Helal Kazanç Helal Tüketim

DİB YAYINLARI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - 948
Halk Kitapları : 230

Tashih:
Mustafa YEŞİLYURT

Grafik & Tasarım:
Emre YILDIZ

Baskı:
Kalkan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel.: 0.312 341 92 34

1. Baskı, Ankara 2013
ISBN 978-975-19-5746-7
2013-06-Y-0003-948
Sertifika No: 12930
Eser İnceleme Komisyon Kararı: 26.06.2013/23

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim:
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 72 93 - 94
Faks: (0 312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

HELAL KAZANÇ
HELAL TÜKETİM

DİB
YAYINLARI

Sunuş

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
Modern zamanların ekonomik anlayışı, çoğu zaman çılgınca üretim ve tüketimi; ötekine hayat hakkı tanımayan acımasız ve haksız rekabeti, rekabet esnasında da her türlü yola başvurmayı mübah gören bir anlayışı esas almaktadır. Bu anlayış, insanları, emek harcamaksızın kısa yoldan servet edinme düşüncesine sevk etmekte; "sen çalış ben yiyeyim" bencilliğine itmektedir. Bencilliğinin mağlubu olan insan da aldatmaktan, sömürmekten, zulmetmekten ve haksızlık yapmaktan geri durmamaktadır.

Diğer taraftan bugün insanlarda yetinme duygusu ve kanaat hissi zedelendiği; güven ve dürüstlük gibi değerler zayıfladığı için insanoğlunun yapısında bulunan açgözlülük ve doyumsuzluk hisleri, hırs ve tamahın da etkisiyle had safhaya ulaşmıştır. Bu da insanlar arasında ahlaki değerlerden yoksun bir ticaret düşüncesinin, emeği hafife alan bir zenginlik anlayışının yaygınlık kazanmasına neden olmaktadır. Ayrıca günümüzde kişisel rahatlık ve lüks yaşam tarzının insanlar için bir ihtiyaç olarak algılanması, sorunu daha da karmaşık hâle getirmektedir.

Zihinlere hükmeden bu ekonomik anlayış, özellikle bilim ve teknoloji alanlarındaki gelişmeler sayesinde her türlü nimete müdahale etmeye başlamıştır. Bu müdahalelerde helal ve haram duyarlılığı göz ardı edildiği gibi fıtratı, insanı, sağlığı ve tab-ı selimi dikkate almaksızın tabiatın dengesini bozacak kadar ileri boyutta tahribata gidilmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim de yaratıcıya sırtını dönen gücün, kudretin yeryüzünde egemen olması hâlinde, hem tarımı hem de tarımın ve kültürün ürünleri olan her şeyi ifsat edeceğini açıkça belirtmiştir (Bakara, 2/205). Bugün nimetlerin yapısı ve safiyeti ile oynanmıştır. Tohumlar değiştirilip aslî hüviyetlerinden uzaklaştırılmıştır. Bu tahribatın meydana getireceği akıbet ve etkiler ise insanlığın geleceğini bekleyen tehlikeler açısından tahminlerin çok ötesindedir. Üstelik insanlığın tükenişini hızlandıran bu hoyratça üretim ve tüketim, sektörel örgütlerle, reklam ve propagandanın her çeşidiyle her gün sürekli teşvik edilmektedir. İnsanı, varlığı ve kâinatı değerlerden arındırma politikaları, insanlığın bu alandaki çıkmazlarını ve bunalımlarını daha da artırmaktadır. Kısacası bugün insanlık, aşırı gösterişçi, çılgınca üretim ve tüketimin körüklendiği bir talan ve tezviratla karşı karşıyadır.

Bu üretim ve tüketim çarkında tükenmemek için yapılacak ilk iş, ahlaki bir duruş sergilemek, israftan uzak, insaflı ve mutedil bir hayat tarzını seçmektir. Gerek fert gerekse toplum olarak Müslümanların kendi gıdalarını, Allah'ın koyduğu helal-haram sınırları içerisinde üretme ve tüketme; ticaretlerini de, kazançlarını da, geçimlerini de aynı helal-haram sınırlarına göre gerçekleştirme sorumlulukları bulunmaktadır. Dolayısıyla Müslümanın üretim felsefesini ve

ticaret ahlakını yansıtan "Helal Kazanç, Helal Lokma" meselesine, bu konudaki hassasiyete bugün yeniden dikkat çekmeye ihtiyaç vardır. Bir başka ifadeyle, modern zamanlarda zedelenen bu yüce değerlerin, müminlerin duygularına, düşüncelerine, davranışlarına, alışkanlıklarına, yaşam tarzına, en önemlisi çalışma hayatına, üretim, tüketim ve ticaret ahlakına hükmedebilmesi için toplumda bir farkındalık ve bilinç oluşturmaya şiddetle ihtiyaç bulunmaktadır.

"Helal Kazanç, Helal Lokma" meselesi, Müslümanın üretim ve tüketim ahlakının olmazsa olmazıdır. Müslüman hem üretirken hem de tüketirken zihin ve gönül dünyasında Yüce Yaradan'ın emir ve yasaklarını, O'nun belirlediği ölçüleri göz önünde bulundurmak zorundadır. Çünkü bu mesele, aynı zamanda mümin kişinin ahiret hayatını etkileyecek bir meseledir.

"Helal Kazanç, Helal Lokma" konusu, sadece bir beslenme konusu değil; aynı zamanda ahlaki bir meseledir. Yeryüzünde Allah'ın nimetlerinden yararlanmanın, bu nimetlere sahip olmanın, verdiği rızkı üretme ve tüketmenin ahlaki boyutu vardır. Her şeyden önce her türlü nimet, yaratılış gayesine uygun olarak kullanılmalıdır. Türlü nezih nimetler yaratıp gerek bunlardan istifade etmeyi gerekse bunların selim tabiatını bozmadan çeşitli şekillerde çoğaltabilme ve geliştirebilme yeteneğini insana bahşeden Rabbimiz, burada bir taraftan tekvîn sıfatını izhar ederken, diğer taraftan teşri' sahibinin kendisi olduğunu bizlere hatırlatmaktadır. Nimetlerden istifade ile bunların hesabını vermek üzere sorumluluk altına girme aynı anda gerçekleşmektedir. Tükettiklerimizin gerçek sahibini hatırlayabilme ve O'na şükran duygusu içinde olabilmenin bir sınavı olarak, tayyibat vasfına bir de meşruluk şartı eklenmiştir ki bu, tükettiklerimizin helalden olması şartıdır. "Tayyibat"tan sadece yenilmesi ve içilmesi helal olanlar değil; aynı zamanda helalinden kazanma da kastedilmektedir. Nitekim Kur'an'da, "yetimlerin mallarına el uzatmayın" ayetinin içinde "habisle tayyibi birbirine karıştırmayın" (Nisa, 4/2) buyrulmuştur.

Helal ve haram, birinin tanımı diğerinin tanımlanmasına esas teşkil eden iki zıt kavramdır. Birisi, Allah'ın meşru kıldıkları ve izin verdikleri; diğeri ise yaklaşmayın, diyerek uyardıkları ve yasakladıklarıdır. Haramlar, cennet nimetlerini andıran helallerin hemen kıyısında ve sınırındadır. İnsanın yaratılış hikâyesinde de ifade edildiği gibi haramları bedenimize katmamızın bedeli, ayıplarımızın ortaya dökülmesidir. Rahman'ın katındaki saygınlığımızı kaybedip ahsen-i takvîmden esfel-i safilîne düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmamızdır. Dolayısıyla hem bu dünyada hem de öte dünyada insanın safiyet ve erdemini ölçen temel kıstaslardan biri, helal-haram karşısındaki duyarlılığıdır, tavrıdır. Burada asıl büyük başarı, sınırsız üretim, çılgınca tüketim değil; Allah'ın koyduğu helal-haram sınırlarını hakkıyla muhafaza edebilmektir.

Sonuç olarak nimetlerden istifade etmenin ilahî bir yasası, nebevi bir modeli ve insani bir ahlakı vardır. Aslında bunlar ne sadece toplumsal kurallar ve kanunlar ile ne de emniyet gücü ve müeyyidelerle tam olarak hayata geçirilebilir. Burada Allah'a karşı kalplerde beslenen takva duygusuna sahip olmanın önemi, kendisini açıkça gösterir. "Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin." (Nisâ, 4/29) ayetini zihinlere ve gönüllere yerleştirip vicdani ve ahlaki boyutu oluşturmadan, "Helal Kazanç, Helal Lokma" konusunda haramlardan, hilelerden

ve yanlışlıklardan emin olmak mümkün değildir.

Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ
Diyanet İşleri Başkanı

Benzemek istersen Lokman'a,
Dikkat edeceksin lokmana.

İrfân Geleneğinde Helal-Haram Kaygısı

Prof. Dr. H. Kâmil YILMAZ
Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

İrfânî anlayışa göre alınan gıdaların fizikî ve kimyevî muhtevaları gibi manevi vasıfları da onlarla beslenenlerin rûhî temayül ve iradeleri üzerinde rol oynamaktadır. Şahsiyetin teşekkülünde helal lokmanın önemli bir yeri vardır. Bedenimize zarar verebilecek maddi gıdalardan uzak durmak gerektiği gibi manevi hayatımıza zarar verebilecek haram ve şüpheli lokmalardan da kaçınmak gerekmektedir. Helal lokma; vücutta hikmet, ilim ve marifeti besler, gönülde Allah aşkı ve sevgisini uyandırır. Helal yiyecek azalınca marifet ve hakikat kaybolur.

Vücuda haram veya şüphelinin girmesi, ağacın içinde bir çürük meydana gelmesi gibidir. İnsan, ibadet ve taatini maddi gıdalardan aldığı güç ve kuvvetle ifa etmektedir. Helal kazanç ile elde edilen gıdadan feyiz yansırken, haram ve şüpheli gıdalardan kasvet ve gaflet zuhur eder. Helal lokma, ilaç gibidir. Haram gıda ise zehir mesabesindedir; çoğu da azı da zararlıdır.

"***Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin!***"[1] ayeti, insanların zulüm ve haksızlıkların pençesine düşmemesi için uyarıcı mesajlar vermektedir. Bu ayetin, orucun farziyyetini belirten ayetten sonra gelmiş olması, bu işin nefsi terbiye eden ibadetlerin güzelce ifasına bağlı bulunduğunu göstermektedir. Çünkü Ramazan'da oruç sayesinde kendi helal malını bile yemekten sakınanlar, kolay kolay haksızlık ile başkalarının malını yiyemezler.

Ebu Süleyman Dârânî: "***Kim benim zikrimden yüz çevirirse ona dar bir geçim vardır.***"[2] ayetindeki ***dar geçimi,*** haram lokma olarak yorumlamıştır. Helal kazanmak için kalbî duyarlılık göstermeyen kimse kurtuluşa eremez. "***Erkek ve kadından her kim mümin olarak yararlı işler yaparsa biz ona hoş bir hayat yaşatırız.***"[3] ayetindeki ***hoş hayat*** da helal lokmadır.

Dünya malının haramlığı iki türlü olur: Ya doğrudan domuz eti ve şarap gibi bizzat hakkındaki hüküm sebebiyle yasaklanmış olanlar; ya da gasbedilmiş, çalınmış mallar, hileli alışverişle kazanılmış kârlar gibi elde edilişindeki bozukluk sebebiyle haram olanlar. Haram olan bu tür kazançlar cehenneme götüren şeylerdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.): "*Haramla beslenen hiçbir beden cennete giremez. Cehennem ona daha layıktır*"[4] buyurmaktadır.

Haramla kazanılan mal ile hayır işler yapmak ve hayırlı işlerde muvaffak olmak mümkün değildir. Nitekim Cenab-ı Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurur: "*Bir kişi haramdan mal kazanır ve onu harcarsa, bu ona bereketli kılınmaz; tasaddukta bulunursa kabul edilmez. Arkasında bıraktığı da onu ancak ateşe yaklaştırır. Çünkü*

Allah kötülüğü kötülükle silmez, lakin kötülüğü iyilikle yok eder. Hiç şüphesiz habîs, habîsi silip yok etmez.”[5] Ahiret endişesi taşıyan bir insanın haram kazanç şöyle dursun şüpheli işlerden bile uzak durması gerekmektedir.

Helal ve haram şuuru, şüphelilere karşı gösterilecek titizlik sayesinde daha kuvvetli hâle gelir. Şüphelilerden sakınmaya önem vermeyen kimse, zamanla içinde bulunduğu durumu normal görmeye başlar ve farkına varmadan haramlara bulaşır ve alışır.

İrfân ehli, kalp âlemlerinin ve manevi gelişimlerinin inkişâfı için yerken, ağızlarından girene, konuşurken de ağızlarından çıkana dikkat ederler. Nitekim Hz. Ebu Bekir (r.a.) bir gün şüpheli bir yemek yemiş ve bunu anlayınca ağzına parmağını sokup kusmuş ve şunları söylemişti: “Eğer bu lokma, canım çıkmadan çıkmayacak olsa yine de zorlardım. Çünkü ben Allah Resulünü şöyle buyururken duymuştum: “*Haramla beslenen vücuda yakışan cehennemdir.*”[6]

İmam-ı Azam, Bağdat’ta bir koyun sürüsünün talan edilmesi üzerine on beş yıl süreyle koyun eti yememişti. Sebebi sorulduğunda: “bir koyunun ortalama on beş yıl yaşadığını öğrendiğini, bu yüzden on beş yıl süreyle aldığı etin, gasbedilen koyunların etlerinden olmaması için böyle yaptığını” söylemiştir.

Yine Ebû Hanîfe’nin Mecusi bir komşusuna haksızlık etmekten sakınarak samimi ve nazik davranması sebebiyle Mecusi’nin Müslüman olması hadisesi, haksızlık ve haramdan sakınmayı anlatan dikkat çekici bir başka örnektir. Rivayete göre Ebû Hanîfe’nin bir Mecusi’de alacağı varmış. Bir gün borcunu istemek üzere Mecusi’nin evine gitmiş. Tam evin kapısına geldiğinde ayakkabısına bir pislik bulaşmış. Pisliği atmak için ayakkabısını silkeleyince, düşen pislik Mecusi’nin evinin duvarına sıçramış. Ebû Hanîfe ne yapacağını şaşırmış ve kendi kendine: “Ne yapsam acaba! Bu pisliği duvarın üzerinde bıraksam, Mecusi’nin duvarı pis kalır. Kazısam, pislikle birlikte duvarın toprağını da kazımış olurum. İki davranışım da uygun olmaz” diye düşünmüş ve Mecusi’nin kapısını çalmaya karar vermiş. Kapıyı açana: “Ebû Hanîfe’nin kapıda olduğunu haber ver” demiş. Onun borç istemeye geldiğini zanneden Mecusi özür dilemeye başlamış. Mecusi’nin bu mahcubiyeti karşısında Ebû Hanîfe duvar olayını anlatarak: “Asıl özür dilemesi gereken benim. Bu duvarı nasıl temizleyebilirim, acaba?” diye sormuş. Mecusi, Ebû Hanîfe’nin bu içten samimi davranışı karşısında: “Önce ben kendi gönlümü temizleyeceğim” cevabını vermiş ve hemen Müslüman olmuştur.[7]

Sehl b. Abdullah: “Bizim yolumuzun esası yedi şeydir: Kitab-ı ilahî’ye sarılmak, Hz. Peygamber (s.a.s.)’e uymak, helal lokma yemek, başkalarına eziyet vermemek, günahlardan kaçınmak, tövbe etmek ve görevleri yerine getirmek” derken, helal lokmaya gösterdikleri önemi anlatmaktadır. Yine Sehl’in, müminde bulunması gereken helal titizliği ve haram duyarlılığı konusundaki şu sözü oldukça anlamlıdır: “Dünya kan deryası olsa, müminin yiyeceği helalinden olacaktır.” Sehl, bu sözüyle iki şeyi kasdetmiş olabilir:

a- Mümin, tevfîk-i ilahî sayesinde korunacak ve bu suretle daima helalle beslenecektir.

b- Mümin, dünya malından ancak zaruret kadarını alır. Zaruret kadar yenen haram, haram olmaktan çıkar; helal olur.

Sehl gibi Mevlâna da, keyif veren dünya lokmalarının, insanın basiret ve ilham yolunu tıkayacağını belirtir; kazanç ve lokma konusunda şu önemli tenbihatta bulunur: "Dün gece ilham bize başka türlü tecelli etti. Fakat mideye birkaç lokma girdi ve ilham yolunu kapadı. Bir lokma uğruna Lokman tabiatlı ilahî ruh, nefsani gıdalara esir oldu. Şimdi Lokman devridir. Ey lokma sen çekil git! Bu ıstırap dünyasında çektiklerimiz lokma yüzündendir. Lokmayı az yiyerek can Lokman'ına batan dikeni çıkarıp attın. Aslında can Lokman'ın ayağında diken değil, gölgesi bile yoktu. Fakat siz hırsa kapılmışsınız, gerçeği göremiyorsunuz."[8]

Can Lokman'ını korumak, lokmaya dikkat etmekten geçer. Çünkü helal lokma tohumdur. İnsan, ilahî emaneti yüklenen varlık olduğu için can Lokman'ını korumak zorundadır. İnsanoğlu bu ilahî emaneti kabulde mahzur görmeyecek kadar aşk ateşiyle yanmaya cüretli, ama sorumluluğunu çabucak unutarak kendini yakacak kadar zalimdir. Cesareti sebebiyle ilahi râyihaya; gaflet ve ihaneti sebebiyle ilahî cezaya adaydır. İnsan ruhu Lokman tabiatlı olduğu hâlde, ten kafesinde haram lokma derdine düşünce, büyük hazdan mahrumiyetle cezalandırılır. Çünkü insanın çektiği ıstırap, hep lokma yüzündendir. Hele bu lokma haram lokma ise. Şair der ki:

Benzemek istersen Lokman'a,
Dikkat edeceksin lokmana.

Haram lokmanın en zoru, şüphesiz kul hakkıdır. Kul hakkına bulaşmış bir hayatın ve haram lokmanın yaygınlaşmasının zamanla toplumu kokuşturacağı kesindir. Çünkü eşyada başkalarına ait haklar bulunması, kötü bazı özellikler ortaya çıkarır ki bu özellikler, doğrudan insana ve dolayısıyla topluma sirayet eder. Hak edilmeden yenilen lokma, giyilen elbise, kullanılan mesken veya başka tasarruflarla istifade edilen eşya, manen necistir. Bu tür kul hakkından tövbe edip kurtulabilmek için insan, ömrü elverdikçe kötülük ettiği kadar iyilik etmelidir. Hak sahibi ile helalleşmelidir. Nitekim İslami kaynaklarda âdil bir padişah olarak anlatılan Sâsânî hükümdarı Enûşirvân/Nüşîrevân (ö.579) vefat ettiğinde, tabutu ülkesinin her tarafında dolaştırılmış ve bir tellal: "Bizde alacağı olan varsa gelsin alsın!" diye bağırmış, buna rağmen Enûşirvân'da bir kuruş dahi alacağı olan çıkmamıştır.

İslami cenaze anlayışında asırlardan beri süregelen bir tezkiye geleneği vardır. Tezkiye, mevtaya ait hakların helal edilmesi için cemaatten helallik alınması hususudur. Cenaze namazını kıldıran kişinin: "Musallada bulunan bu mevtaya haklarınızı helal eder misiniz?" diye sorması, helalleşmenin önemini, kul hakkı ile ahirete gitmemek gerektiğini anlatmaktadır.

Dünya hayatı, insan nefsine süslü gösterilen, geçici bir hayattır. Bu dünya hayatındaki her şey bir gün bizim için son bulacaktır. Bu yüzden haram lokmaya bulaşmadan temiz bir hayat sürmek, ahirete yüz akı ile gidebilmeye vesiledir. Helal lokma, ibadetlerin ve yakarışların ilk adımıdır. Yahya b. Muaz: "İbadet kilittir. Onun anahtarı dua'dır. Anahtarın dişleri de helal lokmadır" diyerek işin başının helal lokma olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü helal lokma, manen

temizdir. Temiz bir lokmanın tesiriyle yapılan dualar kabul olur. Haramla beslenen ve manen necis olan bir lokmanın tesiriyle yapılan yakarışlar ise, Allah'ın kabul etmediği dualar arasındadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: "*Bir kimse Allah yolunda uzun seferler yapar. Saçı başı dağınık, toza toprağa bulanmış vaziyette ellerini semaya kaldırarak: Ya Rabbi! Ya Rabbi! diye dua eder. Hâlbuki onun yediği haram, giydiği haram, içtiği haram, gıdası haramdır. Böyle birinin duası nasıl kabul edilir.*"[9]

Harama bulaşmak, insanın içindeki hırs ve arzular ile alakalıdır. Hırs bizatihi kötü değildir. Hırsın dünyaya alet edilip, sadece dünya nimetlerini elde etmede bir motivasyon gibi görülmesi, harama bulaştıracak düzeyde olması bir kusur ve eksikliktir.

Aslında insanın hiç hırsının olmaması güzel bir şey değildir. Hırsın mutedil seviyede, ihtirasa dönüşmemiş olanı, insanı ticari ve ilmî hayatta muvaffak kılacak bir iç muharriktir. Böyle mutedil bir hırsın faydası vardır. Kötü olan, ihtiras düzeyine çıkmış ve sadece kazanmayı telkin eden, kazandığında helal-haram demeyen, hiçbir zaman doymayan, "elhamdülillah" demesini bilmeyen doyumsuz hırstır. Yoksa insanı çalışmaya teşvik ile helal kazanmaya sevk eden, kazandıktan sonra da şükre vesile olan hırs, kötü değildir. Çünkü hiç hırsı olmayanın çalışıp zengin ya da ilim adamı veya icat sahibi olması mümkün değildir.

Bir insanda ihtiras düzeyindeki hırs hastalığı varsa, lokmasına haram da bulaşabilir. Çünkü insandaki hırs hastalığı, yemeğine zehir katmasına ve hırsıyla dünyayı kendine zindan etmesine sebeptir. Nitekim Bursalı İsmail Hakkı der ki:

Çünkü bir lokma ve bir hırka yeter,
Hırs-ı gâlipten efendi ne beter
Hırs-ı insanî çû acı deryâdır
Vay ona kim aşına zehir katar.

Dünyalıklar; helal, haram ve şüpheli olmak üzere üç türlüdür. Haramlar cezayı, şüpheliler azarlanmayı, helaller ise hesabı gerektirir. Haram lokmadan uzak durmak gerekir. Zira haram lokma, ateşle doludur. O lokmanın tadı, lezzeti meydandadır; fakat içinde ateş saklıdır. Haram lokmanın dumanı işin sonunda meydana çıkar. Helal ve temiz şeyleri yemek ise insanı Allah'a itaata ve şeytana uymaktan sakınmaya sevk eder. Çünkü sâlih ameller, helal lokmaların neticesidir.

Kalp tasfiyesinde helal lokmanın önemi büyüktür. İnsanın her şeyi kalbine bağlıdır. İnsan kalbini tasfiye ve ıslah ederse bütün yönelişleri, duyguları ve uzuvları salah bulur. Şüpheli şeyler ve haramlar konusunda ihlas ve samimiyetle hareket ederek bahanelere sarılmaz. Kalbi aşınmış olan kimse ise şüpheli ve haram kazançları hep helal görür ve bahaneler uydurmak suretiyle onları işlemekten kaçınmaz. Şüpheli hususlarda Allah'ın razı olacağı bir tavır takınabilmek için amelin sâlih, kalbin selîm olması gereklidir.

Kalbin manevi sıhhat ve selameti ile sâlih ve selîm olması için helal lokma ve helal davranışlar şarttır. Kalbin iyi ile kötüyü fark edebilmesi buna bağlıdır.

Haramlara bulanan kalp, zamanla aslî özelliğini ve temizliğini kaybederek kirlenir, hatta kararmaya başlar. Neticede haramlar karşısındaki hassasiyetini tamamen kaybeder. Böyle olunca da nefsin bir kusuru olan ibadetten tat alamama durumu meydana gelir. Helal lokma azalınca ibadetlerin manevi tesiri de azalır. Zira ibadetlerdeki huzur ve ruhaniyet ile manevi âlemdeki inkişaf, ancak helal lokmayla mümkün olabilir. Bu yüzden insan, gönlün nurunu artıran helal lokma arayışında olmalıdır.

Uzuvlar, insan için emanet olup, her biri hakkında insana görevler verilmiştir. Gözün emaneti, onu haramlara yummak ve kâinata ibret nazarıyla bakmaktır. Kulağın emaneti, onu boş sözlerden korumak ve ilahî kelamı işitmeye gayret etmektir. Dilin emaneti, onu gıybet, iftira ve kötü sözden sakınmak ve zikrullaha devam etmektir. Ayağın emaneti, onunla taatlara yürümek ve günahlardan uzaklaşmaktır. Ağzın emaneti, onunla helal lokma yemektir. Elin emaneti, onu harama uzatmamak, hayır ve iyilikten ise çekmemektir. Kalbin emaneti, onunla Allah'tan başkasını düşünmemek, sadece O'nda sükûn bulmak için devamlı her vakitte Hakk'ı gözetmektir. Bütün bunları yapabilmek ise helal lokmaya bağlıdır.

---

[1] Bakara, 2/188.
[2] Tâ Hâ, 20/124.
[3] Nahl, 16/97.
[4] Krş. Müslim, Zekât, 65; Tirmizî, Cuma, 79, no: 614; İbn Hanbel, II, 328, III, 321; Hâkim, Müstedrek, IV, 141.
[5] Ahmed b. Hanbel, I, 387.
[6] Ebû Nuaym, *Hilye,* I, 31. Bkz. Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 26; Hâkim, IV, 141; Ahmed b. Abdullah et-Taberî, *er-Riyâdu'n-nadra,* II, 140-141.
[7] Fahruddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, Beyrut 1990, I, 192.
[8] Şefik Can, *Mesnevî Tercümesi*, I, 145.
[9] Müslim, Zekât, 65; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 32.

Ticari hayattaki yozlaşma, genel manada ahlaki çöküşün temel nedenlerinden biridir. Alışveriş, bir yönüyle bizim ahlaki duruşumuzun fotoğrafıdır. Dürüstlükten uzak davranışlar, fertler arasında güven duygusunu, dolayısıyla toplumdaki barış, kaynaşma ve dayanışmayı ortadan kaldıran sapmalardır. Bu anlamda ticari ilişkilerde hile ve haramın yaygınlaşması, toplumun temellerini sarsan gelişmelerdir.

Kur'an'da Helal Kazanç

Prof. Dr. İbrahim Hilmi Karslı
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

İnsanlık tarihinde mal üzerinde yapılan kavgalar hiç eksik olmamıştır. Bu uğurda nice kanlar akmış, canlar yanmış ve ocaklar sönmüştür. Kur'an, insan toplumlarındaki bu gerçekliğin psikolojik kökenine iner; inanmayan insanın şahsında tasvirler yapar: Dünya malının cezbeden bir ziynet olduğu,[10] yaratılışı itibariyle insanın maldan çok hoşlandığı[11] hatta mal hırsının acayip bir duygu olduğu vurgulu bir dille ifade edilir.[12]

Kur'an'da insanın kimi zaman cimrileştiği, gözünün kimseyi görmediği[13], haram mal yiyerek azgınlaştığı, yapılan tespitlerden diğer bazılarıdır.[14] O, helal-haram demeden sahip olduğu malı yer.[15] Malın insanı nasıl büyülediği, ne tür aldatıcı duygulara onu sevk ettiği şu tasvirle anlatılır: *"Böylesi mal yığar ve onu sayar durur. Malının kendisini ebedî yaşatacağını sanır"*.[16]

İslam insana, ne dünya malından el etek çekip ondan kendini mahrum etmeyi ne de dünya malını yegane değer ve hayatın amacı hâline getirmeyi teklif eder. Her ikisi arasında dengeli bir yolu tavsiye eder. Nitekim müminin bu hayat felsefesi, şu yakarış cümleleriyle dile getirilir: *"Ey Rabbimiz! Bize dünyada iyilik-güzellik ver, ahirette de iyilik-güzellik ver."*[17]

Diğer taraftan Kur'an, mümine, dünya nimetleriyle ahiretteki nimetlerin mukayesesini yapmayı da ihmal etmez. Sık sık ona dünya malının fani ve geçici, Yüce Allah katında olanın ise ebedi ve kalıcı olduğunu hatırlatır.[18] İnsanın bu dünyada sahip olduğu nimetlerle ahireti arayıp arzulamasını, dünya hayatını da ihmal etmemesini söyler.[19] Yine Kur'an, ahiretteki sonsuz nimet ve güzellikler ihmal edilerek yaşanan bir hayatın, anlamsız, sadece oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu tekrarlar.[20]

Karun: Haram Saltanatın Sembolü

İnsanoğlu dünya malına olan tamahı ve açgözlülüğü sebebiyle çoğunlukla hileli yollara başvurmuş ve başkalarının malını kendi zimmetine geçirmiştir. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde, alışverişte müşteriyi aldatmak ve haram yollarla mal-mülk sahibi olmak kınanmıştır. Bu uyarılardan bazıları şunlardır: "*Ölçü ve tartıyı tam adaletle yapın. Biz kişiye gücünün yettiğinden fazlasını teklif etmeyiz."*[21] *"Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha iyidir ve sonu da daha güzeldir."*[22] *"Tartıda taşkınlık edip dengeyi bozmayın. Tartıyı adaletle yapın, terazide eksiklik yapmayın."*[23]

Haksız kazancın yaygınlaştığı toplumlarda haramdan beslenen ve servetinin hesabı olmayan despotlar ortaya çıkar. Bütün toplumlarda insanları sömüren bu

tür zorbalar olmuştur. Bunlar, saltanatlarını, fakir ve güçsüzlerden hileyle ele geçirdikleri mal ve mülkün üzerinde kurmuşlardır. Türkçemizdeki "Çok söz yalansız, çok para haramsız olmaz." atasözü, herhâlde toplumun sırtından geçinen bu tür kimselerin haram sermayelerine işaret etmektedir.

Kasas sûresinde, Musa'nın kavminden efsanevi zengin Karun bizlere tanıtılır.[24] Kur'an, onun debdebe ve ihtişam meraklısı, malıyla gururlanan bir kimse olduğunu ve kavmine karşı haddi aşıp azgınlık yaptığını anlatır. Bir yoruma göre Karun'un kendi toplumuna karşı olan azgınlığı, halkın malını çeşitli entrikalarla gasp etmesi anlamındadır. Veya fakirlerin, düşkünlerin kendi malındaki haklarını vermemesidir.[25] Müfessir Yazır, Firavun'un siyasi zulüm ve baskıda, Karun'un da mali baskı ve vurgunculukta sembol olduğunu söyler. Ona göre Karun kıssası, faizci, vurguncu bir kapitalistin hayat hikayesidir.[26]

Medyen Halkı: Kul Hakkını Haklayanlar

Hak ihlâli konusu, Kur'an kıssalarında da ele alınmıştır. Nitekim Medyen halkının ticari işlemlerde hak-hukuk tanımaz bir tutum içerisinde olduğu anlatılır. Hz. Şuayb, bu konuda onlara şu uyarıları yapar:

"'Ey halkım! dedi, yalnız Allah'a ibadet edin, çünkü sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Hem ölçü ve tartıyı eksik tutmayın! Ben sizin bolluk içinde olduğunuzu görüyorum. Ama böyle devam edecek olursanız, sizi azapla kuşatacak olan bir günden korkuyorum. Ey halkım! Ölçü ve tartıyı dengi dengine tam tutun, halkın hakkını yemeyin ve ülkede fesat çıkararak fenalık yapmayın! Eğer mümin iseniz, Allah'ın helalinden bıraktığı kâr, sizin için daha hayırlıdır."[27]

Kur'an, Lut kavminden bahsederken, gönderildiği toplumu çökerten bozulmanın cinsel ahlak alanında olduğunu hatırlatır.[28] Şuayb Peygamber'in halkının da ticari ahlakta yozlaştığını belirtir. Hz. Şuayb onlara, tevhidî ve ticari hayatta dürüst olmayı tebliğ etmiştir. Ne var ki onlar, bütün bu çağrılara kulak asmayınca, şiddetli bir deprem ve korkunç bir gürültü ile helak olmuşlardır.[29] Onların yok oluşlarının temel nedenlerinden biri, hak ve hukuka riayet etmemeleri ve kul hakkı yemeleridir.

Şuayb Peygamber'in gönderildiği toplumda ticari ilişkilerde "vurgun vuranındır" kabilinden bir keyfilik yaşanmaktaydı. O, bozulan sosyal dengeleri, zengini daha zengin, fakiri daha fakir hâle getiren ekonomik sistemi düzeltmek için canla başla çalışmıştır. Kur'an'ın beyanlarından, kavminin bolluk içerisinde yaşadığı ve refah seviyesinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.[30] Aslında bu tür durumlarda, hak hukuk ihlallerinin azalması beklenir. Ne var ki böyle olmamaktadır. Çoğunlukla sahip oldukları nimetler, insanların şükrüne değil, nankörleşip azgınlaşmasına sebep olmaktadır. Neticede mal ve mülkün artması, hak-hukuk ihlallerinin çoğalmasını da beraberinde getirmektedir.

İlgili ayetlerde dikkati çeken hususlardan biri, kulluğun sadece Yüce Allah'a yapılması gerektiği belirtildikten hemen sonra, ölçü ve tartıda insanların dikkatli olmaları uyarısının gelmesidir. Diğer bir ifadeyle burada Allah'ın hukuku ile kulların hukuku beraber ele alınmaktadır. Dolayısıyla dini değerler sisteminde Yüce Yaratıcı'nın hukuku önemli olduğu gibi kulların hukuku da önemlidir. Çünkü her ikisi de bir peygamberin mesajının temel çağrılarını oluşturmaktadır.

Şuayb Peygamber'in bu daveti, iddia edildiği gibi dinin salt Allah-kul ilişkisi şeklinde anlaşılmaması gerektiğini, aksine sosyal hayata yönelik prensipleri içerdiği gerçeğini de ortaya koymaktadır. İlgili ayetler, zulmün giderildiği ve hakkaniyete dayalı bir toplumsal yapıyı gerçekleştirmenin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Bu anlamda dini hayat bir bütünlük arz eder. Onun bir cephesini ibadetle ilgili konular yani Yüce Yaratıcı'yı tazim, O'nu gerektiği şekilde tesbih ve takdis etmek, diğer cephesini de insanlarla olan ilişkilerde hak ve hukuka riayet etmek oluşturur. Neticede bu ikinci gurupta yer alan emir ve yasaklara itaat etmek de Allah Teala'ya olan tazim ve hürmetin bir başka şeklini oluşturmaktadır.

Şirk: Allah'a Karşı Olan Zulüm
Haram Kazanç: Kula Karşı Olan Zulüm

Hûd sûresinin 84. ayeti, iki zulüm çeşidine karşı insanları uyarmaktadır. Birincisi Allah Teala'ya ortak koşmak, diğeri de kulların mallarını gasp etmektir. Şirk, Allah'a karşı haddi aşmak ve zulümdür.[31] Ticari hayatta da ölçü ve tartıya riayet etmemek, haddi aşmak ve zulümdür.

Şirke düşmek, isyan ve günah olduğu gibi, ticari hayatta hak ve hukuka riayet etmemek de isyan ve günahtır. Din, sadece Yüce Yaratıcı'ya karşı olan görevlerimizde samimi olmayı değil, ticari hayatımızda da hileden uzak ve dürüst olmayı emretmektedir. Allah'a karşı dürüst olanlar ticari hayatlarında da dürüst olur ve adalet prensibine bağlı kalırlar. Tersini söylemek de mümkündür. Yani ticari ilişkilerinde hile yapanlar, Cenab-ı Hak'la olan ilişkilerinde samimi değillerdir.

Ayette, "ölçü ve tartıda haksızlık yapmayın" ifadeleri geçmektedir. Günümüzde ise sadece "ölçü" ve "tartı" kullanılmamakta, mal mübadelesi çok değişik şekillerde gerçekleşmektedir. Ekonomik ve ticari hayat eskiye göre oldukça çeşitlilik kazanmıştır. Dolayısıyla üretim ve tüketim aşamalarında ve ticari işlemlerde değişik şekillerde hak-hukuk ihlalleri olmaktadır. Ayetin devamında genel anlamlı *"İnsanların mallarını eksiltmeyin,"*[32] yani "Haksız yollarla çalıp çırpmayın" mealinde ifadeler geçmektedir. Şu hâlde burada esas olan adaletle hareket etmek ve kul hakkına girmemektir. Nitekim adalet (kıst) kavramının 85. ayette geçmesi, temel ilkenin bu olduğuna işaret etmektedir. Yine bilindiği gibi ayette geçen mizan (terazi) eski zamanlardan beri adaleti sembolize etmektedir.

Günümüzde Helal-Haram Duyarsızlığı

Hz. Şuayb'ın yukarıda naklettiğimiz uyarılarını, kul hakkını yemenin haram oluşu çerçevesinde ele aldığımızda, birçok fiilin buna dahil olduğunu söyleyebiliriz. Mesela günümüzde üretilen malda kalitesiz veya eksik hammadde kullanmak, üretilen malın bilinçli olarak ömrünü kısa tutmak, gıda maddelerinin üretiminde haram veya sağlığa zararlı maddeler kullanmak, işçinin ücretini zamanında ödememek, ziraat ürününün bedelini geciktirmek, eser/marka korsanlığı yapmak, sattığı malın kusurunu söylememek, hileli yolla mal pazarlamak, normal fiyatı indirimli göstermek, iki üründen birini düşük göstermek, sağlığa faydalı diyerek sahte ilaçlar piyasaya sürmek, akla gelen ve

ayet çerçevesinde değerlendirilebilecek meşru olmayan fiillerden bazılarıdır.

Günümüzde kamu mallarına karşı olan sorumsuzluk gittikçe artmakta, helale-harama yeterince dikkat edilmemektedir. Bazı kimseler, devletin malını zimmete geçirmenin veya şahsi işlerinde kullanmanın sanki hiçbir dini sorumluluğu yokmuş gibi hareket edebilmektedirler. Herhangi bir rahatsızlık duymadan bu tür fiiller işlenebilmektedir. Bu kimselerin nazarında Kur'an'ın haram kıldığı hırsızlık, sadece bir şahsın elinin altındaki malı ele geçirmek olarak algılanmaktadır. Devletin malının milletin malı olduğu, onda tüyü bitmemiş yetimin hakkı bulunduğu unutulmaktadır. Bu da, toplumumuzda yer yer görülen çarpık bir ahlak anlayışını, yanlış bir helal-haram telakkisini yansıtmaktadır.

Yine vergi kaçırmak, kaçak elektrik kullanmak, yasaların belirlediği çerçeve dışında telefon ve internet kullanmak, memuriyet görevini savsaklamak, mesai saati içerisinde görevini aksatacak şekilde özel işlerini yapmak, hasta olmadığı hâlde rapor kullanmak, personeli boş bırakıp onları istihdam etmemek, kamu malını israf etmek, ihaleye fesat karıştırmak, ihale şartlarına uymayarak inşaat malzemesinden çalmak, ehil olmadığı bir işi üstlenmek, eş dost ve akrabayı kayırmak, sorumluluk sahasına giren konularda mevzuata aykırı fiillere göz yummak, makam arabasını şahsi işlerinde kullanmak, bu bağlamda akla gelen ve dinin yasakladığı fiillerdir.

Günümüzde bazı kişi ve çevreler, ticari hayatla ilgili birtakım emir ve yasakları, kendi önlerinde bir engel olarak görmekte, güç ve imkân sahibi olma yolunda bunları bir ayak bağı olarak değerlendirmektedir. Hatta bu durumun, Müslümanları gayri Müslimlerle olan rekabetlerinde dezavantajlı bir pozisyona düşürdüğünü iddia etmektedirler. Böyle bir anlayışta bir yanlışlık olduğu, İslami bir duyarlılığın bulunmadığı muhakkaktır. Yine bu anlayışın ortaya çıkmasında mal ve mülk tamahının, dünyevîleşmenin, sınırsız üretim ve büyüme hırsının etkili olduğu açıktır. Çünkü burada haram kazancın, maddî ve manevi açıdan insanları ne büyük musibetlere sürüklediği, dolayısıyla helal kazancın toplumlar açısından ne denli önemli olduğu yeterince bilinememektedir. Medyen halkına Şuayb Peygamber'in yaptığı şu uyarı, bu açıdan önem arz etmektedir: "*Eğer inanıyorsanız, Allah'ın bıraktığı helal kazanç sizin için daha hayırlıdır.*"[33]

Ayette, bu manada "Allah'ın bakıyyesi" ifadesi geçmekte ve bunun müminler için daha hayırlı olduğu belirtilmektedir. "Allah'ın bakıyyesi" ifadesiyle Şuayb Peygamber, Medyen halkına helalle iktifa etmelerini, haksız kazanca kapılarak sahip oldukları temiz ve helal nimetleri haramla kirletmemelerini telkin etmiştir. Yine bununla hak hukuka riayet etmeden, helal-haram demeden kazanılan çok malın değil, az da olsa helalinden kazanılan malın hayırlı olduğu ifade edilmektedir. Nitekim kültürümüzde helal malın kalıcı, bereketli; haram malın ise heder olup gidici olduğu anlayışı vardır. Yine haram lokma ile beslenen insanın hayır getirmeyeceği şu atasözüyle anlatılır: "Helalzade barıştırır, haramzade karıştırır."

Mümin insanın, iktisap, kazanma anlayışıyla, inanmayan insanın bu konudaki anlayışı birbirinden farklıdır. Mümin insan açısından nicelik önemlidir, ancak nitelik ondan daha önemidir. Belirleyici olan budur. Dolayısıyla çok olsa da temiz olmayan bir mal değerli değildir. Oysa helalinden kazanılan bir malın, az

da olsa ayrı bir değeri ve bereketi vardır. Nitekim kültürümüzde "Haramın temeli olmaz." atasözü vardır. Bununla haram malın fayda getirmeyeceği, bir gün yok olup gideceği anlatılır. Ancak inanmayan insan için değer ölçüsü, tekâsür yani niceliktir, çokluktur.[34] Malın nasıl ve nerede kazanıldığının önemi yoktur.

İnanmayan kimseler için helal-haram ayrımı önemli değildir. Hatta onlar, bunun anlamsız olduğunu düşünürler. Çünkü bu tür dinî yaptırımlar, tekâsür/büyüme ve gelişmenin önünde bir engel oluşturmaktadır. Ancak müminler için durum farklıdır. Onlar haramdan sakınır, helale talip olurlar. Diğer konularda olduğu gibi burada da mahşerde hesap verme hassasiyetiyle hareket ederler.[35]

Haram Lokma ve Toplumsal Çöküş

Kur'an, haksız kazanç yasağını ele alırken, konuyu, bağlantılı bulunduğu diğer sosyal olgularla beraber değerlendirir. Böylece bir anlamda dinî ve ahlaki yozlaşmanın değişik alanlardaki tezahürüne atıfta bulunur; aradaki sebep sonuç ilişkisine ve birbirlerini nasıl tetiklediğine dikkatleri çeker.

Alışveriş, toplumun gündelik hayatının vazgeçilmezlerinden biridir. İnsanın hayatını doğrudan etkiler, Dolayısıyla bu alan hile, adaletsizlik, karaborsa vb. olumsuzluklara bulaştırılırsa, toplumsal hayat iyice yozlaşır, fitne ve fesat yaygınlaşır, neticede toplumsal dokuyu çözen ve çökerten olumsuz gelişmeler meydana gelir. Çünkü bahsedilen hakkaniyetten uzak hileli işlemler, insanların birbirine olan güvenlerini sarsar, toplumda yalan, iftira, saygısızlık ve sevgiden yoksunluğu beraberinde getirir.[36]

Şuayb Peygamber'in kavmine yaptığı uyarılardan anlaşıldığına göre bu topluluk, bir taraftan haram iktisaba iyice batmış diğer taraftan da Allah'ın yolundan insanları alıkoyan kimselerdir. Yani ticaret ve ekonomik hayattaki ölçüsüzlük, bir başka alanda insanların dinî ve ahlaki hayatlarına müdahale etmeye, onlara baskı uygulamaya götürebilmektedir. Şu ayet, bu durumu anlatmaktadır: *"Bir de, tehdit ederek Allah'ın yolundan O'na iman edenleri çevirmek, Allah'ın yolunu eğri ve çelişkili göstermek üzere her yol üstüne oturmayın."*[37]

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, ölçü ve tartıda adaletten sapma, bunun yaygınlaşması, yeryüzünde karışıklık ve fesadı beraberinde getirmektedir. Nitekim ölçü ve tartıda adalet emredildikten sonra *"Fesatçılık yaparak yeryüzünde karışıklık çıkartmayın."*[38] uyarısı gelmektedir. Kısaca, birleşik kaplar misalinde olduğu gibi haksız kazanç, kişinin haramla beslenmesine, o da manevi hayatının inanç ve fiillerinin isyana ve günaha kaymasına sebep olabilmektedir.

Şu ayetin de bu bağlamda değerlendirilmesi mümkündür: *"Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret dışında mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin."*[39]

Ayette görüldüğü gibi, sadece karşılıklı rızaya dayalı alışverişe müsaade edilmekte, bunun dışındaki işlemler batıl ve haksız kazanç olarak değerlendirilmekte ve yasaklanmaktadır. "Malların haksızlıkla yenmesi", Allah'ın yasakladığı yollardan yenmesi şeklinde özetlenebilir. Bunlar ise insanların mallarını ellerinden almak ve bunlardan haksız bir şekilde yararlanmak şeklinde gerçekleşmektedir. Hırsızlık, gasp, rüşvet, faizcilik, fahiş fiyat ve aldatma, bu yasakların belli başlı olanlarıdır.

Aynı ayetin devamında *"Kendinizi öldürmeyin"* ifadesinin geçmesi dikkat çekicidir. Bir yoruma göre haksız kazancı meşru hâle getiren sistem ve uygulamalar, sadece bireysel zararlar doğurmamakta, yaygınlaşarak toplumsal dokuyu tahrip etmekte, onun maddi ve manevi varlığı üzerinde öldürücü bir etki yapmaktadır.

Bu anlamda sosyal adaletin bozulması anarşiyi doğurur veya körükler. Bir kere topum düzeni bozulup asayiş ortadan kalkınca can güvenliği de tehlikeye düşer. Yasadışı örgütler devreye girerek hak hukuk ihlalleri yaygınlaşır, örgütlü suçlar çoğalır. Yalnız haksızlığa uğrayanlar değil, başkasının malını haksız olarak alıp yiyen veya başkasının canına haksız olarak kıyan da bu güvensizlikten nasibini alır. Kendisi canından olduğu gibi yakınlarının da mal ve canları zarar görür.[40]

Mutaffifîn: Hilebaz Tüccar

Haram kazançtan sakınma, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in çağrısında da başlangıçtan itibaren önemli bir yer tutmuştur. Çünkü Hicaz bölgesi, özellikle Mekke, bir ticaret merkeziydi ve burada zayıfların hakları çiğneniyordu. Bu durumdan en fazla etkilenen de kadınlar ve yetimlerdi. Kur'an'ın bilhassa bu iki kesimi himaye altına aldığı ve onların hukukuna ayrı bir önem verdiği görülmektedir.[41] Yine kimsenin hakkına girmeden helalinden kazanılmış maldan (tayyibât) yemenin Kur'an'da tekrarlandığını tespit ediyoruz.[42] Ayetlerde, Medyen halkının ticari hayattaki hak tanımazlığı ve neticede sürüklendiği helâke genişçe yer verilmektedir. Bunun hikmetlerinden birinin, Mekke'nin hak-hukuk tanımayan ileri gelenlerine, zulüm ve bozgunculuğa yeltenenlere bir ibret dersi vermek olduğu anlaşılmaktadır.

Mutaffifîn sûresinin girişinde, alışverişte hile ve haksız yollara başvuranlardan bahsedilmekte ve bunlar cehennem azabı ile şu şekilde uyarılmaktadır: *"Vay hâline eksik ölçüp tartanların! Onlar ki satın alırken haklarını tam olarak alırlar. Fakat kendileri başkalarına satar, ölçüp tartarken eksik yapar, hîle karıştırırlar. Sahi onlar, o en mühim günde, yani bütün insanların Rabbülâlemin'in divanında duracakları günde, diriltilip toplanacaklarını düşünmezler mi? Hayır! Hileye sapmayın, ahireti inkâr etmeyin."*[43]

Ticari hayatta kul hakkı yiyenlerin sûreye isim olması ve hemen girişte ağır bir tehditle konunun ele alınması dikkat çekicidir. Bu durum hak gasbının ne denli büyük bir günah olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca sûre, "veyl" kelimesi ile başlamaktadır. Bu ifade, alışverişte hile yapanların, belli etmeden insanların mallarını çalanların ahirette azabının şiddetli olacağını anlatmaktadır.

Yukarıda verdiğimiz ayetlerde, İslam davetinin bidayetinde müminleri aşağılayan[44] inkarcıların kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü sibak-siyak böyle bir sonuç çıkarmaya müsaittir. Yine inkar ve küçümsemek, hak-hukuk ihlallerine ve sömürüye götüren temel nedenlerden bazılarıdır. Bu özelliklere sahip insanlar, kendilerini üstün kabul eder, dolayısıyla zayıfların malını gasp etmede bir sakınca görmeyebilirler.

Diğer taraftan bu ayetlerde hitabın müminlere olduğunu söylemek de mümkündür. Zira devamında ticari işlemlerde hile ve haksız yollara başvuranlara şu uyarı yapılmaktadır: *"Sahiden onlar diriltileceklerini sanmıyorlar mı?"*[45] *Bu*

ifadeler, muhatabın inanmayanlar olduğu düşüncesini zayıflatmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki muhataplar, ister müminler isterse İslam davetini inkar eden Cahiliye Arapları olsun, ayetlerin, ticari işlemlerde oldukça önemli, evrensel, ahlaki bir kurala vurgu yaptığı açıktır. O da, haksız yollarla kazanılan bir malın haram olduğu ve vebalinin büyük olduğu gerçeğidir.

Ayetlerin devamında sorulan şu soru önemlidir: *"Sahiden onlar diriltileceklerini sanmıyorlar mı?"*[46] Dolayısıyla ahirete, hesaba, inanan insanların kul hakkına girmesi aklın alacağı bir şey değildir. Zira ayette "zan" kökünden gelen bir fiil kullanılmakta ve muhataplara "sanmıyorlar mı" sorusu yöneltilmektedir. Yani kesin inanç şöyle dursun, yapılan haksızlıktan hesaba çekilmeyi düşünmek dahi bu tür fiillerden kaçınmak için yeterlidir.

Ayette, ticari hayatta hile yapanlara ölümden sonra verecekleri ağır hesap hatırlatılmaktadır. Bu durum, insanların mal hırsından kurtulup bu tür haksızlıklara bulaşmamalarının, ancak uhrevi hesap konusunda kesin bir inanca sahip olmakla mümkün olacağına işaret etmektedir. Yoksa salt doğruluk, dürüstlük, insanı bu tür haksızlıklardan alıkoymak için yeterli olmayacaktır. Çünkü insanın dünya nimetlerine olan bağlılığı, mala olan düşkünlüğü şiddetli olup, onu kolaylıkla yanlış ve batıl yollara tahrik edebilmektedir. Kur'an, kendi bağlılarına gerçek ve kalıcı nimetin ebedi âlemde olduğu inancını vererek bu sorunun üstesinden gelmektedir.

Kozmik Düzen, Sosyal Düzen, Haram Lokma

Sosyal hayattaki ölçü ve denge fiziki âlemdeki ölçü ve dengeye benzemektedir. Nitekim Rahmân sûresinin girişindeki ayetlerden, bu iki konunun birlikte ele alındığı anlaşılmaktadır: *"Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu. Ölçüde haddi aşmayın. Tartıyı adaletle yapın, teraziyi eksik tutmayın."*[47]

Buna göre Allah Tealâ, milyarlarca galaksi ve gök cisminin içinde yer aldığı kozmik uzayı yarattı. Evrenin işleyişinde de bir denge ve ölçü (mîzan) koydu. Varlığın devamı ve bekası buna bağlıdır. Bütün eşya ve oluşlar, hiçbir aksamaya uğramadan belirli bir sistem içerisinde hayatiyetlerini sürdürmektedirler.

Sosyal hayat da bir ölçü ve dengeye (mîzan) bağlıdır. Bu da ilahi yasalar bütünü olan dindir. Bunların da ihlal edilmemesi ve adalete bağlı kalınması gerekir. Kısaca ifade etmek gerekirse, evrendeki ölçü ve denge bozulduğunda nasıl ki kaos çıkarsa, aynı şekilde ekonomik hayatta da kul hakkı yendiği takdirde toplumsal çözülme ve kargaşa baş gösterir.

Allah'ın çizdiği helal sınırlarını tecavüz etmek, ticari işlemlerde hak ve hukuk tanımamak, O'nun bahşettiği nimetlere karşı nankörlük yapmak demektir. Diğer bir ifadeyle faiz, hile, kumar, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtekârlık, rüşvet gibi haram fiiller, Yüce Yaratıcı'nın lütfettiği nimetlere karşı şükürsüzlüğün bir neticesidir. Bunun sonucu da, nimetlerden mahrumiyet, toplumsal kaos, barış ve güvenliğin ortadan kalkmasıdır.[48]

Günümüzde helal haram sınırları ticari hayatta gözetilmez olmuştur. "Harama bulaşmama, haram yememe" duyarlılığı gittikçe kaybolmaktadır. Çünkü çağdaş anlayış, kazanmayı, mal biriktirmeyi temel amaç hâline getirmiştir. Bu da, "Kazan da nasıl kazanırsan kazan." felsefesini yaygın hâle getirmektedir. Bu tür

sapmaların ortaya çıkmasında, manevi değerleri dışlayan yaygın seküler zihniyetin, tüketim kültürü ve açgözlülüğü teşvik eden ekonomi politikalarının etkili olduğu da muhakkaktır.

Günümüzde bazı insanlar, faizle diğer ticari işlemler arasında herhangi bir fark yokmuş gibi bir düşünceye kapılabilmektedir. Bunlar, ticaret nasıl kârı artırıyorsa, faiz de aynı şekilde kârı artırmaktadır diye düşünmekte; dolayısıyla birini helal öbürünü haram kabul etmeyi pek anlamlı görmemektedirler. Bu anlayış aslında yeni değildir. Kur'an'ın geldiği dönemlerde de faiz yasağına muhalefet edenler aynı mantıktan hareket ediyorlardı. Faizli işlemle normal alışveriş arasında bir fark görmüyorlardı. Nitekim bunun doğru olmadığını göstermek üzere *"Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır."*[49] ayeti gelmiştir.

Zamanımızda dini duyarlılığa sahip olmayan bazı insanlar, faizi, herhangi bir sakıncası olmayan normal bir ticari işlem olarak kabul edebilmektedirler. Bu tür işlemler, sanki dinin konusu değilmiş, dinle alakası yokmuş gibi davranabilmektedirler. Veya dinle alakası olduğunu bilseler dahi bunu ciddiye almamaktadırlar. Zira bu anlayışa göre faiz, dünyada uygulanan ekonomik sistemin bir neticesidir. Dolayısıyla bundan kaçınmak mümkün değildir. Mevcut realiteyle ilgili bu tespit bir yere kadar doğrudur. Ancak bu, faiz konusunda sorumsuzca davranılmasını ve keyfi bir yaklaşım içerisine girilmesini meşru hâle getirmez. Faizin günümüz dünyasının bir gerçekliği olması, onun haram oluşunu ortadan kaldırmaz.

Sonuç

1. Mal mülk sahibi olmak, insanın dünya ile olan ilişkisinde merkezi bir rol oynar. İnsan bu dünyada, hem hayır hem de şerle imtihan edilmektedir. İmtihan edildiği önemli konulardan biri de dünya malı karşısındaki tutumu, yani malın üretimi, kazanılması ve tüketilmesidir. Yeryüzünde insana Allah'ın lütfunu araması tavsiye edilir.[50] Dolayısıyla dünya metaı insanı alçaltan bir olgu olarak değerlendirilmemelidir. Aksine Allah'ın çizdiği hudutlar dahilinde üretilip tüketildiği takdirde, insanı yücelten bir değerdir. Nitekim İlahî kelâmda sık sık zekat verenlerin faziletine vurgu yapılması bunu göstermektedir.

2. Haram mal yemek, kadim toplulukların müptela olduğu ve ağır ilahî uyarılara muhatap oldukları konulardan biridir. Faiz almaları ve haksız bir şekilde insanların mallarını yemeleri sebebiyle Yahudilere helal olan bazı şeyler, zamanla onlara haram kılınmıştır.[51] Yine mal ve materyal karşısında ölçü ve dengeyi kaybeden kişi ve topluluklar dünyevileşir, ruhsal zenginliklerini kaybeder ve tam bir manevi fakirliğe maruz kalırlar. İlahî değerleri dışlayıp doyumsuz bir şekilde mal biriktirme ve tüketme hastalığına kapılmak, kozmik dengenin tahrip edilmesinin habercisidir. Bu, çağımızda yaşanan bir durumdur. Kozmik düzen, ölçü ve denge üzerine kurulmuştur. Sosyal hayat da ölçü ve denge üzerine kurulur. Evrendeki düzenin nasıl ölçüsüzlük ve dengesizliğe tahammülü yoksa, sosyal düzenin de vurguna, gasba ve adaletsizliğe tahammülü yoktur.

3. Kur'an, haram mal yemeyi, cehennem ateşiyle mideyi doldurmaya benzetir.[52] Dolayısıyla kamu malını yiyenler, henüz doğmamış veya tüyü bitmemiş çocukların mallarını yemekte ve bununla kursaklarına ateş doldurmaktadırlar.

4. Temiz bir toplum[53] için temiz bir nesil, temiz bir nesil[54] için de haram maldan arınmış temiz kazançlarla (tayyibât)[55] beslenmek gerekir. Bu anlamda ticari hayattaki yozlaşma, genel manada ahlaki çöküşün temel nedenlerinden biridir. Alışveriş, bir yönüyle bizim ahlaki duruşumuzun fotoğrafıdır. Dürüstlükten uzak davranışlar, fertler arasında güven duygusunu, dolayısıyla toplumdaki barış, kaynaşma ve dayanışmayı ortadan kaldıran sapmalardır. Bu anlamda ticari ilişkilerde hile ve haramın yaygınlaşması, toplumun temellerini sarsan gelişmelerdir.

---

[10] Kehf, 18/7.
[11] Âl-i İmrân, 3/14.
[12] Âdiyât, 100/8; Fecr, 89/20.
[13] Me'âric, 70/21.
[14] Şu'âra, 26/130.
[15] Fecr, 89/19.
[16] Hümeze, 104/2-3.
[17] Bakara, 2/201.
[18] Nahl,16/96.
[19] Kasas, 28/77.
[20] Mesela bk. Ankebût, 29/64.
[21] En'âm, 6/152.
[22] İsrâ, 17/35.
[23] Rahmân, 55/ 8-9.
[24] Kasas, 28/76-81.
[25] Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 17. bs, Daru'ş-şurûk, Beyrut 1992/1412, V, 2711.
[26] Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, DİB Yayınları, İstanbul 1935, V, 3755.
[27] Hûd, 11/84-86.
[28] A'râf, 7/80-81; Ankebût, 29/28-30.
[29] A'râf, 7/85-92.
[30] Hûd, 11/84.
[31] En'âm, 6/82.
[32] Hûd, 11/85.
[33] Hûd, 11/86.
[34] Hadîd, 57/20.
[35] Me'âric, 70/27; Enbiya, 21/49.
[36] Ejder Okumuş, *Kur'an'da Toplumsal Çöküş*, İnsan Yayınları, 2. bs., İstanbul 2002, 161.
[37] A'râf, 7/86.
[38] Hûd, 11/85.
[39] Nisâ, 4/29.
[40] Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu*, DİB Yayınları, Ankara 2007, II, 51, ayrıca bk. Mevdûdî, *Tefhîmü'l Kur'ân*, İnsan Yayınları, İstanbul 1991, I, 353.
[41] Nisâ, 4/2-6,10; En'âm, 6/152.

[42] Bakara, 2/168, 172; Mâide, 5/88.
[43] Mutaffifîn, 83/1-6.
[44] Mutaffifîn, 83/29-30.
[45] Mutaffifîn, 83/ 4.
[46] Mutaffifîn, 83/4.
[47] Rahmân, 55/7-9.
[48] Nahl, 16/112.
[49] Bakara, 2/275.
[50] Cum'a, 62/10.
[51] Nisâ, 4/160-161.
[52] Nisâ, 4/10.
[53] A'raf, 7/58.
[54] Al-i İmrân, 3/38.
[55] Bakara, 2/168.

İnançlı bir kimse kendine takdir edilene razı olmalı, daha fazla mal-mülk sahibi olabilmek adına harama tevessül etmemelidir. Kârun kadar malı da olsa, sonuçta kendisi fanidir. Netice itibariyle, kaza ve kadere inanan bir mümin, alan değil veren el olabilmek için çalışmalı; haram ve haksız kazancın karıştığı bir servete sahip olmaktansa, helal ama bereketli olanla yetinmesini bilmelidir.

Hz. Peygamber, İnanç ve Helal Kazanç

Prof. Dr. Bünyamin ERUL
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

1982 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde hazırlık sınıfındayken 'İslam Dini ve Esasları' dersimize giren Prof. Dr. Hüseyin Atay hocamız, "İslam'ın temel esaslarından da önce bir esas vardır ki o olmadan diğerleri söz konusu değildir" dediğinde, hayli şaşırmıştım. Kendi kendime, 'temel esaslardan daha öncelikli ne olabilir ki?' diye düşünüp sorgularken hocamız, "O da helal kazançtır" demişti. Devamında namaz, oruç, hac, zekat, kurban vb. tüm ibadetlerin ancak helal kazanç ile makbul olacağı şeklindeki izahı, bizleri ikna etmeye yetmişti. Evet, gerçekten de öyleydi. Haram ve haksız kazanç ile ibadet, Allah nezdinde yerini bulamazdı, kabul olamazdı.

Aslında helal kazanç konusu, sadece ibadetler, ahlak ve sosyal ilişkiler açısından değil, iman açısından da son derece önem arz etmekteydi. Belki ilk duyulduğunda bu yargımız da bazı okurlarımızı şaşırtabilir. Fakat az sonra izah edileceği üzere gerçekten de işin taabudi, hukuki ve ahlaki boyutu kadar itikadi boyutu da vardır ve sayılanlardan daha az öneme sahip değildir. İşte biz bu yazımızda helal kazancın yahut bunun zıddı olan haram ve haksız kazancın inanç boyutunu anlatmaya gayret edeceğiz. Bunu yaparken, daha çok Kur'anî ve nebevî öğretiden yararlanacağız.

Hatırlanacağı üzere Yüce Allah, Hz. Âdem'in iki oğlunun sunduğu kurbanlarından söz ederken *"Allah ancak müttakîlerden kabul eder"* buyurmuştu (Mâide, 5/27). Müttakîlerden, takva sahiplerinden yani Yüce Allah'a karşı gelmekten, O'nun azabından, gazabından sakınanlardan, bu iman ve sorumluluk bilincinde olanlardan kabul edecekti. Bu durum ise öncelikle "Allah'a iman" konusunda sağlam bir inanca sahip olmakla mümkündü. Her şeyi gören, işiten, bilen, insana şah damarından daha yakın olan, kişi ile kalbi arasına giren, gizliyi aşikârı her şeyi görüp gözeten bir Allah inancına sahip Müslümanın helal kazançtan sapması nasıl mümkün olabilirdi ki? Üstelik Yüce Allah'ın sadece "tayyibât" yani hoş, temiz ve helal olan şeyleri kabul ettiğini bilen ve bu hakikate inanan birisi elbette "tayyibât" varken "habâis" diye nitelenen temiz ve helal olmayan şeylere asla yaklaşmayacaktı.

Meleklere iman eden birinin de inancının gereğini yerine getirmesi beklenir. İnsanın işlediği büyük-küçük demeden her işi bilen ve onları amel defterine yazan *"Kirâmen kâtibîn"* diye nitelenen o şerefli yazıcı meleklere (İnfitâr, 82/10-12) iman eden birisi, Allah'ın helal kıldığı sayısız rızıklar varken, haram ve haksız kazanca niyetlenebilir mi? Her dem üzerinde olan Hafaza meleklerine inanan bir

müminin kendisini haramlardan muhafaza etmesi gerekmez mi? Her an yanında bulunan, söylediklerini ve yaptıklarını gözetleyip kaydeden hazır bir meleğin bulunduğuna (Kâf, 50/18) inanan bir kimse, her nerede ve ne zaman olursa olsun kazancına bir lokma dahi haram karıştırmama gayreti içerisinde olacaktır.

Allah'ın Kitabı'nı kendisi için bir ilahî düstur olarak gören ve Allah'ın Kitabı'nda helal kıldığını helal, haram kıldığını da haram kabul eden bir Müslümanın Kelamullah'ta sınırları çizilen helal-haram dairesini aşması da beklenemez. Böyle birisi nasıl Allah'ın kendisine helal kıldığı bir şeyi haram sayamazsa, haram kılınan bir şeyi de zaruret dışında helal yahut mübah sayamaz (Mâide, 5/87; En'âm, 6/119). Nitekim "haram yiyip duranları" sert bir dil ile eleştiren Yüce Allah (Mâide, 5/42, 62, 63), helal kazanç konusunda müminlere şöyle seslenir:

"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir." (Nisâ, 4/29)

"Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere (rüşvet olarak) *vermeyin."* (Bakara, 2/188)

"Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır." (Nisâ, 4/2)

Bütün bu ilahî ikazlardan sonra Allah'a ve O'nun kitabına iman eden kimseler, kendilerine yapılan bu uyarıları ciddiye alacaklar ve helali haramla karıştırmayacaklardır.

Peygamberlere iman açısından bakıldığında da, tüm peygamberlerin müminler için en güzel örnekler ve rehberler olduğu hatırlanmalıdır. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de *"Ey peygamberler! Temiz şeylerden yiyiniz ve iyi ameller işleyiniz. Doğrusu ben, sizin yaptığınız şeyleri tamamen bilirim."* (Mü'minûn, 23/51) buyurmakla, peygamberlerin bu konuda toplumlarına yahut inananlarına model olmaları istenmiştir. Nitekim bilindiği gibi peygamberlerden her biri belli bir meslek sahibiydiler. Hz. İdris terzilikle, Hz. Nuh ve Hz. Zekeriya marangozlukla, Hz. İbrahim, Hz. Hud ve Hz. Salih ticaretle, Hz. Eyyûb ise çiftçilikle uğraşarak kimseye yük olmadan rızkını temin etmenin en güzel örneklerini sunmuşlardı. Hükümdarlığını yaptığı devletin gelirleriyle geçinmeyi uygun görmeyen Hz. Davud, usta olduğu demircilik mesleğinde geçimini zırh yaparak sağlamıştı (Enbiyâ, 21/80). O, bir hükümdar olmasına rağmen kendi elinin emeğinden başkasını yememişti (Buhârî, Büyû', 15). Hz. Musa (Tâ Hâ, 20/18) ve Hz. Peygamber (s.a.s.), sürü otlatmışlardı. Nitekim bir gün Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), "*Allah'ın gönderdiği her peygamber koyun gütmüştür.*" deyince yanındaki dostları, "Ya sen?" diye sormuşlar, Allah Resulü de, "*Evet, ben de bir miktar ücret karşılığında Mekkelilerin koyunlarını güttüm.*" cevabını vermişti (Buhârî, İcâre, 2). Gençlik yıllarında da ticaretle meşgul olan Kutlu Elçi'nin bu açıklaması, toplumlarına rehberlik yapan peygamberlerin kendi maişetlerini bizzat kendilerinin kazandıklarını, helal kazanç konusunda da örneklik sergilediklerini vurgulamak içindi.

Helal kazanç konusunda elbette kaza ve kadere imanın da önemi büyüktür.

Esbaba tevessül etmek, elden gelen gayreti göstermek şartıyla kişi el emeği, göz nuru ve alın teri ile çalışacak ve rızkını temin edecektir. Bu noktada Yüce Allah'ın "Rezzâk" olduğu, birçok ayet-i kerimede ifade buyurduğu gibi sırf imtihan etmek üzere kimine az, kimine çok verdiğini unutmamak gerekecektir (Ra'd, 13/26; İsrâ, 17/30). Yüce Allah bunu *"Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye"* (Hadîd, 57/23) böyle yapmaktadır. Dolayısıyla inançlı bir kimse kendine takdir edilene razı olmalı, daha fazla mal-mülk sahibi olabilmek adına harama tevessül etmemelidir. Kârun kadar malı da olsa, sonuçta kendisi fanidir. Netice itibariyle, kaza ve kadere inanan bir mümin, alan değil veren el olabilmek için çalışmalı; haram ve haksız kazancın karıştığı bir servete sahip olmaktansa, helal ama bereketli olanla yetinmesini bilmelidir.

Belki de helal-haram kazanç hassasiyetinde en önemli rol oynayacak inanç esası, ahirete iman olmalıdır. Zira büyük-küçük yapılan her şeyin amel defterlerinde karşısına çıkacağını (Kehf, 18/49) bilen, zerre miktarı hayrın da şerrin de mutlaka görüleceğine (Zilzâl, 99/7-8), herkese kazandıklarından bir pay olduğuna ve Allah'ın hesabı pek çabuk göreceğine (Bakara, 2/202) inanan kimselerin sahip oldukları hesap, kitap, mizan, mahkeme, cennet-cehennem inançları, elbette kendilerini en iyi şekilde yönlendirecektir. Şayet ahirette kimseye haksızlık edilmeyecekse, haksızlık yapan herkes, elde ettiği haksız ve haram kazancın hesabını Allah'a vermekle kalmayıp, orada aldattığı, hakkını yediği mazlum veya mağdur ile ödeşmek durumunda kalacaksa, bütün bunlara inanan bir mümin, elbette haram lokmadan ve haksız kazançtan el çekecektir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de haksız kazanç peşinde olanların karınlarını ateşle doldurdukları belirtilerek cehennem azabıyla tehdit edilmesi çok açıktır: *"Allah'ın indirdiği kitaptan bir kısmını gizleyip onu az bir bedel ile değişenler* (var ya)*; işte onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmuyorlar. Kıyamet günü Allah, onlarla ne konuşacak, ne de onları arıtacaktır. Onlar için elem dolu bir azap vardır."* (Bakara, 2/174). *"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe* (cehenneme) *gireceklerdir."* (Nisâ, 4/10)

İman esasları doğrultusunda ele aldığımız helal kazanç konusuna nebevî öğreti açısından tekrar bakacak olursak, Allah Resulünün, daha risalet öncesinde bile el emeğini ve alın terini ne denli önemsediğini ve bizzat hayatında çok başarılı bir şekilde uyguladığını görürüz. Çocukluğunda, amcasına yük olmamak için sürü otlatan, gençlik yıllarında başarılı bir ticaret tecrübesi olan Hz. Peygamber (s.a.s.)'in gerek bu örnekliği, gerekse risalet sonrası bu konuda vermiş olduğu mesajları bizler için yol göstericidir. *"Tayyibâtı helal kılan, habâisi haram kılan Ümmî Peygamber"* (A'râf, 7/157), risalet hayatı boyunca oldukça mütevazı bir hayat tarzını seçmiş, ne peygamberliğini, ne liderliğini herhangi bir dünyalık elde etme adına asla kullanmamış, istismar etmemiştir.

Sadece konumuzla ilgili kavramları burada hatırlatacak olursak, onun sünnetindeki el emeği, alın teri, helal kazanç, helal rızık, bereket, amel-i salih gibi olumlu kavramlar ile haram kazanç, aldatma, riba, hırsızlık, haksızlık, gasp, ihtikâr, rüşvet, mirasyedilik, yetim malı, kul hakkı, dilencilik vb. olumsuz kavramlar, bu husustaki nebevî öğretinin çerçevesini oluşturur. "*Aldatan bizden*

değildir.” (Müslim, Îmân 164) buyuran Rahmet Elçisi, “*Ben, ancak bir beşerim. Siz bana bazı davalarla geliyorsunuz. Belki biriniz, delilini diğerinden daha güzel ifade eder ve ben de ondan duyduğuma göre onun lehine hüküm vermiş olabilirim. Bu şekilde kime kardeşinin hakkından bir şey vermişsem, o, onu asla almasın! Zira o takdirde ben ona ancak bir ateş parçası vermiş olurum.*” (Buhârî, Şehâdât, 27) buyururken, meseleyi yine Müslümanların imanlarına ve vicdanlarına havale etmiştir.

Yukarıdan beri anlatılan iman ve ahlaki hakikatler doğrultusunda yetişmiş olan Müslüman hanımlar, sabahleyin işine uğurlarken eşini: “Allah sana helal rızık versin, aman hanemize haram lokma sokma. Biz açlığa katlanırız amma cehennem azabına asla!” diyerek yolcu ederlermiş. İşte helal kazanca bu iman, bu iz’an ve bu vicdan ile baktığımızda belki de hem dünyevi hem de uhrevi kazanca erişilecektir.

Helal kazanç, aslında tam da iman, ibadet, ahlak üçlüsü üzerine kuruludur desek mübalağa etmemiş oluruz. Kur’an-ı Kerim’de yüzden fazla ayette Müslümanın tarifi *“İnanan ve amel-i salih işleyen”* diye formüle edilmektedir. Bunun anlamı ise, iman sahibi birinin, meşru bir mesleği icra ederken işini sağlam yapması, emeğini helal ettirecek şekilde üretimde bulunması, hile, aldatma vb. harama kapı aralamadan dürüst iş yapmasıdır. İnandığı hâlde, amel-i salih işlemeyen kişinin “helal kazanç” elde ettiğinden söz etmek ise mümkün değildir. Oysa Yüce Allah, bu konuda kadın-erkek ayrımı da yapmaksızın bunu gerçekleştirmemiz hâlinde bize hem dünyevi hem de uhrevi şu müjdeyi vermektedir:

“Erkek veya kadın, kim mümin olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz.” (Nahl, 16/97).

Müslüman insanın çarşısına, pazarına, sofrasına ve midesine haram parayla elde edilmiş gıdalar girmemeli; müminler Allah'ın emrine uyarak meşru işlerde çalışmalı, helalinden kazanmalı, haram gıdalarla beslenmemeli ve çoluk çocuğuna da haram yedirmemelidir.

Kazançta ve Tüketimde Helal Gıda Duyarlılığı

Dr. Muhlis AKAR
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

İnsanoğlunun ilk sınavı (helal) gıda ile olmuştur. Yüce Allah, Hz. Âdem ve eşine hitaben; *"Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz."*[56] buyurmuş; ancak şeytan, yasak ve zararlı olanı cazip göstererek zihinlerine şüphe düşürmüş, onca helal ve temiz gıda varken, yasak olandan yemelerini sağlamış ve belli bir süreliğine de olsa içinde bulundukları cennetten ve cennetin nimetlerinden mahrum kalmalarına sebep olmuştur.

Günümüzde de gıda konusu insanlık için öncelikli bir sınav olmaya devam etmektedir. Neslin, canın, aklın, malın ve dinin korunmasında, hayatın sağlıklı olarak devamında helal gıdanın çok önemli rolü vardır. Zira helal ve temiz olmayan gıdaları tüketmek, insanın hem dinî hayatını, hem de fiziki ve biyolojik yapısını olumsuz yönde etkilemektedir.

Kur'an-ı Kerim'in, *"Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın bir çoğundan üstün kıldık."*[57]; *"Allah, yeryüzünü sizin için karar kılma yeri, göğü de bina yapan; size şekil verip de şekillerinizi güzel kılan ve sizi temiz şeylerle rızıklandırandır…"*[58] mealindeki ayetleri, insanın yaratılıştan sahip olduğu manevi üstünlüğü ile ruhi ve fiziki güzelliklerini koruyabilmesi için tabiatına uygun helal ve temiz gıdalarla beslenmesinin önemine işaret eder.

Bu itibarla Müslüman kişi, sahip olduğu maddi ve manevi değerlerini koruyabilmek için sadece haram kazançtan ve haram lokmadan sakınmakla yetinmemeli; şüpheli şeylerden de sakınmalı, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şu mesajına kulak vermelidirler: *"Helal olan şeyler belli, haram olan şeyler bellidir. Bu ikisinin arasında, halkın birçoğunun helal mi, haram mı olduğunu bilmediği şüpheli konular vardır. Şüpheli konulardan sakınanlar, dinini ve ırzını korumuş olur. Şüpheli konulardan sakınmayanlar ise gitgide harama dalar… Tıpkı sürüsünü başkasına ait bir arazinin etrafında otlatan çoban gibi ki, onun bu araziye girme tehlikesi vardır. Dikkat edin! Her padişahın girilmesi yasak bir arazisi vardır. Unutmayın ki, Allah'ın yasak arazisi de haram kıldığı şeylerdir. Şunu iyi bilin ki, insan vücudunda küçücük bir et parçası vardır. Eğer bu et parçası iyi olursa, bütün vücut iyi olur. Eğer o bozulursa, bütün vücut bozulur. İşte bu et parçası kalptir."* [59]

Allah'a hakkıyla ibadet ve kullukta, sâlih amel işlemede, dua ve ibadetlerin kabulünde helal gıdanın çok önemli rolü vardır. Yüce Allah konuyla ilgili olarak kullarına şöyle hitap etmiştir: "*Ey peygamberler! Temiz şeylerden yiyiniz ve iyi*

(sâlih) *ameller işleyiniz. Doğrusu ben, sizin yaptığınız şeyleri tamamen bilirim.*";[60] *"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helal ve temiz olanlarından yiyin"*[61]; *"Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helal, iyi ve temiz olarak yiyin ve kendisine iman ettiğiniz Allah'a karşı gelmekten sakının"*[62]

Hz. Peygamber (s.a.s.) de; *"Yüce Allah temizdir; sadece temiz olanları kabul eder. Allah Teala peygamberlerine neyi emrettiyse müminlere de onu emretmiştir.* (Cenab-ı Hak peygamberlere:) *'Ey peygamberler! Temiz ve helal olan şeylerden yiyin, iyi ve faydalı işler yapın!..' buyurmuştur.* (Müminlere de:) *'Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin'* (Bakara, 2/172) buyurmuştur." dedikten sonra: "*Bir kimse Allah yolunda uzun seferler yapar. Saçı başı dağınık, toza toprağa bulanmış vaziyette ellerini gökyüzüne açarak: Yâ Rabbi! Yâ Rabbi! diye dua eder. Hâlbuki onun yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, gıdası haramdır. Böyle birinin duası nasıl kabul edilir!"*[63] buyurarak dua ve ibadetlerin kabulünde helal ve temiz gıdanın önemine dikkat çekmiştir.

Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.), helal duyarlılığının azalmasının getireceği tehlikelere de dikkat çekmiş ve; *"İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, o devirde kişi ele geçirdiği malı helalden mi, yoksa haramdan mı kazandığına hiç aldırmayacak"* diyerek bu konuda ümmetini uyarmıştır.[64]

Hz. Peygamber (s.a.s.), konuyla ilgili olarak sadece sözlü mesajla yetinmemiş; davranış ve uygulamalarıyla da helal ve temiz gıda duyarlılığı konusunda ümmetine örnek olmuştur. Bu duyarlılığın bir gereği olarak önüne bir yiyecek konulduğunda, öncelikle onun ne olduğunu, nasıl elde edildiğini ve nelerden oluştuğunu sorup öğrenmeden yememiştir. (Buhârî, Ezan, 160; Ebû Dâvûd, Et'ime, 40.) İmam Buharî, bu meselenin önemini vurgulamak için *Sahih*'inde özel bir "bab" başlığı açmış ve o başlığı, "Peygamber (s.a.s.), önüne konulan yiyeceğin ismi söylenip de kendisi onun ne olduğunu bilmedikçe yemezdi"[65] şeklinde isimlendirmiştir.

Bir defasında torunu Hasan'ın beytülmâle ait zekat hurmasından bir tane ağzına attığını görünce, hemen onu ağzından çıkartıp attırmıştır.[66] Hz. Hasan (r.a.), bu çocukluk hatırasını şöyle anlatıyor: "Zekat hurmasından bir tane alıp ağzımda çiğnerken, Hz. Peygamber (s.a.s.) hemen onu ağzımdan çıkardı ve attı. Ey Allah'ın Peygamberi! Şu yavrucuğun aldığı bir tek hurmadan, sana ne sorumluluk olacak ki, denildi. Allah Resulü: "Biz Muhammed ailesiyiz. Bize zekat helal değildir."[67] buyurdu.

Bu olayda Efendimizin (s.a.s.), sevgili torununa sadece "yeme onu!" demekle yetinmeyip, hurmayı eliyle alıp atması ve ardından sebebini açıklaması, bize sadece kendimizin değil, aile fertlerimiz ve yakınlarımızın da helal olmayan gıdaları tüketmemeleri için çaba harcamamız gerektiği mesajını vermektedir.

Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.), helal rızık için dua etmiştir. Hz. Ali (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Resulullah, bu konuda kendisine şu duayı öğretmiştir: "*Allah'ım! Bana helal rızık nasip ederek haramlardan koru! Lütfunla beni senden başkasına muhtaç etme!"*[68]

Resulullah'ın terbiyesiyle yetişmiş sahabe-i kiramın ve daha sonra gelen Müslümanların hayatlarında da helal duyarlılığının oluştuğunu görüyoruz. Bir keresinde Hz. Ebu Bekir (r.a.), hizmetçisinin getirdiği bir hurmayı yerken, onun;

“Geçmişte cahiliye döneminde kâhinlik yapıyordum, borçlum o dönemden kalan bir alacağımı bugün bana getirdi. Ben de o parayla satın aldığım hurmalardan bir tanesini sana getirdim” demesi üzerine Hz. Ebû Bekir (r.a.), haram yollardan kazanılmış bir gıdanın midesine girmemesi için derhal boğazındaki hurmayı gözleri kan çanağına dönerek dışarıya atmıştır[69]. Yine o, halifeliği döneminde aldığı maaştan, ihtiyacından fazlasını hazineye bağışlayarak helal duyarlılığını sadece sözüyle değil, uygulamasıyla da göstermiştir.

Aynı şekilde Hz. Ömer (r.a.)’in, halifeliği döneminde özel işini görürken, devlete ait mumu söndürüp, kendisine ait mumu yakması; Ebû Hanife’nin, borç olarak verilen paranın temin ettiği her nevi faydanın faiz olacağı endişesiyle alacaklısına ait bir ağacın gölgesinde bile oturmaması[70]; selef hanımlarının, sabahleyin kocalarını işe uğurlarken onlara hitaben; *“Bizim hakkımızda Allah’tan korkun da bize haram* (lokma/gıda) *yedirmeyin! Biz açlığa sabrederiz de harama yahut ateşe sabredemeyiz.”*[71] şeklindeki söz ve uyarıları, kazançta ve tüketimde helal duyarlılığı için çok güzel örneklerdir.

Helal ve temiz gıda tüketiminde diğer bir örneği ise Ashab-ı Kehf’de görüyoruz. Yüzlerce yıl mağarada uyuduktan sonra ilahî iradeyle uyandırılan Ashab-ı Kehf’in; *“Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin de baksın;* (şehir halkından) *hangisinin yiyeceği daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir rızık getirsin…”*[72] şeklindeki konuşmaları, onların helal ve temiz gıda konusunda ne kadar duyarlı olduklarını gösteriyor. Çünkü ayetteki, “*baksın*” ifadesi, helal ve temiz gıda tüketebilmek için araştırma, sorgulama ve iyi seçim yapmanın gerekliliğini ifade eder.

Gerek tarihten gerekse günümüzden bu tip örnekleri çokça bulabiliriz. Önemli olan bu gibi örneklerden gerekli mesajları çıkararak helal ve temiz gıda duyarlılığını kazanmaktır. Ancak bunun için sadece duyarlı olmak da yetmez; helal ve temiz gıdanın nasıl kazanılacağını ve nelerden oluştuğunu da bilmek gerekir.

Helal Ve Temiz Gıda

Yüce dinimiz İslam, bir gıdanın helal olması için, onun özü ve doğal yapısı itibariyle helal, temiz ve faydalı olmasını şart koştuğu gibi, tüketiciler açısından satın alınacak gıdanın parasının da helal ve meşru yollardan kazanılmış olmasını şart koşar. Bu nedenle tüketilecek gıdaların tam anlamıyla helal ve temiz olmasını, kazanma ve tüketme (içerik) yönüyle olmak üzere iki ana başlık hâlinde ele alabiliriz.

A. Kazanma Yönüyle Helal Gıda

İslam’da çalışma ve helal kazanç, tıpkı ilim gibi farz telakki edilmiş, kişinin kimseye muhtaç olmadan hayatını sürdürebilmesi, çoluk çocuğunun nafakasını temin etmek maksadıyla meşru yoldan çalışıp kazanması, ibadet ölçüsünde değerli kabul edilmiştir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), “Kazancın hangisi en iyi ve temiz olanıdır?” şeklindeki sorulan bir soruya; *“Kişinin el emeği ve aldatma bulunmayan meşru ticaret ile elde edilen kazançtır”* cevabını vermiştir.[73] Bir başka hadislerinde ise, *“Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir şey yememiştir”*[74]

buyurmuştur.

Bu nedenle müminler, "helal ve haram" sınırlarına riayet etmek şartıyla rızık temini için gayret etmek, helal yollardan çalışıp kazanmak durumundadırlar. Yüce Allah, "*O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi onun üzerinde yürüyün ve Allah'ın rızkından yiyin. Dönüş ancak onadır.*"[75] buyurarak; kullarından çalışıp rızık temin etmelerini istemektedir. Cum'a sûresinde de müminler Allah'ın zikrine çağrılmakta[76]; devamındaki ayette de, "(Cuma) *Namazı kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz.*"[77] buyurularak, hayatın içinde; çalışırken, kazanırken, yerken, içerken her hâlde Allah'ı zikretmeleri istenmektedir. Hayatın içinde Allah'ı zikir ise, O'nu unutmadan rızasına uygun olarak yaşamak, çalışmak, helalinden kazanmak, meşru ölçüler içerisinde iş ve icraatta bulunmaktır.

Şu iki ayet-i kerimede ise, İslam dininin haram kıldığı her türlü haksız kazanç yollarından uzak durulması istenmektedir: *"Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere* (rüşvet olarak) *vermeyin."*[78] *"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir."*[79]

O hâlde helal kazanç ve helal gıda duyarlılığına sahip olan müminlerin tüketecekleri gıdaların helal olması için;

1. Alışveriş ve Ticarette Dürüst Olunmalı

Kur'an-ı Kerim'de meşru ölçüler içerisinde yapılacak her türlü alışveriş ve ticaretin helal olduğu[80] bildirilmiştir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) de, *"Doğru sözlü ve güvenilir tüccar,* (ahirette) *peygamberler, sıddîkler ve şehitlerle beraberdir"*[81] buyurarak; müminleri iş ve ticaret hayatlarında dürüst davranmaya ve dolayısıyla helalinden kazanmaya teşvik etmiştir.

Buna karşın dürüstlükle bağdaşmayan tavır ve davranışlar yasaklanmıştır: "*Ölçüyü tam yapın. Eksik verenlerden olmayın. Doğru terazi ile tartın. İnsanların mallarını ve haklarını eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.*"[82] *"Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline! Onlar, insanlardan ölçerek bir şey aldıkları zaman tam ölçerler. Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp, yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp, tartarlar. Onlar, o büyük gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı? Öyle bir gün ki,* (o gün) *insanlar âlemlerin rabbinin huzuruna çıkacaklardır."* [83]

Peygamberimiz (s.a.s.), pazarda malının ayıp ve kusurunu gizleyerek, müşterilerini aldatan birini görünce; "*Bizi aldatan bizden değildir*"[84] ikazını yapmış ve; "*Kusurlu bir malı, ayıbını söylemeden satmak bir Müslümana helal olmaz*"[85]; buyurarak, varsa malın ayıp ve kusurunu söylemenin, tarafların birbirlerine karşı dürüst davranmalarının, alışverişin helal ve bereketli olmasının en önemli şartlarından biri olduğunu belirtmişlerdir.

Bu nedenle ölçtüğünü eksik ölçen, tarttığını eksik tartan, kalitesiz malı kaliteli gibi piyasaya arzeden, varsa malın ayıp ve kusurunu gizleyen, karşısındakilere dürüst davranmayan insanların bu davranışlarını Müslümanlıkla bağdaştırmak

mümkün olmadığı gibi bu yollarla elde edilen kazanç da helal değildir.

2. Faiz Yenilmemeli

Kur'an-ı Kerim'de, *"Allah alışverişi helal, faiz haram kılmıştır."*[86] buyrularak alışveriş ve ticaretin helal ve meşru olduğu vurgulanırken, haksız kazanç yollarından birisi olan faizin (ribânın) haram kılındığına dikkat çekilmekte, çalışıp kazanırken helal ve meşru ölçülerin dışına çıkılmaması gerektiği ifade edilmektedir.

Diğer bir ayet-i kerime'de ise; *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın. Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resulü'yle savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tövbe edecek olursanız, ana paralarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur."*[87] buyrularak, emek karşılığı olmayan mal artışı peşinde koşanlar uyarılmakta ve faiz almaya devam edenler, Allah ve Resulü'nün savaş açtığı kişiler olarak tanımlanmaktadır.

3. Rüşvet Alınıp-Verilmemeli

Haksız kazanç türlerinden biri olan birlik, kardeşlik ve adalet duygularını kökünden sarsan, güveni yok eden rüşvet ve yolsuzluk da, dinimizde haram kılınmış ve büyük günahlardan sayılmıştır. Peygamber Efendimiz (s.a.s.),*"Rüşveti alan da veren de cehennemdedir."*[88] buyurmuştur.

Bir defasında Peygamberimiz (s.a.s.), gönderdiği zekat memurlarının kendilerine verilen hediyeleri ayırdıklarını görünce öfkelenmiş ve onları devlet bütçesine katmıştır. Böyle bir olay sonrasında hutbe irad etmiş, Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle buyurmuştur: "*Gönderdiğim memura ne oluyor da* (topladığı zekat mallarını teslim ederken) *'Bu sizindir. Bu da bana hediye edilmiştir' diyor. Acaba babasının ve anasının evinde otursaydı bu hediyeler kendisine verilir miydi? Allah'a yemin olsun ki, o kimse zekat mallarından bir şey alırsa, kıyamet gününde omuzlarında kükreyen bir deve yahut böğüren bir sığır yahut meleyen bir koyun taşıdığı hâlde Allah'ın huzuruna gelir.*"[89]

Şüphesiz hediyeleşmeyi teşvik eden Peygamberimizin (s.a.s.) bu olayda gösterdiği tepki, hediye adı altında zekat memurlarının aldıklarının rüşvet olmasından ya da rüşvete götüren bir araç olmasından kaynaklanmaktaydı. Bu yüzden Resulullah (s.a.s.), konuyla ilgili olarak ümmetini şöyle uyarmıştır: *"Kimi bir işte görevlendirip* (yaptığı işin karşılığı olarak) *ona bir maaş verdiysek, bu maaş dışında alacağı her şey gülûldür* (hainliktir).[90]

Bu bakımdan faiz ve rüşvet yoluyla elde edilen kazanç haram olduğu gibi, onunla satın alınıp tüketilen gıdalar da haramdır.

4. Kumar ve Benzeri Yollarla Kazanç Sağlanmamalı

Dinin yasakladığı haram kazanç yollarından biri de kumardır. Taraflardan birisinin kazanıp diğerinin kaybetmesi esasına dayalı şans oyunları da kumar kapsamındadır. Zira bu tür oyunlarda bir taraf kaybedip zarara uğrarken, diğer taraf hak etmeden kazanç elde etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de; *"Ey inananlar, içki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan*

işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şüphesiz şeytan, içki ve kumar yüzünden aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister."[91] buyrulmaktadır.

Buna göre kumar vb. yollarla elde edilen gelir haram olduğu gibi, elde edilen bu tür gelirlerle satın alınıp tüketilen gıdalar da haramdır.

5. Alkollü ve Uyuşturucu Maddelerden Gelir Elde Edilmemeli

Yenilmesi, içilmesi veya kullanılması dinen caiz olan şeyleri üretmek, satmak, onlardan gelir sağlamak helaldir. Bu sebeple, aslen haram olmayan maddeleri helal alanlarda kullanmak üzere üretmekte ve ticaretini yapmakta bir sakınca yoktur. Bu maddeler normal olarak, helal alanlarda iş yapan kişi veya kurumlara satıldığı hâlde, alıcılar tarafından gizlice veya dolaylı yollardan, haram işlerde kullanılsa bile bundan dolayı üreticilerin bir sorumluluğu olmaz.[92] Ancak doğrudan gayri meşru maddelerin üretiminde kullanılmak üzere ve bunu bilerek ilgili kişilere bu ürünleri satmak, bir haramı desteklemek ve yaymak anlamına geleceğinden, bu gibi kazanç yollarından sakınmak gerekir.[93] Zira dinimizde yasak olan şeyleri yapmak günah olduğu gibi, böyle şeylerin yapılmasına rıza göstermek ve yardımcı olmak da günahtır. Esas olan, *"İyilikte ve takvada yardımlaşmak, günahta ve düşmanlıkta ise yardımlaşmamaktır."*[94]

Hz. Peygamber (s.a.s.), haram bir maddeyi kullanan ile birlikte onu imal eden, taşıyan, aracılığını ve sunumunu yapan kişilerin de aynı günaha ortak olduklarını bildirmiştir.[95] Buna göre herhangi bir ürün, günlük kullanımda neredeyse tamamen haram bir maddenin üretimi için kullanılmakta ise, bu ürünü üretmek ve ticaretini yapmak, harama destek olacağından dinen sakıncalıdır. Bu nedenle ilaç imalatında kullanılması dışında, uyuşturucu imalatına yönelik olarak haşhaş, kenevir ve benzeri ürünleri üretmek ve satmak caiz olmadığı gibi[96], bu yolla elde edilen kazanç da haramdır.

6. Çalışma Hayatında Sorumluluklar Yerine Getirilmeli

Yüce Allah, *"İnsan için ancak çalıştığı vardır."*[97], *"Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onu görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse onu görecektir."*[98] buyurarak, kendisinin emeği hakkıyla değerlendirdiğini, emeğin karşılığını dünyada ve ahirette vereceğini bildirmekte; kullarından da emeğin hakkını vermelerini istemektedir.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) de, "*Çalışana ücretini, teri kurumadan verin."*[99] buyurarak, işçilerin/çalışanların ücretlerinin tam ve zamanında verilmesini isterken; çalışanın ücretinde haksızlık yapanları, hem kendisinin hem de Yüce Allah'ın sevmediğini şu sözleriyle ifade etmiştir: "Yüce Allah şöyle buyurur: *'Kıyamet gününde karşısına bir hasım olarak dikileceğim üç çeşit insan vardır: Benim ismimi kullanarak söz verip sözünde durmayan kimse, hür bir insanı köle diye satıp parasını yiyen kimse ve bir işçiyi istihdam edip işini yaptırdığı hâlde ücretini vermeyen kimse.'"*[100]

Şüphesiz işçiyi çalıştırıp ücretini vermemek, Yüce Yaratıcının beğenmediği bir iş olduğu gibi, işçinin ücretini mazeretsiz olarak ertelemek, anlaştığı ücretten daha az vermek de dinen caiz değildir.

Buna karşın, bir akde bağlı olarak kamu veya özel sektörde (memur, işçi, sözleşmeli vs.) çalışanlar da aldıkları maaş veya ücretin helal olması için, Yüce Allah'ın; "*Ey iman edenler! Akitlerinizi* (sözleşmelerinizi, verdiğiniz sözleri) *yerine getirin.*"[101] buyruğuna uygun olarak iş akdinin ve iş ahlakının gerektirdiği ilke ve prensiplere bağlı kalmalı, dinen meşru olan alanlarda çalışmalı, kendilerine verilen işleri belirlenen zamanda ve standartlara uygun şekilde yapmalı, hak ettiğinden fazlasını almaya talip olmamalı, iş ve çalışma hayatında dürüst olmalıdır. Çünkü çalışana verilen maaş veya ücret, iyi yapılması gereken işin karşılığıdır. Bu konuda Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.); *"Allah Tealâ, sizden birinizin bir iş yaptığı zaman, onu sağlam ve güzel yapmasını sever"*[102] buyurarak; çalışanları sağlam ve kaliteli mal ve hizmet üretmeye teşvik etmiştir.

O hâlde çalışanların hakkını vermemek, emeğin ücretini, akıtılan terin karşılığını ödememek ya da eksik ödemek, işverenin helal kazancına haramın karışmasına sebebiyet verir ve kazancını o oranda haram kılar. Bu bakımdan gerek işveren gerekse çalışanlar, elde ettikleri kazancın helal olması için iş akdine uygun olarak karşılıklı görev ve sorumluluklarını yerine getirmelidirler.

7. Yetim Malı Yenilmemeli

İslam dini, yetimlerin korunup gözetilmesi ve onların yetiştirilerek topluma kazandırılması için gerekli tedbirleri almış, bunlarla ilgili özel hükümler getirmiştir.[103] Kendisi de yetim olan Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Kendisine veya başkasına ait herhangi bir yetimi görüp gözeten kimse ile ben, cennette işte şöyleyiz"* diyerek şehadet parmağıyla orta parmağını işaret etmişlerdir.[104]

Yetime kötü davranıp, ona yardım elini uzatmayanlar ise Kur'an-ı Kerim'de kınanmış[105] ve "*Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla* (helali haramla) *değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır.*"[106], "*Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe* (cehenneme) *gireceklerdir.*"[107] buyrularak, yetimlerin mallarını haksız yollarla yiyenler, yetimlerin hukukunu gözetmeyen ve onların mallarını gasbedenler, şiddetli bir şekilde uyarılmıştır.

Peygamberimiz (s.a.s.), helak eden yedi günah içerisinde yetim malı yemeyi de saymış ve ümmetini bundan sakındırmıştır.[108] Diğer bir hadislerinde de, İsrâ gecesinde, ağızlarına ateşten taşlar konulan ve böylece azap edilen bir kavmi gördüğünü, Cebrail'e bunların kimler olduğunu sorunca, cevaben, dünyada yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler olduğunu haber vermiştir.[109]

Bu bakımdan yetim malını yiyen ya da haksız yollarla onların servetlerini zimmetine geçirenler, her ne kadar içeriği itibariyle helal gıda tüketseler de, yedikleri gıdalar, kendileri ve aileleri açısından helal olmaz.

8. Kazanca Kul ve Kamu Hakkı Karıştırılmamalı

İçerisinde kul ve kamu hakkı bulunan kazanç helal olmadığı gibi, bu şekilde elde edilen kazançla alınıp tüketilen gıdalar da helal değildir. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.s.), kul ve kamu hakkı yiyenleri uyarmıştır. Ebu Hüreyre'den (r.a) rivayet edildiğine göre ashabına; "Müflis kimdir, biliyor musunuz?" diye sormuş,

Ashap: ‘Bize göre müflis, parası ve malı olmayan kimsedir’ diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s.): *“Şüphesiz ki ümmetimin müflisi, kıyamet günü namaz, oruç ve zekatla gelir. Fakat şuna sövmüş, buna iftira etmiş, şunun malını yemiş, bunun kanını dökmüş ve şunu dövmüştür. Bunun üzerine iyiliklerinin sevabı şuna buna verilir. Üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biterse, hak sahiplerinin günahları kendisine yüklenir, sonra da cehenneme atılır.”* buyurmuşlardır.[110]

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), bu konuda sadece sözlü uyarıyla yetinmemiş; hak ihlalinde bulunanlara karşı tavrını açıkça ortaya koymuş; hatta kamu malından çalmış kişilerin cenaze namazlarına katılmamıştır. Zeyd b. Hâlid’in anlattığına göre “Hayber Savaşı sırasında ashaptan biri öldürülmüştü. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.s.)’e haber verildi. O, “Arkadaşınızın namazını siz kılın!” buyurdu. Hz. Peygamber (s.a.s.)’in bu sözü üzerine insanların şaşkınlıkları yüzlerine yansıdı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.), olaya şöyle açıklık getirdi: “Arkadaşınız Allah için cihad sırasında ganimet malından çalmıştı!”[111]

Diğer hadislerinde ise, *“Bir kısım insan vardır ki, Allah’ın mülkünden haksız bir surette mal elde etmeye girişirler. Hâlbuki bu, kıyamet günü onlara bir ateştir, başka değil”*[112]; *“Kim bir karış miktarı bir yere* (başkasının arazisine) *haksız olarak sahip olursa o yerin yedi katı boynuna geçirilir”* [113] buyurarak başkalarının arazilerini haksız yere işgal eden ya da mülkiyetlerine geçirenleri uyarmışlardır.

9. Fakir ve Muhtaçların Hakkı Olan Zekat Verilmeli

Gayrimeşru yolla sağlanan haram kazancı zekat temizlemez. Dolayısıyla bunun zekatının verilmesi söz konusu değildir. Bu tür kazancın sahibi belli ise, sahibine iade edilmesi; belli değilse, karşılığında sevap beklemeksizin yoksullara veya hayır kurumlarına verilerek elden çıkarılması gerekir.

Helalinden kazanılmış olan maldan ise fakir ve yoksulların hakkı olan zekat verildiğinde, mal ve servet manen temizlenir. Hz. Peygamber (s.a.s.)’e Kur’an-ı Kerim’de, müminlerin mallarından zekatlarını alarak onların kendilerini ve mallarını temizlemesi emredilmiştir: *“Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka* (zekat) *al ve onlara dua et.”*[114]

Bu ayette geçen temizliğin, bireysel, toplumsal ve mali yönden arınma şeklinde üç boyutunun olduğunu söylemek mümkündür. Zekat vermekle bunların hepsi gerçekleşir. Fakat zekat kelimesi, ifade ettiği esas anlam itibariyle öncelikle mal için manevi bir temizlik vasıtasıdır. Çünkü zekatta fakir ve yoksulların hakkı bulunmaktadır. Bu husus, ayet-i kerime’de şöyle ifade edilmektedir. *“Mallarında* (yardım) *isteyen ve* (iffetinden dolayı isteyemeyip) *mahrum olanlar için bir hak vardır.”*[115] Buna göre varlıklı kişi, toplumda yardıma muhtaç olanlara ödemekle yükümlü olduğu mali (zekat) borcunu ödemedikçe sorumluluktan kurtulamaz ve helal yollardan edinilmiş olan mal ve serveti bu yönüyle temiz sayılmaz.

Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.), bir hadislerinde, *“Yüce Allah, zekatı, ancak sizin geride kalan mallarınız, servetleriniz tertemiz olsun diye farz kılmıştır.”* [116] buyurarak, zekatı verilmeyen malın temizlenemeyeceğini, çünkü o malda muhtaçların haklarının bulunduğunu açıkça beyan etmişlerdir.

Özetle ifade edecek olursak, yolsuzluk, hırsızlık, gasp, faiz, tefecilik, rüşvet, kumar, şans oyunları vb. yollarla servet elde etmek; alkollü ve uyuşturucu

maddelerle, İslam'a göre mal sayılmayan diğer ürünleri satmak; emeğin hakkını vermemek, alınan maaş ya da ücretin karşılığında istenilen standartta iş ve hizmet üretmemek; eksik ölçüp eksik tartmak, müşteriye fahiş fiyatla mal satmak, sahte mal üretip tüketicilere zarar vermek, sattığı malın ayıp ve kusurunu gizlemek, korsan yollarla kitap, cd vs kopyalayıp satmak, hileli yollarla insanların mallarını yemek, mirastan paylarını vermemek gibi meşru olmayan yol ve yöntemlerle elde edilen kazanç haramdır ve böyle bir kazançla alınıp tüketilen gıdalar da helal değildir.

B. Tüketim Yönüyle Helal Gıda

İçerikleri itibariyle tükettiğimiz gıdaların, yüce Kur'an'ın ifadesiyle helal ve temiz (حَلاَلاً طَيِّبًا) olması için;

Gıdalar dinen helal kılınanlardan olmalı; içerisinde başta domuz eti ve alkol olmak üzere dinen haram kılınan herhangi bir madde bulunmamalıdır.

Üretim safhasından başlayarak tüketim safhasına varıncaya kadar ürünlere, dinen helal olmayan nesnelerle, domuz orijinli jelatin vb. herhangi bir şey katılmamalıdır.

Yiyecek ve içecekler maddeten ve manen "tayyibat" nevi'nden, yani helal, temiz ve faydalı olmalı; içeriğinde dinen "habâis" sayılan maddeten ve manen pis maddeler bulunmamalıdır.

Tüketilecek gıdalarda, insanın ruh ve beden yapısına "zarar" verecek katkı maddeleri bulunmamalıdır. Zira; insan hayatının tehlikeye atılmaması, canın, malın, aklın, neslin korunması ve zararın defedilmesi İslam'ın temel ilkeleri arasında yer almaktadır.

Üretilen gıdalar doğal, yani tabii olmalı; zararlı olduğu belirlenmiş olan GDO'ları içermemelidir.

Et ürünleri helal hayvanlardan olmalı, dinen emredilen helal kesim standartlarına uygun kesilmeli, helal olmayan hayvanlarla aynı yerde kesimleri yapılmamalı; beslenme sürecinde fıtratlarına aykırı yemlerle beslenmiş olmamalıdır.

Gerçek şu ki, İslam'ın öngördüğü anlamda helal ve temiz gıdaya sadece Müslümanların değil, tüm insanlığın ihtiyacı vardır. Zira Kur'an'ın vurguladığı helal ve temiz gıda (حَلاَلاً طَيِّبًا); kazanılması ve tüketilmesi itibariyle yiyecek ve içeceklerin helal ve meşru olmasını kapsadığı gibi, aynı zamanda gıdanın toplam kalitesini, sağlıklı, hijyenik ve faydalı olmasını da kapsar.

Sonuç olarak tekrar ifade edecek olursak, özü ve doğal yapısı itibariyle gıdalar helal standartlarına uygun olsa da; onu alıp tüketenlerin, karşılığında ödeyecekleri paranın da helal olması gerekir. Bunun için Müslüman insanın çarşısına, pazarına, sofrasına ve midesine haram parayla elde edilmiş gıdalar girmemeli; müminler Allah'ın emrine uyarak meşru işlerde çalışmalı, helalinden kazanmalı, haram gıdalarla beslenmemeli ve çoluk çocuğuna da haram yedirmemelidir.

---

[56] Bakara, 2/35-37.
[57] İsrâ, 17/70.

[58] Mü'min, 40/64.
[59] Buhari, Büyû 2, Îmân 39 ; Müslim, Müsâkat, 20, 107-108.
[60] Mü'minûn, 23/51.
[61] Bakara, 2/168.
[62] Mâide, 5/88.
[63] Müslim, Zekat 65. Ayrıca bk. Tirmizî, Tefsîru'l–Kur'an 3.
[64] Buharî, Büyû', 7, Nesâî, Büyû', 2.
[65] باب ما كان النبي صلى الله عليه و سلم لا يأكل حتى يسمى له فيعلم ما هو
[66] Buharî, Zekât, 57.
[67] İbn-i Hanbel, I, 200.
[68] Tirmizî, Deavât 111.
[69] Buhari, Menâkibü'l-Ensar, 26; Abdulkerim Kuşeyri, Kuşeyri Risalesi, (Hazırlayan, Süleyman Uludağ) Dergah Yay. 1981, s. 248.
[70] Bk. Aclûnî, II, 125;Kuşeyri Risalesi, Dergah Yay. 245.
[71] Haris el-Muhasibi, Risalet'ül Müsterşidin, Halep, s. 153.
[72] Kehf,18/19.
[73] Hakim, Müstedrek, II, 10. Ahmed b. Hanbel, IV; 141.
[74] Buhari, Büyû' 15.
[75] Mülk, 67/15.
[76] Cum'a, 62/9.
[77] Cum'a, 62/10.
[78] Bakara, 2/188.
[79] Nisâ, 4/29.
[80] Bakara, 2/275.
[81] Tirmizi, Büyû; 4; İbn Mâce; Ticârât, 1; Dârimî, Buyû: 8.
[82] Şuarâ: 26/181-183; ayrıca bk, En'âm: 6/152; İsrâ: 17/35.
[83] Mutaffifîn: 83/1-6.
[84] Müslim, Îman, 164.
[85] İbn Mâce, Ticârât: 45.
[86] Bakara, 2/275.
[87] Bakara, 2/278-279.
[88] Bezzâr, Müsned, III, 247, hadis no: 1037.
[89] Buhârî, Eymân ve'n-Nüzûr, 3.
[90] Ebû Dâvûd, Harâc, 10.
[91] Mâide, 5/90-91.
[92] Zeylaî, Tebyînü'l-hakâik, VI, 28.
[93] Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, II, 37, 38; İbn Kudâme, el-Muğni mea'ş-şerhi'l-kebîr, IV, 306.
[94] Mâide, 5/2.
[95] Bkz. Ebû Dâvûd, Eşribe 2; İbn Mâce, Eşribe 6.
[96] İbn Âbidîn, Reddü'l-muhtâr, Beyrut 2000, VI, 458-459; Cezîrî, el-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, V, 39-41.
[97] Necm, 53/39.
[98] Zilzâl, 99/7-8.
[99] İbn Mâce, Rühûn, 4.

[100] Buhârî, İcâre, 10.
[101] Mâide, 5/1.
[102] Beyhakî, Şuabu'l-îmân, IV, 334-335.
[103] Enfâl, 8/41; Haşr, 59/7.
[104] Müslim, Zühd, 2.
[105] Fecr, 89/17; Mâun, 107/2.
[106] Nisâ, 4/2.
[107] Nisâ, 4/10.
[108] Buhârî, "Vesâya", 23, "Tıb", 38, Müslim, "İmân", 145.
[109] İbn Ebî Hâtim, Tefsir, III, 879.
[110] Müslim, Birr,59, 60; Tirmizi, Kıyâme, 2.
[111] Ebû Dâvûd, Cihâd 14; Nesâî, Cenâiz 66; İbn Mâce, Cihâd 34.
[112] Buhârî, Hums 7; Tirmizi, Zühd 41.
[113] Buhârî, Mezalim 13; Müslim, Müsâkât, 139-142.
[114] Tevbe, 9/103.
[115] Zâriyât, 51/19.
[116] Ebû Dâvûd, Zekât, 32.

Helal lokma, inanan insanın önceliklerindendir. Kendisi helal yiyen kişi, çocuklarına ve bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerine de helal lokma yedirir. Bilir ki Allah'ın, kendisi ve çocukları için kudret hazinelerinden bahşettiği o nimetler, hayır işlemek için damarlarında kan, bedeninde enerji ve ruhunda ilahi inşirahlara dönüşür.

Helalinden Kazanmanın Bereket ve Mutluluğu

Prof. Dr. Soner GÜNDÜZÖZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Allah Resulü bir duasında; "Allah'ım! Dört şeyden; faydasız ilimden, ürpermeyen kalpten, doymayan nefisten ve kabul edilmeyen duadan sana sığınırım" (Ebû Dâvûd, Vitir, 32) buyurmaktadır. Hadiste ilmin, kalbî duyguların, nefsî arzuların ve duanın beraberce anılması ilgi çekicidir. Aslında bu dört husus, gizli bir biçimde insanı da tanımlar. İnsan, yüksek duygularının yanında nefsanî arzuları olan, buna mukabil öğrenme kabiliyeti ile donatılmış bir varlıktır. Onun yaratılışından getirdiği bu özellikler, yine onun fıtratında bulunan inançla birleştiğinde ortaya dinamik bir varlık çıkmaktadır. Çünkü vahye dayalı bir inanç sistemi insanı çepeçevre kuşatmakta, süflî duygularını boyunduruk altına almakta, onun tüm kâinatı Allah'ın kudret ve cemalinin bir tecellisi olarak görmesini sağlamaktadır.

Bu ise hayatın, maddi şeylerin ötesinde manevi ve deruni bir yönü de olacak şekilde algılanması demektir. Artık insan nefsinin istediği her şeyi yapamaz. Onun için tek ölçü, takvadır. O, bu suretle Allah'ın emirlerine uyar, yasakladığı şeylerden kaçınır. Nihayet mahviyet ve tevazuun kuşattığı bir gönül insanı olur. Dünyadaki nimetlerin ve metanın, sadece onu sonsuz mutluluğa götürmek üzere Allah tarafından emrine verilmiş birer lütuf olduğuna inanan insan, dünyayı sırf maddi kalıplar ile algılamaz, eşyaya kalp ve kalıp bütünlüğü içinde bakar. Bu çerçevede manevi boyut göz ardı edilmemek şartıyla, gerek hayatın devamlılığı, gerekse iyiliklere vesile olması için hayatın maddi yönü ihmal edilemez. Bu bağlamda Kur'an, kazançlarımız konusunda altın ilkeyi şu şekilde ortaya koymaktadır: "*Allah'ın sana verdiğinden* (O'nun yolunda harcayarak) *ahiret yurdunu iste, ama dünyadan da nasibini unutma...*" (Kasas, 28/77)

Buna göre insanın kazancı ve yapıp ettikleri, onu, yaratılmışların en şereflisi olma özelliğinden alaşağı ederek, maddenin ve metanın esiri olacak şekilde süflî bir hayata mahkûm olmaya itmemelidir. İnsan bu duygularla Allah'ın rızık olarak kendisine bahşedeceği kazancın peşinden koşmalıdır.

1. Allah'ın Hazinelerinin Peşinde Koşmak

Kur'an-ı Kerim'de, Allah'ın insanlara sayılamayacak kadar çok nimet bahşettiği (Nahl, 16/18) ve yaşayan bütün canlıların rızkının yalnızca Allah'a ait olduğu (Hûd, 11/6) beyan edilmekte ve bu çerçevede rızık temini için çalışanların karşılıksız bırakılmayacağı anlatılmaktadır. Ne var ki insanlar, bu rızkın temini için çalışmalı, Allah'ın rızık ve nimetlere yönelik olarak insanlar için yarattığı vesilelerin peşinde koşmalı ve bu yönde ilahi rızaya uygun şekilde gayret

göstermelidirler. Aynı şekilde Kur'an, "*Cuma namazı bittikten sonra yeryüzüne dağılın, Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çokça zikredin ki kurtuluşa eresiniz.*" (Cum'a, 62/10) ayet-i kerimesi ile insanların gayreti doğrultusunda Allah'ın rızık kapılarını onlara açacağını ifade etmektedir. Allah Resulü ise "*Hiç kimse kendi el emeğinden daha hayırlı bir yiyecek yememiştir.*" (İbn Mâce, Ticârât, 1) diyerek, inanan insanın çalışmasını teşvik etmektedir.

Allah Resulü, bunu destekleyen diğer bir hadisinde, "*Sabahleyin* (ormana) *gidip sırtınızda odun taşıyarak kazandığınız paradan sadaka vermeniz ve başkalarına el açmadan* (alın terinizle) *geçiminizi sağlamanız, ona buna el açıp dilenmenizden - dilencilik* (size) (para) *kazandırsın, kazandırmasın- daha iyidir…*" (Buhârî, Zekât, 53) sözleriyle kişinin, başkalarına el açacağına, elinin emeği ile kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamasının daha onurlu bir davranış olduğunu anlatmaktadır. Hatta Hz. Peygamber (s.a.s.), zengin bir Müslümanın etrafına daha faydalı olacağını çeşitli defalar sahabesine hatırlatmıştır. Şu kadar var ki bu zenginlik onu dünyevileştirmemeli, maddenin esiri yapmamalıdır.

Siyer ve hadis kitapları Hz. Peygamber (s.a.s.)'in her fırsatta sahabesini çalışmaya yönlendirdiğini bizlere nakletmektedir. Enes b. Malik'ten rivayet edildiğine göre bir kişi, Allah Resulü'ne dilenmeye gelmiş, bunun üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ona, "*Evinde hiç bir şeyin yok mu?*" diye sormuştur. Adam: "Evet, bir çul var, bir kısmını üstüme giyiyor, diğer kısmını da (altımıza yaygı olarak) seriyoruz. Bir de su içtiğimiz bir bardak var" diye cevap verince Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bu eşyaları yanına getirterek sattırmış, parasını eşya sahibine vererek ona bu paranın bir kısmıyla yiyecek satın alıp ailesine götürmesi, diğer kısmı ile de bir keser satın alıp kendisine gelmesi emrini vermiştir. Yoksul adam keseri getirdiğinde Allah Resulü bizzat kendi eliyle kesere bir sap takmış ve yoksul adama "*Git, odun topla ve sat. Seni on beş gün görmeyeyim.*" emrini vermiştir. Adam (on beş gün sonra) on dirhem biriktirmiş olarak dönmüş, bu paranın bir kısmı ile elbise, bir kısmı ile yiyecek satın almıştır. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.s.): "*Bu, senin için kıyamet gününde yüzünde dilencilik lekesi ile gelmenden daha iyidir…*" (Ebû Dâvûd, Zekât, 26) buyurmuştur. İnanan insan başkalarının sırtında yük değil, üreten, kendi ihtiyaçlarını karşılayan, gerektiğinde birikimleri ölçüsünde başkalarına yardım eden kişidir.

2. Rızkı Şükür, Sabır ve Tevekkül ile Yoğurmak

Kuşkusuz Allah'ın rızık hazinelerinden insanlara nasıl ve ne kadar bahşedeceği sadece O'nun bileceği bir şeydir. Fakat kişi rızkının peşinde koşmalıdır. Bu manada "*Ey Muhammed, de ki: Şüphesiz, Rabbim rızkı dilediğine bol verir ve* (dilediğine) *kısar. Fakat insanların çoğu bilmezler.*" (İsrâ, 17/30) mealindeki ayet, mülk, saltanat, zenginlik ve rızkın yegâne sahibinin Allah olduğunu hatırlatır. Bu doğrultuda Kur'an'da "*Allah, mülkünü dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.*" (Bakara, 2/247) gibi başka ayetler de vardır. Bu itibarla âlimlerimiz "Allah, ilmi talep edene; rızkı ise dilediğine verir." ilkesini ortaya koymuşlardır. Fakat rızık temininde kişinin çalışması ve sonuçları bakımından Allah'a dayanması ilk şarttır. Allah dünyada ona takdir ettiği ölçüde nimetini bahşeder, ahirette ise hayırlı işlerin sevabını kat kat verir. Kur'an'da ifade

edildiği üzere "*İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması*(nın karşılığı*) ileride görülecektir. Sonra çalışmasının karşılığı kendisine tastamam verilecektir.*" (Necm, 53/39-41)

Kur'anî mesajlar, açık şekilde insanları -*miktarı ve sayısı ne olursa olsun*- Allah'ın kendilerine takdir ettiği nimetlere şükretmeye teşvik etmektedir. Buna göre insan meşru sınırlar dahilinde çalışmalı, emeğinin karşılığını ise Allah'a bırakmalıdır. Bazen kazancı çok, bazen az olabilir. Ancak insan, rızkının genişlemesini temin için bazı tedbirler de alabilir. Ayet-i kerimede Allah'ın sosyal kanunları gereği şükredenlere nimetlerin fazla fazla verileceği ifade edilmektedir. "*Hani Rabbiniz şöyle buyurmuştu: 'Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir…*" (İbrâhîm, 14/7) mealindeki ayet, şükür ve rızık arasında gözle görülür bir bağlantı kurmaktadır.

Şükür ve rızık denklemi, rızkın daralması hâlinde sabır mefhumuyla da harmanlanmalıdır. Unutmamak gerekir ki rızıkların daralması aynı zamanda bir imtihan vesilesidir. "*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele.*" (Bakara, 2/155) ayeti, bir taraftan insanın hayatında karşılaştığı veya karşılaşması muhtemel olan imtihanları ifade ederken, diğer taraftan bu sıkıntıların ancak sabır yoluyla aşılabileceğini dile getirmektedir.

Rızkın genişlemesini temin eden bir diğer husus Allah'a güvenmektir. Allah Resulü, "*Eğer siz Allah'a gereği gibi güvenseydiniz,* (Allah)*, kuşları doyurduğu gibi sizi de beslerdi. Kuşlar sabahları kursakları boş olarak çıktıkları hâlde akşam dolu kursaklarla dönerler.*" (Tirmizî, Zühd, 33) buyurarak, rızık-tevekkül ilişkisine dikkat çekmektedir.

Rızkı artıran hususlardan biri de akrabalık ilişkilerinin gözetilmesi ve sağlam bir aile yapısının tesis edilmesidir. Bu yapılmadığı takdirde kişi ne kadar kazanırsa kazansın kazancının bereketi olmaz. Allah Resulü bu anlamda akrabalık ilişkilerinin sağlam tutulmasını tavsiye eder. "*Çünkü akrabalar arası bağların canlı tutulması, ailede sevgi bağlarını güçlendirir, insanı varlıklı kılar, ömrü uzatır.*" (Tirmizî, Birr ve Sıla, 49) Ailesine bakmakla yükümlü olan baba, önce kendi ailesine sahip çıkmalıdır. "*Bir adamın kendi, ailesi, çocukları ve yardımcıları için yaptığı harcamalar sadakadır.*" (İbn Mâce, Ticârât, 1) İnsan, kazandığını öncelikle kendisi ve ailesi için harcar. Sonra akrabasının, sonra belli ölçülerde başkalarının ihtiyaçlarını karşılayabilir. (Müslim, Zekât, 41) Allah Resulü "*…Sadakanın en iyisi, kişinin karnı tok, sırtı pek iken karşılıksız verdiği sadakadır. Dilenmekten ve çirkin işlerden uzak durmak isteyeni, Allah onurlu ve saygın kılar; başkalarına muhtaç olmadan kendi yağıyla kavrulmak isteyeni, Allah yeterli mali imkâna kavuşturur.*" (Buhârî, Zekât, 18) der. Bu hükmün mefhumu muhalifi olarak kişinin bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi, büyük bir vebaldir (Ebû Dâvûd, Zekât, 45). Ailede kardeşlere veya akrabalara ait yetimler varsa onların hakkı daha fazla korunmalıdır. Günümüzde daha çok sosyal kurumların üstlendiği yetimlerin gözetilmesi işi çok önemlidir. "*Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe* (cehenneme) *gireceklerdir.*" (Nisâ, 4/10) ve "*Yetimlerle kaynaşın, onlar sizin kardeşlerinizdir.*" (Bakara, 2/220) ayetleri, bu gerçeği ifade eder.

Allah Resulü, aileyi, hem bir bereket kaynağı hem de büyük bir zenginlik olarak değerlendirmektedir. Efendimiz, yeni evlenen bir insanı tebrik ederken "*Allah mübarek etsin, sana bereketler ihsan etsin, eşini de seni de hayır ve iyiliklerde ortak etsin.*" diye dua etmekteydi (Ebû Dâvûd, Nikâh, 35, 36). Gerçekten aile, inanan bir insan için bereketin hiç kapanmadığı bir kapıdır. Bu kapıdan dualarla girmek sevgi, şefkat ve merhamet duygularıyla yuvayı mamur etmek gerekir. Rızkın ve helal kazancın bereketlendiği yer ailedir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bir defasında Hz. Ömer (r.a.)'e, asıl hazinenin altın ve gümüşte aranmaması gerektiğini anlatan harikulade sözler söylemiştir: "(Ey Ömer!) *Sana kişinin sahip olduğu en büyük hazineyi haber vereyim mi?* (En değerli hazine) *huyu güzel olan kadındır. Kocası ona baktığı zaman içini sevinç kaplar, kocası ondan bir şey yapmasını istediğinde yapar, kocası, yanında olmadığı zaman* (onun haklarını ve saygınlığını) *korur.*" (Ebû Dâvûd, Zekât, 32) Ebû Dâvûd'un, aile ile ilgili bu hadisi, zekât babında vermesi şaşırtıcı değildir. Çünkü aile, İslam'da ekonominin temelini ve merkezini oluşturmaktadır. Aile yapısı sağlam olduğu takdirde Hz. Ömer (r.a.)'in gıpta ettiği Bizans'ın ve İran'ın hazineleri bile anlamsızlaşır. Çünkü ailede en basit şeyler bile bereketlenir, çoğalır.

Müminler için ekonomik hayat, rızkın, şükür ve sabır ile oluşturduğu ahengin tevekkül ve mahviyet duygularıyla manevi bir dokunuş kazanmış hâlidir. Bu itibarla Müslümanlar rızıklarını ve kazançlarını sadece dünyevi yatırımlarının aracı olarak görmezler, onlar emtia ve parada kâr marjının ötesinde manevi bir boyut ve derinlik de ararlar. Çünkü onlar dünya hayatındaki ekonomik faaliyetlerin "*O hâlde yaptığınız bu hayırlı alış-verişten dolayı sevinin!*" (Tevbe, 9/111) ayetinin ilhamıyla sermedî bir akışa tabi olduğunu ve dünyevi kazancın nihai hedef olmadığını bilirler. Aynı şekilde inananlar "*Onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve* (sonuçta) *doğru yolu bulamamışlardır.*" (Bakara, 2/16) uyarısının ağırlığı altında, yaptıkları her işte Allah'ın rızasını gözetir, kötü ve çirkin olan işlerden kaçınırlar.

3. Dünyanın Aldatıcılığına Kapılmamak

Müslümanların maddi unsurlarla ilişkisine bakıldığında prensipte nesneler, sadece bir meta değildir, onlar insanlığın emrine amade kılınmış lütuf ve ikramlardır. Bu itibarla dünya metaını, malı ve parayı sevmek Süleyman Peygamber'in Kur'an'daki ifadesiyle "*Gerçekten ben malı, Rabbimi anmamı sağladığından dolayı çok severim.*" (Sâd, 38/32) şeklindeki tavrın parçası olmalıdır. Aksi takdirde dünya metaına duyulan sevginin sonu hüsrandır (Ankebût, 29/25). Öyleyse rızkın peşinde koşarak helalinden kazanmak, kişinin, kendisinin ve ailesinin hayatını sürdürebilmesi ve Allah'ın rızasını elde etmek için bir vesiledir. Yoksa tûlu emel ve mal sevgisini kalplerde yerleştirecek bir gayeye yönelik değildir. Enes b. Malik'ten rivayet edilen bir hadiste Allah Resulü, "*Âdemoğlu büyürken, beraberinde mal sevgisi ve uzun yaşama arzusu da büyür.*" (Buhârî, Rikâk, 5) uyarısında bulunmaktadır. Öte yandan Kur'an'ın insanın mayasında cimrilik ve bencilliğin bulunduğunu belirten hükmü (Nisâ, 4/128) Allah Resulü'nün ifadeleriyle birlikte düşünüldüğünde, insan için gerçekten son derece tehlikeli bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu, insanın dünya metaını hayatının merkezine alıp

maddi istek ve arzuların tahakkümü altına girmesidir.

Mal sevgisinden kurtulmanın başlıca yolu, Allah'ı ve ahireti çokça anarak dönüşün O'na olduğunu bilmektir. Kanaat etmek de, dünyaya bağlanıp maddenin esiri olmaktan kurtulmanın bir yoludur. Kanaat ve zühd gibi kavramlar, dünyadan sırt çevirmeyi değil, Allah'ın rızasını kazanmak ve hayatı sürdürebilmek için dünya nimetlerinden ölçülü ve dengeli şekilde istifade etmeyi ifade eder. Bu bakımdan zühd, dünyadan el etek çekmek değil, kalbin dünya hayatına bağlanmamasıdır. Allah Resulü'nün "*Müslüman olan, geçinmesine yetecek kadar rızka kavuşan ve Allah'ın verdiklerine kanaat eden mutluluğu yakalamıştır*." (Müslim, Zekât, 125) hadisini bu çerçevede anlamak gerekir. Yoksa İslam her hâlükârda helal yolla olmak ve meşru gayelere hizmet etmek kaydıyla zenginliği teşvik etmektedir. Söz konusu hadis, insanın aşırı ve sonu gelmez maddi isteklerin girdabından çıkarak tüketimde ihtiyaç ve istek ayırımını yapmasını öngörmektedir. Zira dünyevi isteklerin sonu gelmez, ihtiyaçlar ise sınırlıdır. Allah Resulü başka bir hadisinde, bu durumu çok çarpıcı bir biçimde ifade eder: "*Âdemoğlunun bir vadi dolusu malı olsa, muhakkak kendisine bir o kadar daha verilmesini ister. Âdemoğlunun gözünü ancak toprak doldurur. Allah, aşırı arzulardan pişman olup tövbe edenin tövbesini kabul eder.*" (Buhârî, Rikâk, 10)

Kanaat, bir davranış modeli olarak ağır ekonomik şartlarda bile onurlu ve mutlu bir hayat sürmeyi sağlayan psikolojik bir tutumun adıdır. Bu itibarla âlimlerimiz, kişi, dünya işlerinde kendisinden daha düşük seviyede olanları, ahiret işlerinde ise kendisinden daha yüksek seviyede olanları dikkate almalıdır, demektedirler. Zira tersi bir tutum mutsuzluk ve hüsrandan başkasını getirmeyecektir. Kanaat, yoklukları aşmanın sağlam bir yoludur. İnanan insan, zenginliği, hayrın yollarını kendisine açacağı ve onu başkalarına muhtaç olmaktan kurtulacağı için ister.

Bu noktada özellikle inançsız insanların ellerindeki zenginliğin aldatıcılığına kapılmamak gerekir. Allah Resulü, "*Dünyanın Allah katında, sinek kanadı kadar değeri olsaydı, kâfire ondan bir yudum su içirmezdi.*" (Tirmizî, Zühd, 13) buyurmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de ise "*Sabah akşam demeden Rablerine kulluk edenin* (yoksul sahabenin) *yanında ol. Dünya hayatının maddi gücünü elde etmek arzusuyla gözlerin onların dışında* (başkalarına) *çevrilmesin. Bizi anmaktan kalbini gafil kıldığımız, arzusu doğrultusunda hareket eden ve işi gücü şatafat olan kişinin dediğini yapma.*" (Kehf, 18/28) denilmektedir. Böylesi süflî hayat yaşamaktansa, onurlu ve kanaat üzerine kurulu bir hayat daha tercihe şayandır.

Hz. Aişe (r.a.)'nın kendi ifadesiyle "Hz. Muhammed (s.a.s.)'in ailesi, Medine'ye geldikten onun vefatına kadar, üç gece arka arkaya buğday veya arpa ekmeğinden doya doya yememiştir." (Buhârî, Et'ime, 23) Allah Resulü'nün ailesinin viza kartları, chip puanları yoktu. Elde avuçta olmayınca yapacakları fazla bir şeyleri de… Ehl-i beyt şükretmiş, olanı paylaşmış, mutlu olmayı bilmiştir. Allah Resulü'nün kızı Fâtıma (r.a.)'nın da durumu Hz. Aişe (r.a.)'den farklı değildir. O evlendiği zaman, çeyizinde sadece bir yaygı, içi hurma lifiyle doldurulmuş bir yastık, bir su kırbası vardı. (İbn Hanbel, I, 92) Fakat mutluluk, bunun üzerinde bir şeydir.

Kazancın bereketlenmesini temin eden faktörlerin başında israf ve

savurganlıktan kaçınmak gelmektedir. Enes'in anlattığına göre "Peygamber Efendimiz (s.a.s.), "*Biriniz elindeki lokmayı yere düşürürse, ondaki problemi gidersin, lokmasını yesin. O lokmayı şeytana bırakmasın*" tavsiyesinde bulunmuştur. Yine Enes, Allah Resulü tabaklarımızda hiçbir şey bırakmamamızı, bereketin, yemeğimizin neresinde olduğunu bilemeyeceğimizi söylerdi." (Müslim, Eşribe, 136) demektedir.

Kazanılan mal ve para, elde edilen ürün paylaştıkça bereketlenmektedir. Allah Resulü bunu anlatmak için farklı yöntemler uygulamıştır. Örneğin her hasat döneminde Medinelilerin, turfanda meyveyi Allah Resulüne getirmesi, onun ise '*Allah'ım! Meyvelerimizi bereketlendir, Medine'de bize bolluk ver, ölçü ve tartımızı bize bereketli kıl.*' diye dua ederek orada bulunan en küçük çocuğa bu meyveyi vermesi, bunun en güzel örneklerinden biridir." (Muvatta, Câmi', 1)

4. Kazanılanı İnfak Etmek

Dünyevileşmeyi engelleyen bir diğer davranış şekli, kazanılan malların Allah'ın rızasını elde etmek için harcanmasıdır. Enfâl sûresinin ilk ayetlerinde ideal ve gerçek müminin beş özelliği zikredilmekte, gerçek müminlerin, Allah'ın adı anıldığında kalplerinin ürperdiği, Allah'ın ayetleri okunduğunda kalplerinin imanla dolu dolu olduğu, onların yalnız Allah'a dayanıp güvendikleri, namazlarını dosdoğru kıldıkları ve Allah yolunda infak ettikleri anlatılmaktadır. İnfak, müminlerin tüm sosyal yaşantısını içine alan genel bir kavramdır. Kelime manası harcamak olan infak; zamanın, emeğin ve paranın Allah yolunda harcanması gerektiğini ifade eden anahtar bir kavramdır. Kur'an'da "*Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe, iyilik ve hayra nail olamazsınız. Ne infak ederseniz, Allah, onu hakkıyla bilir."* (Âl-i İmrân, 3/92) denmektedir.

Ayrıca Kur'an'da, Allah yolunda mallarını harcayanlar, yedi başak bitiren daneye benzetilir. Devamında "*Her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfu geniştir, O her şeyi bilir."* (Bakara, 2/261) buyrulmaktadır. İbn Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre Allah Resulü "*Ancak iki kişiye gıpta edilir: Biri, Allah'ın verdiği malı hak yolunda harcamayı başaran kişidir; diğeri, Allah'ın kendisine verdiği ilim ve hikmet ile yerli yerince hükmeden ve onu başkalarına öğreten kişidir.*" (Buharî, Zekât, 5) buyurmaktadır.

Allah Resulü, veren elin alan elden üstün olduğunu ifade etmiştir (Müslim, Zekât, 97). Kuşkusuz sadakalar ihtiyaç sahiplerine verilir. Efendimiz bir taraftan yoksullara, başkalarına el açmamaları için tedbir alarak yol gösterirken, diğer taraftan gerçek ihtiyaç sahiplerine bu durumdan kurtulana kadar yardım edilmesini teşvik etmiştir. O, sahabesine "*Elinde ateşten korunma gücü olan, bir hurma tanesi dahi olsa sadaka vererek bu imkânı kullansın. Bunu da bulamayan güzel bir söz söylesin.*" (İbn Hanbel, IV, 257) diye nasihat etmektedir.

Bu çerçevede özellikle ramazan ayında yapılan sosyal yardımlar önemlidir. Zekatın ödenmesi için belirli bir gün veya ay belirlenmemiş olmasına rağmen Müslümanlar, genelde bu ayda yapılan amellerin kat kat fazla sevapla karşılanacağı müjdelendiği için zekatlarını ramazan ayında vermektedir.

Allah rızası için verilen mal, uhrevî anlamda bir kazanç olmasının yanı sıra, dünyevi anlamda da kayıp değildir. "*De ki, Rabbim, rızkı kullarından dilediğine*

geniş de verir, kısarak da verir. Siz hayra ne harcarsanız, Allah onun yerine başkasını verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır." (Sebe', 34/39) ayeti, bu gerçeği ortaya koyar. Ebû Hureyre'den nakledilen bir hadis, ayetin tefsiri mahiyetindedir. "*Her sabah yeryüzüne iki melek iner. Biri: Ey Rabbim! İyilik edene malının karşılığını ver, der. Diğeri ise: Ey Rabbim! Cimrilik edenin malını telef et, diye dua eder."* (Müslim, Zekat, 57)

Zekatlar malda bir eksilme değildir. Zekat, ilahî rızaya çok uygun olmayan ve bilinmeden mala dahil olabilecek yönleri silip süpüren bir ibadettir. Bu nedenle zekat, mal üzerinde yapılan bir temizlik sayılmıştır. "*Onlar, yiyeceği seve seve yoksula, yetime ve esire yedirirler."* (İnsân, 76/8) mealindeki ayetin bir sonucu olarak inanan insanlar, zekatlarını ve sadakalarını gönüllerinden koparak verirler. Ayrıca müminler bazen tenhada gözyaşı döken bir ihtiyaç sahibine sıcak bir kap yemek sunarak, bazen gözü yaşlı bir yetimin başını okşayıp eğitim masrafını üstlenerek, bazense hiç tanımadıkları ihtiyaç sahiplerinin dertlerine ortak olarak başkalarının yanında yer aldıklarını hissettirirler.

Sadakalarda ve yardım etmede tek ölçü Allah'ın rızasını kazanmak olmalıdır. Riya ve ikiyüzlülüğün karıştığı veya dünyevi bir menfaat beklentisinin gözetildiği iyiliklerin kişi için faydası yoktur. İyilik ve yardımlarda dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, insanların incitilmemesidir. Bu manada "*Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve gönül yıkmak suretiyle hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylelerinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak, pürüzsüz kaya hâline getirivermiştir. Bunlar, kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah, kafirleri doğru yola iletmez.*" (Bakara, 2/264) ayeti, içerdiği teşbih unsurlarıyla böylesi amellerin boşa gittiğine dair çarpıcı bir açıklama getirmektedir.

Rızkın bereketlenmesi ve ilahî dergahta değerlenmesini temin eden hususlardan biri de, müsamaha ve cömertliktir. Allah Resulü, "*Sizden önceki milletlerden bir kişinin ruhunu melekler karşıladı ve* '(Dünyada iken) *hayır olarak bir şey işledin mi?' diye sordular. Bu kişi: 'Ben çalışanlarıma, borçlu olana mühlet vermelerini ve müsamaha göstermelerini söylerdim, deyince melekler de onu müsamaha ile karşıladılar*" diye ashabını ikaz etmiştir (Buhârî, Büyû', 17), "*Allah, satışında hoşgörülü, alışında hoşgörülü, ödemesinde hoşgörülü kimseleri sever."* (Tirmizî, Büyû', 75)

Alışverişlerin bereketli ve helal olması için yapılması gereken şeylerin başında müşterilerin aldatılmaması gelir. Kur'an'da, ticarette hile yapanlar Mutaffifîn sûresinde konu edilerek kınanmıştır. Allah Resulü'nün ticari hayatta dikkat çektiği bir diğer husus, işçi ve çalışana hakkının verilmesidir. Efendimiz (s.a.s.) bu konuda şöyle buyurur: "*Üç* (sınıf insan) *vardır ki, kıyamet günü ben bunların düşmanıyım. Ben kimin düşmanı olduysam kıyamet günü ona düşmanlık ederim.* (Birincisi)*, benim* (adımı anarak) *söz verir sonra sözünde durmaz.* (İkincisi) *hür bir kimseyi* (köle diye) *satar, parasını yer.* (Üçüncüsü)*, bir işçi tutup çalıştırır da ücretini tam vermez."* (İbn Mâce, Rühûn, 4)

Sonuç

İnanan insan toplumda bir yük değil, diğer insanlara ve çevresine katkı sağlayan dinamik bir kişidir. Bu itibarla o, kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını helal yollarla temin etmek ile sorumludur. İslam, para kazanmayı ve çalışmayı teşvik etmiştir. Zira veren el, alan elden her zaman üstündür. Ebû Talha'nın Beyrahâ bahçesinden (Müslim, Zekât, 42), Muhayrîk'ın Delâl, Hüsnâ ve Meşrebe bahçelerine (İbni Sa'd, Tabakât, I, 502-503), İslam tarihinde kamu menfaatine yönelik sayısız fedakârlık örneği görülür. Hz. Osman (r.a.), zengin bir kişi olmasaydı, Medineli Müslümanların su ihtiyacının çözülmesini sağlamak üzere Medine'de Rûme kuyusunu satın alıp vakfedebilir miydi? (Tirmizî, Menâkıb, 18)

Dolayısıyla inanan insanların ekonomik imkânlarının ve kazançlarının artmasına yönelik gayretleri, tüketim çılgınlığı ile ilişkisi olmayan, fakat Allah'ın sonsuz ahiret hayatında kendilerine vereceği nimetlerin elde edilmesi için yapılan hayırlı teşebbüslerdir. İnananlar helal olan yollarda rızıklarının peşinde koşmalı ve bunları Allah'ın kendilerine olan lütuf ve emaneti olarak bilmelidirler.

Helal lokma, inanan insanın önceliklerindendir. Kendisi helal yiyen kişi, çocuklarına ve bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerine de helal lokma yedirir. Bilir ki Allah'ın, kendisi ve çocukları için kudret hazinelerinden bahşettiği o nimetler, hayır işlemek için damarlarında kan, bedeninde enerji ve ruhunda ilahi inşirahlara dönüşür. İnsanın el emeği ile yediği her lokma, içtiği her yudum su, Allah'ın, envai çeşit inayet ve şefkat yollarıyla ona bahşettiği rahmet esintileridir. Bu rahmet esintileriyle dünya yolundaki serüvenini ukbaya açılan kapıdan geçerek tamamlayan insan, ebedi mutluluğa ulaşacağı sermedî hayatın kapılarından geçmeye hazırdır.

"Helal açıktır, haram açıktır, bu ikisi arasında şüpheli olan şeyler vardır. İnsanların çoğu bunları bilmez. Kim şüpheli olan şeylerden kaçınırsa, dinini ve ırzını korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, tıpkı koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi, harama düşmesi uzak değildir. Dikkat edin! Her hükümdarın bir koruluğu vardır. Dikkat edin, Allah'ın koruluğu da haramlarıdır. Dikkat edin, insan bedeninde bir parça vardır ki, o iyi olursa, bütün beden iyi olur, o bozulursa bütün beden bozulur. Haberiniz olsun, o et parçası kalptir." (Hadis-i Şerif).

İslam Hukukunda Helal Kazanç

Prof. Dr. Hamdi Döndüren
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

En Hayırlı Kazanç

Dünyada yer altı ve yer üstü zenginlikleri, bitki örtüsü ve hayvanlar âlemiyle insanın istifadesine sunulmuştur. Bunlardan yararlanmanın ölçü ve sınırı belirlenmiş, insanoğluna kendisi için, "ancak çalıştığının karşılığının verileceği" bildirilmiştir.[117] Cenab-ı Hak, rızkı vermeyi üstlenmiş,[118] ancak hayırla şer, helal ile haram açıklanmış ve insan helal yoldan kazanmaya teşvik edilmiştir.[119]

Müslümanların Medine'ye hicreti sırasında indiği rivayet edilen Mutaffifîn sûresi'nin ilk ayetlerinde, helal ticaret yoluyla kazancın ölçüsü şöyle belirlenir: "*Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline! Onlar, insanlardan ölçerek aldıkları zaman, tam olarak alırlar. Fakat başkalarına ölçerek veya tartarak verdikleri zaman eksiltirler.*"[120]

İslam'da ticaretle ilgili ayet ve hadislerde yer alan ortak nitelik, ticarî ve iktisadî hayatta aldanma, aldatma ve bu yolla oluşacak haksız kazancı önlemek ve karşılıklı risk ilkesini hâkim kılmak olarak özetlenebilir.

Kur'an'da şöyle buyurulur: "*Karşılıklı rızaya dayanan ticaret yolu dışında, mallarınızı aranızda bâtıl* (haksız ve haram) *yollarla yemeyin.*"[121] "*Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin.*"[122]

Hz. Peygamber (s.a.s)'e hangi kazancın daha üstün olduğu sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "*Kişinin elinin emeği ve dürüst yapılan* (mebrûr) *alışveriştir.*"[123] Yalan yere yemin ve aldatma karışmayan satım akdine "mebrûr alışveriş" denir. Başka bir hadiste şöyle buyurulur: "*Bir kimse kendi elinin emeğini yemekten daha hayırlı bir yemek yememiştir. Şüphesiz Allah'ın nebîsi Davud (a.s.) da* (zırh yaparak) *kendi elinin emeğini yiyordu.*"[124]

Buna göre, en hayırlı kazanç, kişinin alın teriyle elde ettiği kazancıdır. Ünlü kamu hukukçusu Mâverdi, kazanç yollarını "ziraat, ticaret ve zanaat" olmak üzere üçe ayırdıktan sonra, İmam Şâfiî'nin ticareti diğerlerine tercih ettiğini, fakat kendisinin ziraatı tevekküle daha yakın bulduğu için en üstün kazanç yolu saydığını belirtir (Kamil Miras, Tecrîd-i Sarîh Terc. ve Şerhi, 7. Baskı, Ankara 1984, VI, 370).

Nitekim Allah Resulü şöyle buyurmuştur: "*Kim gıda maddelerini satın alır veya üretir ve günün rayiç bedeli üzerinden satışa arzederse, sanki bunları yoksullara tasadduk etmiş gibi ecir alır.*"[125] Başka bir hadiste; mali konularda ölçülü ve iktisatlı hareket etmenin, nübüvvetin yirmi dört cüz'ünden bir parça olduğu belirtilmiştir.[126]

Kur'an'da içki, kumar, murdar ölmüş hayvan, domuz eti ve riba yasağı gibi[127]

sınırlı müdahaleler yanında, pis olan ya da insan fıtratının tiksinti duyduğu şeyler de bu kapsama alınmıştır. Bu yasağın üretim ve ticareti de kapsadığında şüphe yoktur.

Enes İbn Mâlik (r.a.)'in şöyle dediği nakledilmiştir: "Allah'ın Resulü içki konusunda şu on sınıfı lanetlemiştir. Sıkan, kendisi için sıkılan, içen, taşıyan, kendisi için taşınan, servis yapan, satan, parasını yiyen, satın alan ve kendisi için satın alınan."[128] İçkiyi tedavi amacıyla kullanmanın hükmünü soran bir sahabeye Allah'ın elçisi şu cevabı vermiştir: "Şüphesiz şarap deva (ilaç) değil, aksine bir derttir."[129] Ancak şunu da belirtelim ki necis şeyler dışında kimi yasaklanan maddelerin ilaç yapımı, cilâlama, boya sanayii ve benzeri yararlı amaçlarla üretilmesinde bir sakınca bulunmaz. Tendürdiyot, morfin, ispirto ve benzerlerinin üretimi buna örnek verilebilir. Nitekim dört çeşit hayvansal ürünün haram kılındığını bildiren ayetlerin sonunda, *"Kim dara düşer, günaha yönelmeksizin bunlardan yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur."*[130] buyrulması bunu gösterir.

Hadislerde Helal Kazançla İlgili Bazı Mesajlar

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in çeşitli zamanlarda ashab-ı kiramını helal kazanca yönlendirdiği görülür:

Yapılan dualarımızın kabulü için, yediğimiz, içtiğimiz ve giydiğimiz elbiseye varıncaya kadar kazancımızın helal yoldan olması gerekir.

Ebû Hüreyre (r.a.)'nin rivayet ettiğine göre, Allah'ın Resulü bir gün ashabına şöyle hitap eder: "*Ey insanlar! Allah Tealâ temizdir, temiz olanı kabul eder. Şüphesiz ki Allah, peygamberlerine emrettiği şeyleri müminlere de emretmiş ve şöyle buyurmuştur*: '*Ey Peygamberler! Temiz olanı yiyiniz ve sâlih amel işleyiniz. Çünkü ben sizin yapmakta olduklarınızı bilirim.*[131]' *Ve yine O, şöyle buyurmuştur*: '*Ey iman edenler! Rızık olarak verdiğimiz şeylerin temizlerinden yiyiniz.*'[132]" ayetleri okuduktan sonra Allah'ın Resulü şöyle buyurur: "*Bir adam uzun yolculuğa çıkar, saçı başı dağılır, toz toprak içinde kalır. Ellerini semaya kaldırır. 'Ey Rabbim! Ey Rabbim' diye dua eder. Hâlbuki bu yolcunun yediği haram, içtiği haram, giydiği haram. Hep haramla beslenmiştir. Bunun duasına nasıl icabet edilir?*"[133]

Ebû Hüreyre (r.a.)'nin Allah'ın Resulü'nden naklettiği başka bir hadiste de şöyle buyurulur: "*Öyle bir dönem gelecek ki, kişi kazancının helalden mi, yoksa haramdan olduğuna aldırmayacak!*"[134]

Günlük hayatta açık haramlar yanında şüpheli olan şeylerden de sakınmak gerekir. Bunlar açık haram olmasa da "mekruh" yani İslam'ın kötü ve çirkin gördüğü şeylerdendir. Nitekim sahabeden Numan bin Beşir şöyle demiştir: "*Resulullah (s.a.s.)'ı şöyle derken işittim: Helal açıktır, haram açıktır, bu ikisi arasında şüpheli olan şeyler vardır. İnsanların çoğu bunları bilmez. Kim şüpheli olan şeylerden kaçınırsa, dinini ve ırzını korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, tıpkı koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi, harama düşmesi uzak değildir. Dikkat edin! Her hükümdarın bir koruluğu vardır. Dikkat edin, Allah'ın koruluğu da haramlarıdır. Dikkat edin, insan vücudunda bir parça vardır ki, o iyi olursa, bütün beden iyi olur, o bozulursa bütün beden bozulur. Haberiniz olsun, o et parçası kalptir.*"[135]

Selman-ı Fârisî ile İbn Abbas'ın naklettiği şu hadis, helal ve haramın ölçü ve sınırının Kur'an'da yer aldığını açıklıkla belirtir: "*Helal, Allah Tealâ'nın kitabında helal kıldığı, haram da O'nun kitabında haram kıldığıdır. Hakkında sükût ettiği şey ise affedilmiştir. Bu sebeple, onun hakkında soru sorma külfetine girmeyiniz.*"[136] Buna göre, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hadislerle belirlediği yasaklar, temelde Kur'an'a dayanır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yiyeceklerle ilgili yasaklamalarında "habis yani pis ve zararlı olan şeyler" kriterini gözettiği açıkça görülür. Nitekim bu ölçü, *"O Peygamber, onlara iyiliği emreder, kötülüklerden meneder, onlara temiz şeyleri* (tayyibatı) *helal, pis şeyleri* (habâisi) *haram kılar."*[137] ayetiyle belirlenmiştir. Allah elçisinin yırtıcı kara hayvanlarını ve yırtıcı kuşları yasaklamasının arka planında, bunların "etobur" olup, lâşe ve pislik yemeleri ve yedikleri gıdaların etlerine yansıdığı, günümüz tıp ve veterinerlik bilimleri tarafından da ortaya konulmaktadır.

Yeryüzündeki canlılara rızkı veren Allah'tır. Ancak rızık, kişinin iradesinin yönelmesine göre helal veya haram yoldan kendisine ulaşabilir. Bunu helal yoldan edinmeye çalışmak önem kazanır. Cabir bin Abdillah (r.a.)'tan rivayete göre Allah'ın Resulü şöyle buyurmuştur:

"Ey insanlar! Allah'tan korkun ve dünyadaki rızık talebinizi güzel yapınız! Biraz gecikse de hiçbir nefis, rızkını tam olarak elde etmeden ölmez! Allah'tan korkun ve rızık talebinizi güzel yapınız! Rızkın helal olanını alınız, onun haram olanını bırakınız."[138]

Çalışmalarında, söz ve davranışlarında doğruluktan ayrılmamanın, aynı zamanda mal için bereket kaynağı olacağı Hakîm bin Hizam'ın naklettiği bir hadiste şöyle belirtilmiştir: "*Alışveriş yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkça, muhayyerlik hakkına sahiptirler. Onlar birbirine doğru söyler ve o satışla ilgili gerekli açıklamayı yaparlarsa, alışverişlerinde kendilerine bereket ihsan olunur. Eğer gizler ve yalan söylerlerse, alışverişlerinin bereketi yok olup gider.*"[139]

Helal Kazanç Konusunda İyi Niyet ve İhlasın Önemi

Mesleğini seçerek işe veya ticari yatırımlarına başlayan kimse, öncelikle kendisinin ve aile fertlerinin geçimini sağlamak, başta yakınları olmak üzere başkalarına yardımcı olmak niyetine sahip olmalıdır. Toplumun ihtiyaçlarına yönelik, farz-ı kifaye niteliğinde bir işbölümü yapan müteşebbislerin, ibadet ecri kazandığında şüphe yoktur.

Fabrika, büro, işyeri, dükkân ve mağazalarda çalışan yönetici ve işçiler de alın teriyle geçimini sağlayan "en güzel kazanç" sahiplerindendir. Hadiste şöyle buyurulur: "*Bir kimse elinin emeğinden daha güzel bir kazanç elde edemez. Kişinin kendisi, ailesi, çocukları ve işçisi için harcadıkları birer sadakadır.*"[140] İşverene ait sermaye ve demirbaş eşya, bunları kullanan ve işleten görevlilerin elinde "emanet" hükümlerine tabidir. Hadiste şöyle buyurulur: "*Kendi tasarrufuna bırakılan parayı, emredilen yere gönül hoşluğu ile ödeyen veznedar* (mutemed, muhasebeci, vezne ve kasa memuru)*, bunları tasadduk eden iki kişiden birisidir.*"[141]

Buna göre, işçi ve işverenin yaptığı çalışmaların manevi bir değer kazanması,

niyet ve ihlasıyla yakından ilgilidir. Nitekim, Hz. Peygamber (s.a.s.)'le birlikte Medine'ye hicret edenlerin büyük ecir ve mükafatlara nâil oldukları bildirilmişti. Ancak içlerinden birisi, sevdiği kadınla evlenebilmek amacıyla hicret etmişti. Allah'ın Elçisi, onun hicret sevabından mahrum kaldığını bildirerek şöyle buyurdu: "*Ameller ancak niyetlere göredir. Her bir kimse için niyet ettiği şey vardır. Kimin hicreti Allah ve Resulü içinse, onun hicreti Allah ve Resulüne olmuş olur. Kimin hicreti de erişeceği bir dünyalık veya evleneceği bir kadın içinse, onun hicreti de, hicret ettiği şey için olmuştur.*"[142]

Sağlıklı bir ticaret ve helal kazanç için, esnaf ve tüccarın kendi alanı ile ilgili bilgileri edinmesi gerekir. Nitekim Hz. Ömer (r.a.)'in, halife olunca, böyle bir bilgilenme seferberliği başlattığı görülür. Onun valilerine yayımladığı şu genelge dikkat çekicidir: "İslam'a göre, kendi ticaretiyle ve yaptığı işle ilgili hükümleri bilmeyen kimse, bizim çarşı ve pazarlarımızda alışveriş yapmasın."[143]

Cenab-ı Hakk'ın bizlere, rızkımızı helal yoldan ulaştırmasını dileriz.

---

[117] Necm, 53/ 39.

[118] Hac, 22/ 58; Sebe', 34/ 39; Cum'a, 62/ 11; Zâriyât, 51/ 58.

[119] Mâide, 5/ 3, 4, 5, 87, 96; A'râf, 7/ 157; Tâ Hâ, 20/ 81.

[120] Mutaffifîn, 83/1-3.

[121] Nisâ, 4/29.

[122] Bakara, 2/188.

[123] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, III, 466, IV, 141.

[124] Buhârî, Büyû', 15, Enbiyâ, 37.

[125] İbn Mâce, Ruhûn, 16.

[126] Tirmizî, Birr, 66. Tirmizî bu hadis için "hasen- garîb" demiştir.

[127] Bakara, 2/ 173, 219, 275-279; Mâide, 5/ 3, 90, 91; En'âm, 6/ 145; Nahl, 16/ 67, 115;

[128] Tirmizî, Büyû', 59; İbn Mâce, Eşribe, 6.

[129] İbn Mâce, Tıb, 27.

[130] bk. Bakara, 2/172, 173; Mâide, 5/3; En'âm, 6/145; Nahl, 16/115.

[131] Mü'minûn, 23/51.

[132] Bakara, 2/172.

[133] Müslim, Zekât 65, (1015);

[134] Buhârî, Büyû', 7, 23; Nesâî, Büyû', 2.

[135] Buhârî, İmân 39, Büyû 2; Müslim, Müsâkât 107; Ebû Dâvûd, Büyû 3.

[136] Tirmizî, Libâs 6; İbn Mâce, Et'ime 60.

[137] A'râf, 7/157.

[138] İbn Mâce, Ticârât, 2, H.No: 2144.

[139] Müslim, Büyû', 47, H.No: 1532; Ebû Dâvûd, Büyû', 51, H.No: 3459; Ahmed b. Hanbel, II, 403.

[140] İbn Mâce, Ticârât, 1.

[141] Buhârî, İcâre, 1, Vekâle, 16, Zekât, 25; Müslim, Zekât, 79; Ebû Dâvud, Zekât, 43; Nesâî, Zekât, 67; A. İbn Hanbel, IV, 394, 405, 409.

[142] Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 1; Müslim, İmâre, 155.

[143] Tirmizî, Vitr, 21.

“Kalp sultandır ve onun orduları vardır. Sultan iyi olursa orduları da iyi olur. Sultan kötü olursa orduları da kötü olur. Kulaklar bu sultanın habercileridir. Gözler bekçileridir. Dil sultanın tercümanıdır. Eller kanatları, ayaklar postacılarıdır... Sultan iyi olursa askerleri de iyi olur, sultan kötü olursa askerleri de kötü olur.” (Hadis-i Şerif)

Helal Yaşama Bilinci

Dr. Ülfet Görgülü
Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

Hüsnüne dillerin hayran, sözüne, sohbetine canların kurban olduğu fahr-i cihan Resulullah (s.a.s.) Efendimiz şöyle buyurmaktalar:

"Helal bellidir. Haram da bellidir. İkisinin arasında ise bir takım şüpheli şeyler vardır ki insanların çoğu bunları bilmezler. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa dinini ve haysiyetini korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse harama düşmüş olur. Bu tıpkı bir koruluğun etrafında hayvan otlatan çobanın durumuna benzer, sürüsü her an oraya girebilir. Bilin ki her hükümdarın bir koruluğu vardır. Allah'ın koruluğu ise O'nun haramlarıdır. Dikkat edin! Bedende bir et parçası vardır. O sağlam olursa bütün beden sağlam olur. Ama bozuk olursa bütün beden bozulur. Dikkat edin o et parçası kalptir." (Buhari, İman, 39; Müslim, Müsakât, 7)

Efendimiz, "helal duyarlılığı"yla kuşatılmış tertemiz bir hayatın ancak temiz bir kalp ve vicdan ile mümkün olabileceğini beliğ ve veciz bir şekilde ifade etmektedir. Bu nebevi hikmeti tefekkür ederken, öncelikle helalin hayatımızda neye tekabül ettiğinin üzerinde durmak gerekir.

Nedir helal? Helal, temiz olandır.

Helal, meşru olandır.

Helal, fıtrata uygun olandır.

Velhasıl helal, Allah'ın bizim için seçip, münasip gördüğüdür. O hâlde helal aynasında kendimizi seyreyleyelim, hesaba çekilmezden önce hesaba çekelim. Zira bir biz biliriz kalbimizdekileri, bir de Rabbimiz. "İnsanlardan gizlenmeye çalışırlar da Allah'tan gizlenmezler." (Nisâ, 4/108) buyuruyor Kur'an-ı Kerimimiz. Şimdi bir iç muhasebeye dönüp soralım kendimize:

Kalbimiz nasıl çarpmakta? Hangi menzillerde dolaşmakta gün boyu? Hangi duygular kuşatmakta gönül iklimini? Ve hangi mücadeleler verilmekte iç âlemimizde? Yüreklerde sevginin yerini nefret, muhabbetin yerini husumet, tevazuun yerini enaniyet, hoşgörünün yerini haset almış, menfî duygular dil hanesini işgal etmiş ise helal çarpan bir kalpten nasıl söz edebiliriz?

Haram, kalbi tahrip etmekte, kirletip karartmaktadır. Efendimizin beyanıyla söylersek: "Kul bir günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta oluşur. Bundan vazgeçip tövbe ve istiğfar ettiği zaman kalbi parlatılır. Günaha devam ederse siyah nokta artırılır ve sonunda tüm kalbini kaplar. Allah'ın; "Hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır." (Mutaffifîn, 83/14) diye işaret ettiği pas, işte budur." (Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 83) Hem maddi hem manevi hayatımızın merkezi olan kalplerimizin pasını giderecek samimi tövbelere, onu tenvir edecek muhabbet-i ilahiyeye ve marifet-i Rabbaniyeye muhtacız.

"De ki: Hak geldi batıl yok oldu. Şüphesiz batıl yok olmaya mahkumdur." (İsrâ,

17/81) ayeti, bir ihtilal yapmalı mümin yüreklerde. Nefsani ve şehevi duygular, dünyevi tutkular, her türlü batıl inanış ve aldanışlar yıkılmalı gönül evinde. Kur'an-ı Kerim nüzul etmeli, Kadir gecesinin şafağı sökmeli. Hakk'ın hakimiyeti kurulmalı ki kalplerimizde, atışı helal olsun!

Soralım kendimize: Beynimiz nasıl işliyor? Gün boyu hangi duraklara uğruyor? İyilik ve güzellik adına neler düşünüyor? Hangi hayra anahtar ve hangi şerre kilit olabilmek için tefekküre dalıyor? (İbn Mâce, Mukaddime, 19) İlim yolunda ne kadar mesafe kat ediyor? Bilgiden irfana doğru hangi engin denizlerde kulaç atıyor? Yoksa kısır çekişmelerin, küçük hesapların, sonu gelmez arzu ve hayallerin, tûl-i emellerin girdabında boğulup gidiyor mu? Dünyevî arzuların meftunu olmuş bir akıldan (akl-ı meaş), uhrevî kazanımlara râm olmuş bir akla (akl-ı mead) ne zaman hicret edecek şu insan? Esfel-i safilinden ahsen-i takvime yücelmek için ne zaman tutunacak akl-ı selim ipine? Ulü'l- elbâb, ulü'l-ebsâr olarak Kur'an'ın hikmetleri ve feyz-i ilahiyle ne zaman hem dem olacak? Tertemiz bir akıldan süzülüp gelen temiz düşüncelere ne kadar da ihtiyacımız var… Kur'an ve sünnetin ziyası ile münevver olmalı ki beynimiz, ürettikleri helal olsun!

Soralım kendimize: Gözümüz nasıl bakıyor? Gün boyu nerelerde gezdiriyoruz onu? Kaşını çatıp isyan mı ediyor? Hakkı olmayana nazar ile koruluğun hududunu ihlal mi ediyor? Nelerin seyrine dalıyor? Bakıp da göremeyenlerden mi, bakmadan görebilenlerden mi? Bütün gözlere nazar edene (En'âm, 6/103) vukûfiyeti var mı?

“Göz mahbûbun/sevgilinin yüzünü görmek için var. Yakub'un Yusuf'u kaybolunca göze ihtiyacı kalmadı” demişler... “Bir göz ki eşyada kudretullahı / Görmezse o göze gözüm var deme” buyurmuş ârifler. “Aç gözünü hikmetle bak” diye ikaz etmekteler. Gaflet perdeleri sıyrılmış, gönül gözü açılmış, hikmetle bakabilen gözler, ancak, varlığın zahirinden hakikatine seyr u sefer eylerler. Bir nazarı bin bakışa yeğdir onların. Eşyada tecelli eden esmâyı, esmada da müsemmayı temaşa ederler. Kainat onlara seyrangâh olur da her zerreden cemal-i yare nazar eylerler.

“Kime ref-i hicab oldu gözü mahbûbunu gördü

Ona sor mahbûbun vasfın ki sorma gözü âmâdan” diyerek zevklerini kelama dökerler…

Mümkün mü böyle bir göz bakışıyla muhatabını incitsin? Ayıp ve kusur araştırsın? Kendini tam, karşısındakini eksik görsün? “Söyle müminlere, gözlerini muhafaza etsinler.” (Nûr, 24/30-31) ayetinin terbiyesinden geçmeli ki gözlerimiz, bakışı helal olsun!

Soralım kendimize: Dilimiz nasıl konuşuyor? Gün boyu neler saçılıyor dudaklarımızdan gök kubbeye? Söyleyecek hayır sözü yoksa eğer susmasını biliyor mu? (Müslim, İman, 74) Acı bile olsa, söylemek zoruna da gitse doğruyu söylüyor mu? (İbn Hanbel, V, 160) Dilinden emin olunan Müslüman olduk mu? Zehir mi kusuyor insanın lisanı, yoksa bal mı akıyor ağzından? Yalan, gıybet, dedikodu, su-i zan, iftira gibi nice afetler kasıp kavuruyor, yıkıp tarumar ediyor maalesef hem söyleyeni hem karşısındakini…

Her sabah bütün organlarımız dilimize boyun büküp; “Bizim hakkımızda Allah'tan kork. Çünkü hepimiz sana bağlıyız. Sen doğru olursan biz de doğru

oluruz. Sen eğri olursan biz de eğri oluruz.” diyerek yalvarmaktalar (Tirmîzi, Zühd, 61). Bu yakarışa can kulağımızı açmalı, sözün emanet olduğunu bilip de konuşmalı, kaba, çirkin ve incitici söz sarf etmekten, sözü israf etmekten kaçınmalıyız. Dilin aleyhimize şahitlik yapacağı ilahi uyarısını (Nûr, 24/24) her daim hesaba katarak konuşmalıyız. Sözümüzde mana, kelamımızda hikmet yoksa eğer dudağımız susmalı, dilimiz utanmalı.

Kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç misali güzel sözlere (İbrahim, 14/24) ev sahipliği yapmalı lisanımız. Cansız bedene üflenen ruh ona hayat verdiği gibi, cansız harf ve kelimelere üflenen ruh da söze can verir. Ruh taşıyan sözlerle gönüllere can suyu sunmalıyız. Sözlerimiz sözün en güzeliyle (Zümer, 39/23) uyum arz etmeli ki, konuştuklarımız helal olsun!

Soralım kendimize: Kulağımız helal duyuyor mu? Gün boyu hangi sohbetleri buyur ediyoruz kulağımızdan kalbimize? Ağzımızdan çıkanları duyup ölçecek, tartıp biçecek kıvamda mı kulaklarımız? Tıpkı söylediklerimizden olduğu gibi işittiklerimizden de sorumlu olduğumuzun farkında mıyız? Edebe uymayan, ahlaki olmayan sözlere, boş konuşmalara kapatabiliyor muyuz kulaklarımızı? İşitmeden itaatin mümkün olamayacağının idraki içinde can kulaklarımız hakikate açılmalı.

“Sözü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah’ın hidayete erdirdiği kimselerdir.” (Zümer, 39/18) ayetinin fehvasınca en güzel sözlere meftun olmalı ki kulaklarımız, işittikleri helal olsun!

Soralım kendimize: Ellerimiz nasıl çalışıyor? Gün boyu nelere uzanıyor, hangi işlere imza atıyor? Helalinden çalışıp helale harcıyor mu? Kazancını hak edecek bir hassasiyetle çalışıyor mu? Kırıp döküyor, dövüp incitiyor, alıp gidiyor velhasıl zulme alet mi oluyor ellerimiz? Yoksa tutup kaldırıyor, sarıp sarmalıyor, verip yediriyor kısacası şefkat ve merhamet pınarı mı oluyor?

Efendimiz, ellerin üç kısım olduğunu ifade ediyor: “Allah’ın Yed-i Ulyâ’sı (zatına mahsus ve sıfatına layık eli), verenin eli ve dilenenin alçak eli.” Ardından uyarıyor: “Fazla olanı ver ve nefsine yenilme.” (Ebû Dâvûd, Zekat, 28). O halde alan değil veren, yıkan değil yapan, iten değil tutan el olmayı ilke edinmeliyiz. Ağızların mühürlenip ellerin ve ayakların konuşacağı güne (Yâsîn, 36/65) hazırlanırken insan, şahitlerini yanında götürdüğünün bilincinde olarak hareket etmeli. Kalemi eline her alışında, televizyonun, bilgisayarın, telefonun tuşuna her dokunuşunda bu eylemin sonucunun kâr ya da zarar olarak kendisine geri döneceğini hesaba katmalı.

“Kişi için ancak çalıştığının karşılığı vardır ve çalıştığı da ileride görülecektir.” (Necm, 53/39-40) ayeti gereğince hayır yolunda çalışmalı ve yarışmalı ki ellerimiz, kazancı helal olsun!

Sözün özü, Rabbimiz tertemiz yarattığı kulunun temiz bir hayat sürmesini dilemekte bunun için onu haramlardan sakındırarak helal olana teşvik etmektedir. Resulullah Efendimiz, onurlu bir hayat yaşamak için haramlardan değil sadece şüpheli şeylerden de uzak durmamızı öğütlemektedir. Zira haram ateştir. Ruhun kabri olan bedenlerimiz ya bir cennet bahçesi ya da bir cehennem çukuru hükmündedir. Haram lokmayla beslenen beden ateşte yanmaya layıktır (Tirmizî, Cum’a, 79). Yediği, içtiği, haram olanın duası makbul değildir (Müslim,

Zekat, 65).

Unutmayalım ki her an Rabbimizin gözetimi altındayız (Fecr, 89/14). Gelin helal bir hayat sürebilmek için işe kalbimizin murakıbı olmakla başlayalım. Ebû Hüreyre'nin (r.a.) şu muhteşem tasvirine kulak verelim:

"Kalp sultandır ve onun orduları vardır. Sultan iyi olursa orduları da iyi olur. Sultan kötü olursa orduları da kötü olur. Kulaklar bu sultanın habercileridir. Gözler bekçileridir. Dil sultanın tercümanıdır. Eller kanatları, ayaklar postacılarıdır... Sultan iyi olursa askerleri de iyi olur, sultan kötü olursa askerleri de kötü olur." (Abdürrezzak, Musannef, XI, 221)

Her insan ve her inanan, önce kendi nefsinden başlayarak kendini tanıma, sınırlarını bilme, diger insanlara saygı duyma, sorumluluk sahibi olma, insani değerleri öğrenme ve öğretme, aynı zamanda hayata geçirme görevi ile mükelleftir.

Helal ve Haramın Psikolojisi

Prof. Dr. Nevzat Tarhan
Psikiyatrist
Üsküdar Üniversitesi Rektörü

"ANKARA (AA) - 08.08.2012" tarihli Çiğdem Odabaşı imzalı bir bilim haberi ile konuya girmek istiyorum.

"Dürüst olmak sadece ahlaki açıdan değil, vücut sağlığı açısından da önemli.

Amerikalı bilim adamlarının yaptığı araştırmaya göre yalan söylemek, sadece manevi anlamda değil, fiziksel anlamda da insana zarar veriyor.

Alman Bild der Wissenschaft Dergisinin haberine göre, Notre Dame Üniversitesi bilim adamları, gönüllü deneklerle yaptıkları araştırmada, iki grup oluşturdu.

Ortalama yaşın 31 olduğu gruplardan birinden, 10 hafta boyunca küçük ya da büyük yalan söylememeleri, gerekirse cevap vermemeleri, her şekilde yalan ifade kullanmaktan kaçınmaları istendi. Diğer grup ise kontrol amaçlı kullanıldı.

Deneklerin yalan söyleyip söylemedikleri konusunda dürüst olup olmadıkları ise yalan makinesi yardımıyla tespit edildi.

Değerlendirme sonucunda, yalandan kaçınanların vücut sağlığında iyileşme olduğu görüldü. Özellikle baş ağrısı gibi şikayetleri bulunan denekler, bu rahatsızlığın hafiflediğini ifade etti.

Bilim adamları, yalan söylemenin strese neden olduğunu, bunun da sadece insan psikolojisine değil, vücuduna da zarar verdiğini belirtti.

Araştırma sonuçları, Amerikan Psikoloji Derneği'nin Orlando'daki yıllık toplantısında açıklandı."

Yalanla beden ve ruh sağlığının bu derece yakın ilişkisinin bilimsel sağlamlıkla anlatıldığı günümüzde, semavî öğretilerin insan için koyduğu sınırların hikmetini araştırmak, yine bilime düşmektedir.

İlişki Çerçeve Teorisi

Psikiyatri pratiğinde son yıllarda Freud'un hazzı yücelten ve arzuları serbest bırakan tedavi yaklaşımı, artık yerini üçüncü dalga tedavilere bıraktı.

Kabul ve Sorumluluk Terapisi (ACT, Acceptance and Commitment Therapy) olarak da tanımlanan bu tedavi tekniğinde, hastanın değerleri ve sorumlulukları üzerinde durulur. Değerler, farkındalık, kabul ve sorumluluk gibi dinî kaynaklı referansların, tedavi pratiğinde bu derece yoğun kullanılması dikkat çekicidir.

ACT, danışanların daha canlı, amaçlı ve anlamlı bir yaşam kurmalarına yardım etmek için kabul ve farkındalık müdahalelerini sorumluluk ve davranış değişikliği stratejileriyle birlikte kullanan modern bir davranışçı terapidir. Daha geleneksel bilişsel davranışçı terapi (BDT) yaklaşımlarının aksine ACT, kişilerin

istenmeyen düşüncelerinin ve duygularının formunu veya sıklığını değiştirmeye çalışmaz. ACT'nin ana hedefi *psikolojik esnekliği* geliştirmektir, bu da şimdi ki anla temas hâlinde olma becerisi ve -durumun gücünün neye yettiğine dayanarak- kişinin değerleri açısından değişmesi veya sebat etmesi anlamına gelir. Başka bir deyişle ACT, insanların istenmeyen düşünceler, duygular ve hisler olduğunda bile daha yapıcı bir yaşam sürmelerine yardımcı olmaya odaklanır.

ACT tedavi olarak bir dizi alışılmadık ve ayırt edici özelliğe hâkimdir. En kayda değeri, ACT'nin, insan dilinin ve zihninin doğası hakkında bir temel araştırma teorisi ve programı ile (İlişkisel Çerçeve Kuramı veya RFT [Relational Frame Theory] olarak bilinir) çok yakından bağlantılı olmasıdır.

Bu temel davranış prensiplerine olan bağlantı, altı birbiriyle ilişkili davranış sınırları ihtiva eden insan işlevinin eşsiz ve sınanabilir deney temelli modelinin oluşmasına öncülük etmiştir.

Davranış Tedavisi Başlıkları:
1-Farkındalık ve kendini tanıma,
2-Kabullenebilme,
3-Şimdiki zamanla temas hâlinde olma,
4-Ayrıştırabilme,
5-Değerlere sahip olma,
6-Kararlı eylem.

Yukarıda adı geçen altı özellik incelendiğinde, insanın sağlıklı davranması için çalışan bir bilim dalı olan psikolojinin, davranış sınırlarını dinlerin tarif ettiği gibi çizmeye başladığı görülür.

Farkındalık, Şeytan ve Ayrıştırabilme

Yazar Metin Karabaşoğlu'ndan (2011) alınan (Risale-i Kuşeyriyye) aşağıdaki bilgilerde, şeytanın harama sevketme, helalden uzaklaştırma gayreti ve insanın şeytanın tuzaklarından sakınma çabası anlatılmaktadır.

Bu bilgilerle insanın içindeki kötücül ve iyicil eğilimler için yapması gereken mücadelenin, ne kadar insanın menfaatine olduğunu anlayabiliriz.

A'râf sûresinin bildirdiği üzere, Allah'ın kendisine verdiği mühlete karşılık İblis, *"…Andolsun, senin doğru yolunda oturacağım. Sonra onların önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve sollarından kendilerine yanaşacağım. Sen de onların çoğunu şükreden bulamayacaksın."*[144] diye yemin etmişti.

Büyük sûfî Şakîk-i Belhî, İblis'in bu yeminini hatırlatır ve onun dört yönden kurduğu bu tuzağın Kur'an'ın irşadıyla nasıl aşılacağını şöyle anlatırdı:

"Her sabah şeytan, önümden ve arkamdan, sağımdan ve solumdan bana yanaşır.

Önümden geldiğinde, bana '*Korkma, Allah Gafûr ve Rahîm'dir' der ve tevbe ve ibadetten alıkoymaya çalışır. Ben de, Hak Tealâ'nın 'Şüphesiz ki ben, tevbe ve iman edenler, salih amelde bulunanlar için çok bağışlayıcıyım.'*[145] ayetini okurum.

Arkamdan geldiğinde, beni çocuklarımın fakirliğe düşecekleri korkusuyla tehdit eder. Ben de ona karşı '*Yeryüzünde yürüyen hiçbir canlı yoktur ki, rızıkları Allah'ın taahhüdü altında olmasın.'*[146] ayetini okurum.

Sağımdan bana geldiğinde, beni medhederek yaklaşır. Ben de '*Akıbet, müttakiler içindir'*[147] ayetini okurum.

Solumdan geldiğinde ise bana şehevî şeylerle yaklaşır. Ben de '*Kendileriyle arzularının arasına bir set çekilmiştir.'*[148] ayetini okurum."

A'râf sûresinden öğrendiğimize göre şeytanın insanlar için hazırladığı tuzaklar tek tip değildir. Taşıdığı kibir dolayısıyla emr-i ilahîye isyan eden ve bu yüzden cennetten kovulan şeytan, kendisine mahşer gününe kadar verilen mühleti, Rabbinin doğru yolunda durup insanları yoldan alıkoyma yönünde kullanmaya azmetmiştir. Şeytanın ahdi, doğru yoldan sapmaları için insanlara "önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve sollarından yanaşma" şeklindedir. Bu bakımdan insan, tek tip bir tuzakla karşılaşmaz. Aksine, karmaşık ve çetrefilli tuzaklar çıkar karşısına. İşte bu karmaşık şeytani tuzakların belki en etkili örneği, insanın bile bile günaha düşmesinin peşi sıra, yaşadığı sorgulama hengâmında sergilenir.

Şeytan, reklamcıların pîri olarak, insanı ve özellikle müminleri binbir allama-pullama, binbir katıp katıştırma ile günaha çağırır. İnsan bu çağrıyı bir kez savsa, peşinden ikincisi gelir. Onu da savsa, üçüncüsü gelir. Hülasa bu günah çağrısı, insan bilfiil günaha düşünceye kadar, değişik renklere ve suretlere bürünerek durmaksızın yinelenir. Sonunda, bile bile günaha kapılır, göz göre göre şeytanın davetine icabet eder, kalp ve vicdanının uyarılarına rağmen şeytanın tuzağına düşeriz.

Bu, tuzakların ilkidir.

Bu meyanda, davet edildiğimiz günahtan elde edeceğimiz, vaad edilen lezzet ile o günahı bilfiil işlemekle elde ettiklerimiz arasındaki muazzam uçurum, 'aldatıldığımızı' geç de olsa farketmemizi sağlayacaktır. Ancak, olan olmuştur. Ve bizim dünyamızı, böylesi bir günaha nasıl düşebildiğimizin sorgulaması doldurmuştur.

Bu sorgulama, kalp ve vicdanın yardımıyla, Rabbin doğru yolundan sapıp girdiğimiz şeytani günah yolunun çirkinliğini derketmemiz sonucunu getirecektir. Bu ise, istiğfar ve tevbeye yöneltir bizi. Yaptığımızın, bir insan ve bilhassa bir mümin olarak bize yakışmadığını anladığımızda, yaptığımız bu fiile karşı Rabbimizden utanır ve O'nun rızasına uygun bir hayata yeniden dönüşün adımları olarak istiğfar ve tevbe sürecini başlatırız. Bu ise, şeytanın bir kez aldatan mümini ikinci kez aldatamaması demektir. Bir kez ağına düşürdüğü insanın, ikinci kez tuzağa düşmekten kurtulması demektir.

Şeytan, bu ihtimali yeni bir hileyi devreye sokarak aşmaya çalışır. Günah sonrası sorgulamalar içinde vicdandan gelen, "Senin aslın bu değil!"dir. Vicdan, "Sen 'ahsen-î takvîm'de yaratılmış, arza halife kılınmış en şerefli mahluksun. Bunun hakkını ver." çağrısında bulunacaktır. Bu vicdanî teşvik, insanın iç dünyasında hayra yönelme iştiyak ve ümidini uyandırır. İşte bu ümit ve iştiyakı kırmak için şeytan, benzersiz bir tuzak kurar. Kandırıp aldatarak; akıl, kalp ve vicdanını tesirsiz kılarak insanı günaha sevkeden kendisi değilmiş gibi, çelmelediği aynı insana şu telkinleri vermeye başlar: "İşte senin gerçeğin bu. Sen böylesin işte. Kendini iyi biri mi sanıyorsun? Sen busun işte; sen adam olamazsın." Peşi sıra, bu iddialarına delil olarak, bizi işlemeye sevkettiği günahı gösterecektir şeytan: "Çirkinliği bu kadar bariz bir günaha nasıl da kapılıp

gidiverdin? Hâlâ daha, kendini iyi bir kul olabilir mi sanıyorsun? Allah'ın kapısına hangi yüzle gideceksin ki? Bu günahla mı O'nun kapısından içeri buyur edileceksin? Boş yere umutlanma!"

Yukarıda anlatılan kötücül duygularımızı temsil eden şeytana karşı aklımızı kullandığımızda, davranış tedavisinin farkındalık, ayrıştırma, değerlere sahip olma, şimdiki zamanla bağlantı kurma, kabullenme ve eyleme geçme adımlarını kullanarak yerine iyicil duygularımızı koyabiliriz.

Duyguların Yönetimi

Sıkılmış dişler, kasılmış kaslar, kabaran göğüs, genişlemiş burun delikleri, hızlı bir soluma olmadan öfkeden söz edilebilir mi? İşte bunlar, duyguların aktarılması, düşünce bilgisinin duygu bilgisine dönüşmesi için zihinsel malzemeler gerektiğini gösteriyor. Bu malzemeler de serotonin, noradrenalin, dopamin gibi kimyasallar, hormonlar ve enzimlerdir. Başkalarına anlam aktarırken veya sinir sistemimizin rahatlatıcı (parasempatik) bölümünü devreye sokarken bazı kimyasallara ihtiyacımız vardır. Beynimizdeki bu kimyasalları doğru bir şekilde üretip, yönetmeyi 'duygusal zeka' olarak isimlendirmek hiç de abartılı olmaz.

Savaşan ve Seven Beyin

Beynimizin bizi savaşmaya veya sevmeye iten, akıl yürütme ve karar verme ile birlikte akıl dışı davranmamıza neden olan somut biyolojik temelleri vardır.

Nezaket ve güvenin azalması, bencillik, şiddet, alçaklık ve zalimliğin artması ile birlikte başkalarının hissettiğini anlama becerisinin (empati) zayıflaması, şiddet suçlarını artırdı. Empatinin zayıfladığı durumlarda başkalarının yaşadığı acı, mutsuzluk gibi psikolojik ihtiyaçlar anlaşılamaz. Empati yoksunluğunda, dürtüler kontrolden çıkmaya başlar. Benmerkezci beklentiler sosyal beklentilerin önüne geçer. Başkalarına ilgi, yardım, iyilik yapma, şefkatli olma yerine kendi çıkarını düşünme, zevkinin peşinde koşma, acımasız olma gibi değerler yaşama baskın olur.

İstanbul'da, Anadolu'da, bütün Ortadoğu'daki "dergahlara" ilim öğrenmek için gelenlere "önce edep" denilmesi, duygusal hayatımızın akıllıca yönetilmesiydi. Zaten tutkularımızı, düşüncelerimizi, değerlerimizi ve yaşamımızı iyi yönetmek, gerçekte bilge olmaktır.

Zehirli Duygular Haram Dairesi ile Bağlantılıdır

Dürtüler, kendini eylemle ifade etmek isteyen duygulardır. Dürtüsüzlük insanı tembelliğe, acizliğe ve yalnızlığa iter. Dürtülerin aşırı ifade edilmesi ise acımasızlığa, başkalarına kötülük yapmaya, aceleciliğe, sabırsızlığa, alçakça olarak bilinen davranışlara sebep olur.

İnsanın istek ve dürtüleri ile yaptığı mücadele ve eğitim çalışması, temel yaşam becerisini oluşturur. Yıkıcı, kendine zarar verici veya ölümcül riskleri sonuç veren dürtüleri zapt etmek ve şefkatli olmak için duygusal alışkanlıklar, sosyal beceriler edinilmesi gerekir.

Bu konuda duygusal zeka tanımını temel yaşam becerisi olarak popüler

psikiyatriye katan Daniel Goleman şunu söylüyor: "İki ahlaki tavra ihtiyacımız var: Kendine hâkim olmak ve şefkat göstermek."

Zehirli duyguların, sigara içmek gibi fiziksel sağlığımıza zarar verdiğinin somut ve biyolojik temelleri, duygusal zeka tanımlamasının temel gerekçelerinden birini oluşturmuştur. Duygusal zeka eksikliğinde, depresyon, şiddet dolu bir yaşam, uyuşturucu bağımlılığı, hayat başarısızlığı gibi durumlarla karşılaşıldığı somut bir bilgi olarak önümüzde durmaktadır (Duyguların Psikolojisi, Tarhan, 2006).

Kur'an-ı Kerim'de haram olarak sınıflandırılan bilgilerin zehirli duygularla ilgili olduğunun görülmesi, anlamlıdır. Diğer taraftan helal olarak tanımlanan sınırların, insanın uzun vadeli çıkarına hizmet ettiğinin anlaşılması, psikolojinin bugünkü verileri ile örtüşmesi çok anlamlıdır.

"Helal dairesindeki keyf, keyfe kâfidir" diyen çağın vicdanı Bediüzzaman'a, verdiği bu güzel ilham için teşekkür etmeliyiz. "Kıyamete yakın çocuklarınıza şeytan musallat olacaktır, onu, haya ve merhamet eksikliğinden anlarsınız" (Camiu'l-ehadis, Suyûtî, 23. Cilt, s. 463) mealindeki Hz. Peygamber (s.a.s.)'in tavsiyesi çok anlamlıdır. Toplumdaki saygı, sorumluluk, merhamet eksikliği ve şiddetin artması, böylece anlam kazanıyor.

Bunun için her insan ve her inanan, önce kendi nefsinden başlayarak kendini tanıma, sınırlarını bilme, diger insanlara saygı duyma, sorumluluk sahibi olma, insani değerleri öğrenme ve öğretme, aynı zamanda hayata geçirme görevi ile mükelleftir.

---

[144] Bkz. A'râf, 7/ 15-18.
[145] Tâ Hâ, 20/82.
[146] Hûd, 11/6.
[147] A'râf, 7/128.
[148] Sebe, 34/54.

Lisan-ı hâl, lisan-ı kal'den daha etkilidir. Çocuklarımıza, 'haram yemeyin' uyarısında bulunmamız gereklidir fakat bundan daha kıymetlisi, bizim bizatihi haram yememe konusunda hassasiyetli olmamızdır.

Çocuklarımıza En Güzel Miras: Helal Lokma

Sadık Yalsızuçanlar

"*Ey insanlar! Bütün yeryüzündeki nimetlerimden helal olmak, temiz olmak şartıyla yiyin. Fakat şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o size belli bir düşmandır.*" (Bakara, 2/168)

Helal kelimesi için sözlük, 'alın teriyle kazanılmış, hak edilmiş, meşru; kurallara, geleneklere uygun (olarak), dinin kurallarına aykırı olmayan, dince yasaklanmamış olan, haram karşıtı' gibi anlamlar veriyor. Belki de gündelik sözlüğümüzün en işlek kelimelerinden biri olan helal, daha çok 'lokma'yla birlikte bir söz grubu oluşturmuş, 'helal lokma' bir tabir olarak dilimize girmiştir. Sadece lisan olarak dilimize değil, gönlümüze de nüfuz etmiştir. Anadolu'da –*sınırları hayli geniş bir kültürel coğrafyadan söz ediyoruz tabii ki*- 'helal lokma', kişinin evlatlarına bırakacağı en güzel miras olarak anılır. Bilinçaltımızda ve kolektif bilinçdışımızda 'helal lokma', bir amaç-değer olarak daima durur.

Helal rızıkla gıdalanması, kişinin iyi ve hayırlı bir insan olup olmamasında belirleyici konumdadır Anadolu insanının algısında. Bu algı, öylesine derin ve ruhu kavrayıcı biçimdedir ki, haram lokmanın ancak yedi kuşakta temizleneceğine inanılır. Yine dilimizin olumsuz kelimelerinden 'haramzade', sadece nesebî bir gönderme yapmaz, belki bundan da önce ve öte, helal rızıkla gıdalanmamış olmayı ima eder. Bu yüzden helal rızıkla beslenmiş olmak, çok önemlidir.

Gerçekten de böyledir. Çocuklarımıza bırakabileceğimiz en güzel miras, 'helal lokma'dır. Anadolumuza çok emeği geçmiş olan Tevfik İleri, ailesine yazdığı son mektupta, 'Size mal mülk, servet bırakmadım. Namuslu, şerefli, erkek bir ad bıraktım. Bununla iftihar edeceksiniz. Başınız yere bakmayacaktır.' der. On yedi sene memuriyet, on yıla yakın da farklı bakanlık görevleri yürütmüş olan ve kırk dokuz yaşında rahmete giden bu güzel insan, gerçekten de çocuklarına helal lokmadan daha güzel bir miras bırakılamayacağının en nadide örneğini oluşturmaktadır. İkisi yatırım içerikli olmak üzere, üç ayrı bakanlık hizmetinde kamunun malını, parasını koruma konusunda azami duyarlık göstermiştir. Göçtüğünde evi, arabası, parası pulu, senedi vb. yoktur. Evlatlarına harama el uzatmama konusunda özenli ve duyarlı olmaları gerektiğini bizatihi yaşamıyla göstermiş ve öğretmiştir. Lisan-ı hâl, lisan-ı kal'den daha etkilidir. Çocuklarımıza, 'haram yemeyin' uyarısında bulunmamız gereklidir fakat bundan daha kıymetlisi, bizim bizatihi haram yememe konusunda hassasiyetli olmamızdır.

Kur'an-ı Kerim'de, birkaç ayette, 'helal lokma'nın değerini ima eden emirler bulunmaktadır:

"*Allah'ın size verdiği rızıklardan helal ve temiz olarak yiyin ve inandığınız Allah'tan korkun.*" (Mâide, 5/88)

"*Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve hoş olarak yiyin ve Allah'a karşı gelmekten sakının. Muhakkak ki, Allah bağışlayıcıdır ve merhamet edicidir.*" (Enfâl, 8/69)

"*Artık Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden helal ve temiz olarak yiyin. Allah'ın nimetine şükredin, eğer gerçekten O'na ibadet edecekseniz.*" (Nahl, 16/114)

Bu ilahi emirlerden de anlaşılacağı üzere, Rabbimiz, helal rızıkla gıdalanmamız gerektiğini, bunun Allah'a iman gibi bir 'emir' olduğunu beyan buyuruyor.

Helal gıdayla rızıklanma konusundaki bütün duyarlığımız, esasen bu ilahi emirlerin hâlelenmesiyle oluşmuştur. Merkezde, bu ilahi buyruklar bulunmaktadır.

Yiyip içeceğimizden tutunuz, her türden kullanım aracının ve yönteminin helal olması gerekir. Bir Halveti ârifi olan İbrahim Has, üstadının huzuruyla onurlandığında, ilk muhatap olduğu emir şöyledir:

'Evladım, rızkını helal yolla kazanmalısın. Helal kazandığından dahi az yemelisin.'

Esasen bütün nebiler, resuller ve onların vârisi olan âlimler-ârifler, bunu vasiyet etmişlerdir. 'Bana kul hakkıyla gelmeyin' buyruğu, 'bana kul hakkıyla gelemezsiniz' biçiminde de okunabilir ve kişinin vâsıl-ı Hak olmasının zorunlu bir şartı olarak anılmaktadır. İnsanın, Kur'an'da beyan edildiği üzere, benlik algısında dört aşama vardır: Nefs-i emmare, nefs-i levvame, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne… Nefsin en alt düzeyi olan emmare, yani emreden, kötülüklere yönelten nefis mertebesinde, kişi, helal haram demeksizin yer, içer, yakar, yıkar, küfreder, yalan söyler, tahkir eder, sürekli emredici bir dille konuşur, çalar, çırpar, özetle; haram-helal gözetmez. Bu hâlin düzelmesi için, nefsin isteklerini meşru sınırlarda kalarak cevaplamak gerekir. Hatta bu isteklere zaman zaman aykırı tutum takınmak zorunludur. Böylece nefis, ruha dönüşünceye kadar zorlu bir terbiyeden geçer. Gönül eğitiminden geçmiş kişiler harama helale o kadar dikkat ederler ki, kuşkulu şeylerden kaçınırlar, yiyip içmeyi yaşamın amacı olarak görmezler, dinin sınırlarına riayet ederler, yenilen içilen her şeyin, kişinin maddi varlığını olduğu kadar manevi kişiliğini ve yapısını da biçimlendirdiğini bilirler. Son Fatih Sertürbedârı Ahmed Âmiş Efendi, "Yemeğe besmeleyle başlayın ve lokmaya uzandığınızda, 'seni insan mertebesine yükselteceğim' deyin." buyurur. Nitekim, bilgeler, 'Yemeğin miracı, onu yemektir.' derler. Lokmanın 'insan'a dönüşebilmesi için her şeyden önce helal olması gerekir. Helal yolla kazanılmış olması ve kararınca yenmesi gerekir. Yoksa nefsin ruha yücelmesi imkânsızdır. Nitekim haram lokma vücudu kirletir ve temizlenmesi çok güçtür. Haram lokmayla beslenmiş olan bir vücudun bütün uzuvları kötülüğe eğilimlidir ve kötülük için çabalar. Bu durum, kişinin soyundan gelenlere bile sirayet edebilir. Daima helal yoldan kazanan ve kararınca tüketen, israf etmeyen, kazandığının bir kısmını tasadduk eden insanların da vücudu ve uzuvları hayra, iyiliğe, güzelliğe eğilimli olur. Nasıl ki, bünyeye zararlı bir maddenin alınması onu zorlar, hatta hasta edebilirse, faydalı şeylerin alınması da rahatlatır, sağlık ve esenlik verir. Haram-helal lokmanın da durumu aynıdır. Biri maddi diğeri manevi yapıyı etkiler. Daima, Allah'ın helal kıldığından, helal yolla edinilmiş

şeyleri yiyip içen insanlardan güzellikler sudur eder. Duaları makbul ve müstecap olur. Sesi sedası hoş, dili güzel ve etkileyici, hâli hayırlı ve iyilik üzeredir. Kuraldır, kötülük kötülüğü, iyilik ise iyiliği çağırır. Kötü yol ile ancak kötülüğe ulaşılır. Hayırlı ve doğru yol ise insanı doğru menzile ulaştırır. Helal lokma da böyledir. Hakk'a ve hakikate ulaşma uğrunda tacını, tahtını, malını, mülkünü, özetle bütün sahiplik duygularını terk eden İbrahim Edhem, 'Kemale erenler, ancak, midelerine dikkat etmekle kemale ermişlerdir.' der. Ârifler, kulluğun bir hazine olduğunu, anahtarının ise fiilî ve kavlî dua, ibadet ve helal lokmadan ibaret bulunduğunu belirtmişlerdir. Midesinde bir lokma haram bulunanın duası makbul değildir diye bir söz vardır ki, ibretlidir.

Sadece haram lokmadan ve haram yolla edinilenden kaçınma yetmez. Bu konuda duyarlığı olan ve daha da duyarlı hâle gelen kişi, kuşkulu şeylerden de kaçınmalıdır. Kuşkulu şeylerden kaçınma konusunda dikkatli olan kimsenin duyuları açılmaya başlar. Kişinin, kötülüğe emreden nefsin tehlike ve tehditlerine karşı güçlenmesi, ancak kuşkulu olandan da kaçınmasıyla mümkün hâle gelebilir. Bir rivayette şöyle buyurulmuştur: '*Helaller bellidir, haramlar da bellidir. İkisinin arasında, kesin olarak haram mı yoksa helal mi olduğu tam olarak belli olmayan kuşkulu şeyler vardır. Kim şüpheli olandan kaçınırsa, dinini ve onurunu korumuş olur. Kim şüpheli olana karşı laubali olursa, harama girmeye eğilimli hâle gelir.*' (Müslim, Müsâkât, 107).

Hz. Ebûbekir (r.a.) bir gün, kölesinin getirdiği sütten içti ve 'Bunu nereden aldın?' diye sordu. Köle, 'Kehanette bulundum, karşılığında bunu aldım.' dedi. Bunun üzerine Hz. Ebûbekir fenalaştı, midesinden o maddeyi çıkarmaya çalıştı. Ardından, 'Allah'ım!' diye niyaz etti, 'Kanıma karışandan sana sığınırım.' (Buharî, Menâkibu'l-Ensar, 26).

Ağız, vücudun kapısı mesabesindedir. Buradan girecek olan haram lokma, vücudun esenlik ve güvenliğine zarar verir. Kur'an'da, helal lokma ile salih amelin birlikte anılması, son derece anlamlıdır. Salih amel, kişiyi esenliğe götüren eylemdir. Aksi, insanı yıkıma sürükler. Haram lokma da aynıdır. Helal lokma, maddi varlığımıza da manevi varlığımıza da huzur, sürur ve selamet kazandırır. Mayası helal lokma ve sâlih amelle karılmış bir çocuk, hayata bir adım önde başlamış demektir. Bazı rivayetlerde, haramla helalin seçilemeyeceği bir zamanın geleceği ifade edilmektedir (Buhârî, Büyû', 23).

Böylesi bir çağda yaşıyoruz. Yalan ile doğru, çoğu zaman aynı vitrinde yer alıyor. Evimize getirdiğimiz ve evlatlarımıza ikram ettiğimiz şeylerin haram mı helal mi olduğundan zerre miktar kuşku duyuyorsak, oturup düşünmemiz gerekmektedir. Bizler, yakınlarımızdan, komşularımızdan, çalıştırdıklarımızdan veya çalıştıklarımızdan, giderek bütün müminlerden, müslimlerden ve insanlıktan sorumluyuz. İnsanlığa karşı yükümlülük ve sorumluluklarımız var. Evimize getirdiğimiz yiyecek-içeceklerin helal yolla kazanılmış olması, birinci dereceden sorumlu olduğumuz bir husustur.

Hz. Ömer (r.a.)'e atfedilen bir olay rivayet edilir: Hz. Ömer (r.a.) bir gün yolda yürürken, bir evin önünden geçmektedir. Bir anne ile kızın konuşmaları duyulur içeriden. Anne, kızına, 'Kızım süte biraz daha su kat.' der. Kızı, 'Anne, Halife Ömer'in süte su katılmasını yasakladığını bilmiyor musun?' deyince, annesi,

‘Kızım Ömer bunu nereden bilecek?’ diye konuşur. Bunun üzerine kız, ‘Anne, Ömer bilmiyor ama Allah biliyor.’ der. Konuşulanları dinleyen Hz. Ömer (r.a.) sessizce oradan ayrılır. Öbür gün gecenin bir yarısı annesini Allah korkusu ve haram lokma yememe konusunda uyaran o kızı kendi oğluna eş olarak istemek üzere ailenin kapısını çalar. Gençler evlenir. İşte bu iki gencin neslinden daha sonra beşinci halife, mübarek insan Ömer b. Abdülaziz dünyaya gelir. Bu, bizim toplumsal-kültürel geleneğimizde sık rastladığımız türden bir tutumdur. (es-Sefirî, el-Mecalisü’l-va’ziyye, I. Cilt, s.313)

Helal lokma konusunda geleneksel literatürümüzde çok sayıda menkıbe aktarılmıştır. Bunlar arasında beni en çok etkileyeni, İmam-ı Azam hazretlerinin babasına izafe edilenidir. Rivayete göre, Hanefî Mezhebinin imamı olan İmam-ı Azam namıyla maruf Numan b. Sabit’in babası Sabit hazretleri, henüz gençlik yıllarında, daha evlenmemiş iken, günün birinde bir dere kenarında abdest almaktadır. O sırada derenin sularına kapılıp gelen irice, kıpkırmızı bir elma görür. Elmayı canı çeker ve gayri ihtiyari olarak uzanıp elmayı alır ve ısırır. Isırdığı anda içine bir kuşku düşer. Çünkü helal yiyecek konusunda son derece hassas olan, yediğine ve içtiğine azami derecede dikkat eden Sabit hazretleri; nereden geldiğini, kime ait olduğunu bilmeden, sahibinden izinsiz olarak bu elmayı ısırmıştır. Fevrî hareket ettiği için hata ettiğini anlar, elmanın sahibini bulup helalleşmesi gerektiğini düşünür. Zira o ısırıkla beraber az da olsa elmanın suyunu yutmuştur.

Hemen elmanın sahibini bulmak için harekete geçer. ‘Bu elmayı dere getirdiğine göre, belli ki derenin kenarındaki bir bahçede bulunan elma ağacından düşmüştür.’ diye düşünür. Ve suyun geldiği yöne doğru yürümeye başlar. Elma elinde olduğu hâlde araya araya, elmanın düştüğü meyve bahçesini bulur. Bakar ki, orada nur yüzlü bir ihtiyar çalışıp durmaktadır. Yanına gidip selam verir ve bahçenin sahibini sorar. Bahçe sahibinin, o zatın kendisi olduğunu öğrenince, meseleyi başından itibaren anlatır ve hakkını helal etmesini ister.

Sabit hazretlerinin helal yiyecek ve kul hakkı konusundaki bu hassasiyeti, bahçe sahibinin dikkatini çeker. Bu delikanlının haram-helal noktasındaki bu titizliği çok hoşuna gider. Onun, yanında kalmasını arzu ettiğinden, hakkını helal edemeyeceğini, helal etmesi için bazı şartları olduğunu ileri sürer. Şayet o şartları yerine getirirse o zaman helal edeceğini söyler. Sabit hazretleri ise, hakkını helal ettirebilmek için ne yapması gerekiyorsa yapacağını bildirir.

Bahçe sahibi bu duruma çok memnun olur. Şartlarından biri şudur; burada bir müddet yanında kalacak, bu süre zarfında da, bağ-bahçe işlerinde kendisine yardımcı olacaktır. Aksi takdirde kesinlikle hakkını helal etmeyeceğini söyler. Sabit hazretleri, ihtiyarın bu teklifine çok şaşırır, elmanın tamamının bedeli nedir ki, bir ısırık için uzun bir müddet çalışmasını şart koşmaktadır. Ama ihtiyar, Nuh der peygamber demez, ‘Yanımda kalıp bana yardım etmezsen kesinlikle hakkımı helal etmem.’ diye diretir. Böyle aksi bir ihtiyarla ahirette hesaplaşmaktansa, bu dünyadayken hesabı kesmek gerekmektedir. Ayrıca bu işe kendisi gönüllü olmuş, şartları kabul edeceğine dair söz vermiştir. Ve neticede Sabit hazretleri sözünde durur ve ihtiyarın dediği müddet onun yanında kalıp, işlerinde ona yardımcı olur ve canla başla çalışır.

Zamanla anlar ki, aslında bu yaşlı zât, hiç de öyle aksi ve inatçı biri değildir. Gayet tecrübeli, görmüş geçirmiş, son derece olgun ve yumuşak huylu sâlih bir zattır. Kendisine son derece iyi davranmış, evindeymiş gibi rahat ettirmiştir. Demek ki, yardım edecek birine çok ihtiyacı olduğundan, Sabit hazretlerinin yanında kalması için ısrarcı olmuştur.

Böylece günler geçer ve yanlışlıkla ısırdığı bir elmanın hakkını helal ettirebilmek için hizmet etmesi gereken süre dolar. Yaşlı adamın huzuruna gelerek, artık süresi dolduğunu, helalleşip ayrılmak istediğini bildirince yaşlı adam: 'Bir şartım daha var, onu da yerine getirdiğin takdirde hakkımı helal edeceğim. Ondan sonra artık serbestsin, istersen ayrılıp başka yere yerleşirsin, istersen yanımda kalabilirsin.' der. Sabit hazretleri: 'Peki bu şart nedir?' diye sorar. Yaşlı adam: 'Benim bir kızım var. Şayet onunla evlenirsen, o zaman hakkım sana helal olsun. Fakat kızımın bazı kusurları var, bunu da bilmeni isterim. Kızımın eli çolaktır, gözleri kördür, ayakları topaldır, dilsizdir, kulağı da sağırdır.'

Sabit hazretleri şimdi ne yapacaktır? Tam helalleşmeyi beklerken teklif edilen bu şart da neyin nesidir? Kendisi gibi her yönden dört dörtlük bir delikanlıya, böyle birini nasıl teklif edebilir? Bu şartları baştan söylese belki kabul etmeyebilirdi. Ama bu kadar zaman burada çalıştıktan sonra, şimdi bu teklifi kabul etmese, tüm çalıştığı boşa gidecektir. Kabul etse, böyle bir insanla hayat sürmek nasıl mümkün olacaktır? Düşünür, taşınır… Mesuliyet duygusu, Allah'a hesap verme korkusu ağır basar. Üç günlük dünya hayatı keyifle, zevkle geçse ne olur, geçmese ne olur; önemli olan ahiret hayatıdır. Bu dünyada böyle bir kadınla yaşamak, ahirette azap çekmekten daha zor değildir ya… Ve evlenmeyi kabul eder. Düğün yapılır, nikah kıyılır ve zifaf gecesi Sabit hazretlerine, gelinin bulunduğu odayı gösterirler. Sabit hazretlerinin, zifaf odasına girmesiyle çıkması bir olur. Çünkü içeride kendisine anlatılan vasıfta birini görememiştir. Büyük bir yanlışlık olduğunu düşünür. Çünkü kayınpederinin 'gözü kör, ayağı topal, eli çolak' diye anlattığının aksine, zifaf odasında; tüm uzuvları yerli yerinde, boyu, posu ve endamıyla güzeller güzeli, ay parçası bir kız vardır.

Sabit hazretleri neler olup bittiğini anlamak için kayınpederi olacak o bilge ihtiyarın yanına gider. Ve şaşırmış bir hâlde olanları kendisine anlatır. Kayınpederi tebessüm ederek durumu şöyle izah eder: 'Evladım! Sana kızım kördür dedim, bu doğrudur. Ama gözü zahiren kör değil, o harama karşı kördür. Bir kere olsun harama göz atmamış ve bakmamıştır! Sağırdır, dedim. Aslında kulağı çok iyi duyar, ama o harama karşı sağırdır. Haram olan şeylere kulak verip dinlemez. Dilsizdir, dedim. Harama karşı dilsizdir, haram olanı konuşmaktan kaçınır! Ayağı topal, eli çolak, dedim. Evet, öyledir benim kızım. Ayağı harama gitmez, eli harama uzanmaz! Yoksa eli de, kolu da, tüm uzuvları da sağlam ve mütenasiptir. Evladım, uzun lafın kısası, zannettiğin gibi hiçbir yanlışlık yok. İçeride zifaf odasında bekleyen benim öz kızım, senin ise helalin ve eşindir. Allah ikinizi de mesut ve bahtiyar etsin, sulbünüzden hayırlı nesiller halk etsin!' Durum şimdi çok iyi anlaşılmıştır. Meğerse adam, Sabit hazretlerini ilk gördüğü anda çok beğenmiş, ayrıca ondaki uhrevî hassasiyeti ve Allah korkusunu da görünce, kızını ona nikâhlamayı kafasına koymuş. Fakat bu arada kızının

biraz daha büyümesini beklemiş ki, tam evlenecek yaşa gelsin…

İşte bu evlilikten bir evlat dünyaya gelir. Adını Numan koyarlar. Yani, Numan b. Sabit. Ve gün gelir o yavru büyüyüp İmam-ı Azam olur. İşte İmam-ı Azam, böyle bir anne ve babadan doğar. İmam-ı Azam daha çocuk yaşlarda okuması için hocaya teslim edilir. Müthiş zekası ve hafızası ile arkadaşlarını geride bırakır. Hafızlığını da üç günde bitirir. Rivayet edilir ki: İmam-ı Azam'ın üç günde hafızlığını bitirmesiyle alakalı olarak, muhterem annesi oğluna şöyle demiştir:

'Ah oğlum! Şayet baban o elmayı ısırmasaydı, sen bir günde bile hafız olurdun!'

Menkıbenin tarihsel açıdan doğru veya sahih olup olmaması tartışılır. İmam-ı Azam'la da ilgisi olmayabilir. Fakat hikaye, bizatihi kendi içinde temellendirmeye çalıştığı sorun bakımından ibretlidir. Helal lokma konusundaki duyarlığı, insanı nasıl bir hâle büründürüyor, bu kıssadan görmek mümkündür.

Yukarıda andığım ve hayatıyla bize insanın hakikatle ilişkisi bağlamında güzel bir örnek sunan hayatıyla ibret ve hikmet dolu olan İbrahim Edhem'e izafe edilen bir öykü vardır. Rivayete göre, bütün gönül dostları gibi İbrahim Edhem hazretleri de helal lokma yemeye çok dikkat eder ve herkese tavsiye buyururlar. Bir gün kendisine, falanca yerde bir genç var, gece gündüz ibadet ediyor, kendinden geçiyor, derler. Gencin yanına gidip üç gün misafir kalır. Dikkat eder, söylediklerinden daha çok şeyler görür. Kendinin soğuk, hâlsiz, habersiz, gencin ise, böyle uykusuz ve gayretli hâline şaşırıp kalır. Genci, şeytan aldatmış mıdır, yoksa hâlis ve doğru mudur anlamak ister. Yediğine dikkat eder. Lokması helaldan değildir. 'Allah-u ekber, bu hâlleri hep şeytandandır.' deyip, genci evine davet eder. Kendi lokmalarından bir tane yedirince, gencin hâli değişir, o aşkı, o arzusu, o gayreti kalmaz. Genç, İbrahim'e sorup; 'Bana ne yaptın?' deyince; 'Kendi lokmaların helalden değildi. Yemek yerken, şeytan da midene giriyordu. O hâller, şeytandan oluyordu. Helal yiyince şeytan giremedi. Asıl, doğru hâlin meydana çıktı.' der.

Nitekim İbrahim Edhem hazretlerine izafe edilen bir söz şöyledir: 'Lokmayı helalden temin edebilmek için uğraşmak, geceleri ibadet edip, gündüzleri oruç tutmaktan daha faziletlidir. Çünkü her şeyin başı helal lokmadır.'

Özetle, helal lokma ve edinilen/kazanılanın yine helal biçimde tüketilmesi ve paylaşımı, insanın varlığının temelini oluşturan ilkeyle bağlantılıdır.

Kur'an ve hayat, bize, 'her canlının mutlaka belirlenmiş bir rızkı olduğunu' söyler.

Fakat yine Kur'an, Rabbimizin dilediğine az, dilediğine çok rızık verdiğinden söz etmektedir.

Allah'tan korkana, ummadığı yerden rızık gelir.

Aslolan rızkın gelmesi değil, bu gelişin kişinin çabasına taalluk eden yerinde 'helal'le sınırlanmış olmasıdır.

“Zenginlik mal çokluğu değil
gönül tokluğudur.” (Hadis-i Şerif)

Mal Çokluğu mu Gönül Tokluğu mu?

Rukiye Aydoğdu
Diyanet İşleri Uzmanı

Her şey kirliydi…

Ve kir kokusu insanların ciğerlerine işlemişti.

Kadında aynı koku, erkekte aynı… Evlerde, sokaklarda, hâsılı her şeyin her bir hücresine sinen kesif bir kokuydu bu…

Bu topraklarda Bişr'ler yaşardı, Amr'lar, Zeyd'ler, Havle ve Berre'ler…

Çoklukla övünürler, tekâsürü fazilet sayarlardı. Nasıl saymasınlar; evladın, malın, mülkün yani niteliksiz bir niceliğin makbul olduğu zamanlardı. Atalarının çokluğuyla övünür, evlatlarının çokluğundan gurur duyarlardı.

Çokluğa olan zaafları, kibirlerini Kaf Dağı'na taşımıştı, tevazu ise ayaklar altındaydı. Kanaat hazinesini tüketince insanlar, gözlerini dünya hazinelerine dikiyorlardı ve ne kadar kazanırlarsa o kadar fakir, ne kadar çalarlarsa o kadar zengin oluyorlardı. Başkalarına verdikleri kadar yoksul, başkalarından aldıkları kadar da bencillerdi artık…

Çoklukta yokluğu bulmuşlardı çünkü. Yokluğu varlık sanmış, bu vehimle avunmuşlardı…

Çokluk bürüyünce gözlerini, göremediler temizi, pisi ve dahi hakk'ı ve bâtılı. Kime haksızlık yapıldığı, hangi yetimin hakkına girildiği önemsizdi. Dahası, fark edemeyecek kadar alışmışlardı semayı kaplayan kötü kokuya her biri…

Her şeyin çoğu makbulken, servetine servet katmak derdindeydi insancıklar… Gözlerde kibir, gözlerde hırs vardı, haklı haksız oldu bu yolda, mazlum ise zorba… Haset, hırs, aç gözlülük yolunda, çokluk aşkına köle oldu bedenler…

Onlardan biriydi Bişr, yağmacılık yapardı. O zamanlar kabileler arasında o kadar çok savaş olurdu ki savaşlarda aşırılan ganimetler, gözde kazanç kapısı sayılırdı. Hak yoktu, hukuk yoktu; hırsızlıkla, gaspla, saldırganlıkla elde edilmiş de olsa her bir ganimet kısa günün kârı sayılırdı. Üzerinde başkalarının da hakkı bulunan mallar adaletsiz biçimde taksim edilirdi. Ve Bişr, boynunda hırsızlığın ağır yükü, ağzında başkalarına ait lokmalarla farkında olmadan doldururdu heybesini haksızlıklarla. Her şey bu dünyadan ibaret değil miydi? Ne de olsa yok olup gitmeyecek miydi, kurumuş, ufalanmış kemik parçaları hâline gelmişken, kim ona tekrar can verecekti?[149] Varsa da sonrası, ateş ona ancak sayılı birkaç gün dokunmayacak mıydı?[150]

Amr'ın gözü doymak bilmezdi. Çok, çok daha fazla kazanmalıydı. Kimi zaman sonu hüsran da olsa, kolay kazanmanın en güzel yolu kumardı. Malına kısa yoldan mal katıyor, en çok o kazanıyordu. Alın teri yoktu, emek yoktu; oyunla,

eğlence ile başkalarının malına sahip oluyordu. Şansına her şeyden çok güveniyor, kazanma hırsı ile yaşıyordu. Haksız kazancın dayanılmaz cazibesi karşısında Amr, kumarın “şeytan işi bir pislik”[151] olduğunun farkına varamıyor, ama aslında kazanırken kaybediyordu.

Zeyd ise tefecilikle uğraşırdı. Bir dinarı iki dinara, bir dirhemi iki dirheme satar, paradan para kazanırdı. İhtiyaç sahipleriyle vadelerin uzatılması karşılığında ribâ sözleşmeleri yapardı. Vadeyle birlikte borç da uzar, bir türlü bitmek bilmezdi. Faiz çukurunda ömürler tükenir, borç tükenmezdi. Zeyd gibi zenginler parasını satıp, kat kat artırılmış faizle malını çoğaltırken, fakire kamçı üzerine kamçı indirilir, zavallının üzerindeki borç kamburu günden güne artardı. Böylelikle zenginin serveti, fakirin ise sefaleti çoğalır, nihayetinde haramın çekiciliğine dayanamayan Zeyd’ler, cebini kirli para yanında kul hakkı ile de doldururdu.

Havle, ticaretle uğraşırdı. Ancak onunki ne kötü bir ticaretti! Ölçüde ve tartıda hile yapar, alışverişte insanları aldatacak yöntemlere başvururdu. Zor zamanların fırsatçılığı olan karaborsacılık bu yöntemlerden biriydi. Ayrıca belirsizlik üzerinden kâr elde etmeye çalışır, henüz olgunlaşmamış ürünleri, doğmamış hayvanları satarak insanları aldatırdı. Rüşveti, açılmayan kapıları açan bir anahtar olarak görür, her fırsatta buna başvururdu. Hak, hukuk, adaletin uğramadığı sokaklarda Havle’ler aldatmayla, sömürüyle, dolandırıcılıkla servetlerini artırmanın sevincini yüzlerinde sinsi tebessümlerle ellerini ovuşturarak yaşarlardı. Oysa uğrunda onurlarından geçtikleri küçük kazançları ne kadar da değersizdi, aldatırken aldanan olmak onların kaderiydi…

Berre yaşardı gökyüzünün kurşunla kaplandığı, insanın içine işleyen haram kokusunun hâkim olduğu topraklarda. Aslında onun adı yoktu, efendisi vardı. O ve onun gibilerin üzerinden paralar kazanılırdı ancak bilirlerdi ki insanın şerefi, onuru, haysiyeti buralarda hiç de pahalı değildi.

Berre’nin gözü güneşle kamaştı bir gün, baktı, gökyüzünün rengi maviye dönüyordu. Çölden esen ılık rüzgâr, kulağına müjdeli nağmeler fısıldıyordu. Ve kirli olan her şey o pak Nebî’nin mübarek nefesiyle arınıyordu.

Önce kalpler temizlendi; imanla, takvayla, Allah korkusuyla tanıştı. Gönüller küfürden, diller yalandan, ağızlar kirli lokmalardan arındı.

Helal neydi, haram neydi bilindi, semanın rengi maviye döndü, her yer bereketin o eşsiz kokusu ile doldu. Sözlüklere “bereket” girdi, dillerde “kanaat” dolaşır oldu. Çokluk değildi artık istenen zira nebevî hikmete göre insanoğlunun gözü mala doymuyor, bir vadi dolusu malı olsa, bir vadi daha olmasını arzuluyordu.[152]

Sahi neydi mal, çokluk neydi? Âlemlerin Rabbi, insan nefsinin arzuladığı yükler dolusu altının, gümüşün, salma atların, ekinlerin ancak bir imtihan vesilesi olduğunu bildirmemiş miydi?[153] Bu imtihanın hakkını veremeyen Kârun’u Kârun yapan, dünya malını yegâne gaye hâline getirmesi değil miydi? İnsanoğlunun bu zaafının farkında olan Allah Resûlü, defalarca huzuruna gelerek ganimet malından daha fazla ihsan isteyen Hakîm b. Hizâm’a şu tavsiyede bulunmuştu: *“Ey Hakîm! Bu dünya malı göz alıcı ve tatlıdır. Kim bu mala engin bir gönülle ve göz dikmeksizin sahip olursa kendisi için malı bereketlenir. Ama kim de hırs*

ve tamahla dolu bir kalple bu malı arzularsa tıpkı doymak bilmeyen obur bir kimse gibi onun için malın bereketi kaçar. Veren el, alan elden üstündür."[154]

Bu sözleri işiten açgözlülüğün, hırsın, bencilliğin çorak toprakları, bereket yağmurlarıyla canlandı. Sağanak sağanak yağan bereketten her bir inanan nasibini aldı. Bişr'ler, Zeyd'ler, Havle'ler anladı, O'na inanınca zenginleşiyordu insan; kul, Rabbine yönelince üzerine bereketli ihsanlar yağdırılıyordu. Hırsla bir türlü doymayan kalpler, rızkı, Rezzâk olanın verdiğini anlayınca mutmain oluyordu. *Zira zengin eden de varlıklı kılan da O idi.*[155] *Dilediğinin rızkını genişleten, dilediğine yetecek kadar veren de yine O idi.*[156] Rezzâk'ın verdiğine kanaat edince yeryüzünün saklı hazinesini keşfediyordu insan ve huzura eriyordu.

Rahman'ın lütfettiği helal rızık, kimsenin âhının bulaşmadığı, kul hakkının karışmadığı, yalnız alın teriyle yoğrulan kazançtı. Hile ile elde edilen haram maldan, kişinin el emeğiyle kazandığı helal lokması muhakkak daha lezzetli idi. Sevgili Peygamberimizin *"İnsanın yediği şeylerin en güzeli, kendi kazancından yediğidir."*[157] demesi bu yüzdendi. Onun nazarında, insanın urganını sırtına alıp helalinden, yorularak, terleyerek, onuruyla rızkını araması, haksızlıkla malına mal katmasından daha hayırlı idi.[158] Zira tevekkül limanına sığınınca, er ya da geç kendisi için takdir edilen nimetlere erecekti kişi, mesele, helal yoldan rızkı elde etmekte idi. Bu gerçeği şöyle ilân ediyordu Nebî: *"Ey insanlar! Allah'tan* (hakkıyla) *sakının ve rızkınızı güzel yoldan isteyin. Hiç kimse* (Allah'ın kendisine takdir ettiği) *rızkı -geç de olsa- elde etmeden ölmeyecektir. Öyleyse Allah'tan* (hakkıyla) *sakının ve rızkınızı güzel yoldan isteyin. Helal olanı alın, haramdan sakının!"*[159]

Kirli de olsa çok olan malın övünç vesilesi sayıldığı bir topluluğa sesini duyurdu Kutlu Nebî. Onlara Uhud Dağı kadar dahi olsa dünya malına kıymet vermediğini söyledi.[160] Zira onun için her bir nimete şükür gerekliydi ve o, Rabbinin nimeti kendisini serinleten bir gölgelik, soğuk su ve hurma olduğunda da bunların şükrünü layıkıyla yapamamaktan endişe ederdi.[161] Bu yüzden aslolan kişinin helal haram demeden servetine servet katması değil, Rabbinin rızasına uygun kazandığı malı yine O'nun yolunda harcaması idi. Bu yüzden paylaşmanın sevincini tatmayanlar, malındaki yoksulun, yetimin hakkını vermeyenler, aç olan komşusunu doyuramayanlar, dünyanın en fakir kimseleri idi.

Resûl-i Ekrem, sermayesi aldatmak olanları *"...Bizden değildir"* diyerek reddetmişti.[162] Aldatarak, kandırarak, dolandırarak ancak kendini küçültürdü kişi. Hakkı olmadığı hâlde bir karış yeri gasbeden, ahirette günahı boynuna dolanarak gelecekti.[163] Bir iğne dahi olsa çaldığı, yarın onun hesabını verecekti.[164] Hırsızlıkla, faizle, rüşvetle, ahlaksızlıkla kazanç sağladıklarını düşünenler, gerçek birer müflis olarak huzura varacaklardı.[165] Bu yüzden alın teriyle, göz nuruyla kazanılan el emeğinden daha hayırlı bir rızık olmadığını bildiriyordu Nebî.[166] Nasırlı ellerle yenen helal lokmanın lezzetini başka ne verebilirdi ki?

Haramın yıkamakla arınmayan kirinden, helalin berraklığına ulaştıran bir öğüt verdi Allah Resûlü. Bu öğüdü dinleyip ona uyan Bişr'lerin, Zeyd'lerin, Havle'lerin

hayatı değişti. Bugün de isimleri onlardan farklı olsa da zaafları aynı olan insanlar var; her biri gönlünün fakirliğinden, kalbinin katılığından şikâyetçi. Ancak bilinmeli ki, her bir haram lokma, siyah bir nokta bırakır kalpte. Zamanla o kadar artar ki lekeler, hakikatlere kapanan kalbini tanıyamaz olur kişi. Duygusuz, rikkatsiz, inceliğini kaybetmiş bir kalptir çünkü göğsündeki. Yedikleri haramken, giydikleri haramken ne sadakası makbul olur ne duası… Huşûyu kaybeder bir zaman sonra insan, ihlasını yitirir. Bereket usulca, hissettirmeden onu terk eder. Huzuru kaçar, başını yastığına her koyduğunda vicdanı konuşmaya başlar. İşte o zaman gerçek zenginliğin mal çokluğu olmadığını ve Nebî'nin şu kutlu sözlerinin değerini anlar: *"Zenginlik mal çokluğu değil, gönül tokluğudur."*[167]

---

[149] İsrâ, 17/49.
[150] Bakara, 2/80.
[151] Mâide, 5/90–91.
[152] Buhârî, Rikâk, 10.
[153] Âl-i İmrân, 3/14.
[154] Buhârî, Zekât, 50.
[155] Necm,53/48.
[156] İsrâ, 17/30.
[157] Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 77.
[158] Buhârî, Zekât, 50.
[159] İbn Mâce, Ticâret, 2.
[160] Buhârî, Zekât, 4; Müslim, Zekât, 31.
[161] Müslim, Eşribe, 140.
[162] Müslim, Îmân, 164.
[163] Müslim, Müsâkât, 141.
[164] Müslim, İmâre, 30.
[165] Müslim, Birr, 59.
[166] Buhârî, Büyû', 15.
[167] Buhârî, Rikâk, 15; Müslim, Zekât, 120.